

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Lauriine Kalajas

**MÕISTLIK MENETLUSAEG JA KRIMINAALMENETLUSE VENITAMINE
ÜLDMENETLUSES**

Magistritöö

Juhendaja
PhD Andreas Kangur

Tartu
2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
1. MÕISTLIK MENETLUSAEG.....	11
1.1. Mõistliku menetlusaja mõiste ja isiku põhiõigus kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul	11
1.2. Mõistliku menetlusaja hindamise kriteeriumid	15
1.2.1. Kriteeriumid EIK ja Riigikohtu praktikas	15
1.2.2. Kohtuasja keerukus	16
1.2.3. Kaebaja käitumine	16
1.2.4. Asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumine	22
1.2.5. Selle olulisus, mis on kaebaja jaoks menetluses kaalul.....	24
1.3. Mõistliku menetlusaja kulgemise algus, lõpp ja peatumine	25
1.4. Mõistliku menetlusaja ületamise tagajärjed	28
1.4.1. Järelni valimine	28
1.4.2. Kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 205 ² alusel	29
1.4.3. Kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274 ² lg 1 alusel	30
1.4.4. Karistuse kergendamine KrMS § 306 lg 1 p 6 ¹ alusel.....	32
1.4.5. Kahju hüvitamine SKHS § 4 ja § 5 lg 1 p 6 alusel.....	34
2. KRIMINAALMENETLUSE VENITAMINE	35
2.1. Uurimismeetod	35
2.2. Menetluse venitamise olemus.....	36
2.3. Kaitsjate ja süüdistatavate menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed	38
2.3.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest.....	38
2.3.2. Kaitsja ajapuudus istungitel osalemiseks	39
2.3.3. Kohtuistungitest põhjusega kõrvalehoidmine	41
2.3.4. Haiguslehtede võtmine	43
2.3.5. Ravimite võtmata jätmine.....	45

2.3.6. Viimasel hetkel kaitsja vahetamine	47
2.3.7. Korduvate taotluste esitamine	48
2.3.8. Kaitsjate liiga pikad sõnavõttud, viimasel hetkel kokkuleppe- või lühimenetlusest loobumine, kaitsja soovitusel üldmenetluse valimine ja kaitseaktide halb kvaliteet	49
2.4. Prokuratuuri menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed	51
2.4.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest.....	51
2.4.2. Materjalidega tutvumine.....	51
2.4.3. „Scrollimine“	54
2.4.4. Asjassepuutumatute tõendite esitamine, asja lahendamine ühes suures menetluses ja prokuröri ajapuudus	55
2.5. Kohtu menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed	56
2.5.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest.....	56
2.5.2. Menetluse ohjamine.....	56
2.5.3. Liiga pikad dokumendid ja menetlusnormide rikkumine.....	60
2.6. Kaitsjate ja süüdistatavate menetluse venitamise motiivid ja põhjused	60
2.6.1. Üldiselt motiividest	60
2.6.2. Karistuse kandmise edasilükkamine.....	62
2.6.3. Kriminaalasja ajas devalveerumine	62
2.6.4. Mõistliku menetlusaja lõppemine.....	63
2.6.5. Kuriteo aegumine	63
2.6.6. Survestamine ja väsimuse põhjustamine, asjaolude muutumine süüdistatavale soodsamas suunas, teise menetlusosalise endast välja ajamine ja suurema honorari saamine	64
2.6.7. Vahistamise ebaproportsionaalsus.....	65
2.7. Prokuratuuri ja kohtu menetluse venitamise motiivid ja põhjused.....	66
2.8. Menetluse venitamiseiga võitlemine	67
KOKKUVÕTE.....	70
REASONABLE TIME AND UNREASONABLE DELAYS IN CRIMINAL TRIALS. Abstract.....	75

KASUTATUD KIRJANDUS	81
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	84
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	85

SISSEJUHATUS

Nii kohtupraktikas kui ka meedias¹ võib kohata tihti mõistet „mõistlik menetlusaeg“. Eelkõige tuleb nimetatud termin jutuks just mõistliku menetlusaja ületamise kontekstis. Eesti põhiseadus (edaspidi PS) *expressis verbis* põhiõigust menetlusele mõistliku aja jooksul ei sätesta, kuid selline põhiõigus tuleneb sõnaselgelt Euroopa inimõiguste konventsioonist (edaspidi EIÕK).² EIÕK artikkel 6 lg 1 sätestab, et igapähele on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Lisaks muudele nimetatud sättest tulenevatele garantiidele on selle normi eesmärk kaitsta mõistliku menetlusaja põhimõtet. See tähendab, et vaidluse iseloomust sõltumata peab kohtuasi saama lahenduse mõistliku menetlusaja jooksul.

Alati aga menetlust mõistliku aja jooksul läbi ei viida. Euroopa Inimõiguste Kohtu (edaspidi EIK) statistika kohaselt on mõistliku menetlusaja rikkumine kõige sagedamini esinev inimõiguste rikkumine. Kui EIK-i jõudis aastatel 1959 kuni 2019 kümneid tuhandeid kaebusi, siis 5884 juhul tuvastati mõistliku menetlusaja rikkumine, mis on 26% kõikidest sellel ajavahemikul EIK tuvastatud inimõiguste rikkumistest. Ka Eestist on EIK-ile laekunud kaebusi, milles viidatakse mõistliku menetlusaja ületamisele. Alates ajast, mil Eesti EIÕK-i ratifitseeris, on sellise sisuga kaebusi esitatud seitse, kusjuures rikkumine on tuvastatud kahel juhul.³

Eesti statistikat vaadates võib esmapilgul tunduda, justkui poleks Eesti kriminaalmenetlustes mõistliku menetlusaja ületamisega probleeme. 2018. aastal saabus maakohtutesse kokku 15 299 kriminaalmenetlusaja ning samal aastal lahendati 15 092 kriminaalmenetlusaja. Kriminaalmenetlusajade lahendamise jõudlus oli seega 98,6%. Kriminaalasju lahendati üldmenetluses 405 ning keskmiselt võttis üldmenetluses kriminaalasja lahendamine aega 216 päeva.⁴ 2019. aastal olid need arvud sarnased. 2019. aastal saabus maakohtutesse kokku

¹ Vt nt Ginter. J., Ginter Kofkinist: mõistliku menetlusaja kohta reeglit ei ole. – ERR uudisteportaal 14.01.2020 (<https://www.err.ee/1023820/ginter-kofkinist-moistliku-menetlusaja-kohta-reeglit-ei-ole>, 27.04.2021).

² Õigupoolest on õigus mõistlikule menetlusajale tuletatav ka Eesti Vabariigi põhiseaduse sätetest, kuid seda kajastab töö autor järgmistes peatükkides.

³ European Court of Human Rights. Violations by Article and by State (https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf, 27.04.2021).

⁴ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2018. Kohtute statistika. Eesti Kohtud (https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_2018._a_statistilise_d_koondandmed.pdf, 27.04.2021), lk 6–7.

15 322 kriminaalmenetlusasja ning samal aastal lahendati 15 346 kriminaalmenetlusasja. Kriminaalmenetlusasjade lahendamise jõudlus oli seega 100,2%. Kriminaalasju lahendati üldmenetluses 406 ning keskmiselt võttis üldmenetluses kriminaalasja lahendamine aega 226 päeva.⁵ Kirjeldatud näitajate alusel on Eesti, võrreldes teiste Euroopa riikidega, menetluse efektiivsuselt väga heal positsioonil: enamikus Euroopa riikidest on kriminaalmenetlusasjade menetlusajad pikemad kui Eestis.⁶

Kuigi eelnevalt kirjeldatud üldised kriminaalmenetlust puudutavad statistilised näitajad tunduvad positiivsed, võib muret tekitada üldmenetluses toimuvate kriminaalasjade statistikast nähtuv. Rohkem kui iga kümnes üldmenetlus kestab esimeses kohtuastmes rohkem kui üks aasta. 2020. aastal oli selliseid menetlusi 11,8%⁷, 2019. aastal 16,5%⁸ ja 2018. aastal 13,9%⁹ kõigist üldmenetlustest. Kui mõelda sellisele kohtumenetluse kestusele juurde ka kohtueelsele menetlusele kulunud aeg ning potentsiaalne menetlusaeg järgmistes kohtuastmetes, võibki juhtuda, et kriminaalmenetluse kestus tervikuna ületab mõistlikku menetlusaega.

Viiteid sellele, et probleem seoses mõistliku menetlusaja järgimisega kriminaalmenetluses eksisteerib, on teisigi. 2019. aasta novembris pöördus Riigikohtu esimees Villu Kõve Justiitsministeeriumi poole, teavitades ministeeriumit Harju Maakohtu kuhjunud ja venivate kriminaalmenetluste probleemist. Pöördumise tõttu algatati justiitsministri 29.11.2019 käskkirjaga nr 95 järelevalvemenetlus. Järelevalve aruandes mõõndi probleemi olemasolu ja jõuti muu hulgas järeldusele, et kriminaalasjade kiiret lahendamist takistavad mitmed aspektid, näiteks nende mahukus, kriminaalmenetluse reeglite jäikus, kriminaalasjadega tegelevate kaitsjate vähesus, ruumiprobleemid jms.¹⁰ Lisaks valmis 21.09.2020

⁵ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2019. Kohtute statistika. Eesti Kohtud (https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumentid/i_ja_ii_astme_kohtute_menetlusstatistika_2019.a.pdf, 27.04.2021), lk 5–6.

⁶ Vt nt The 2017 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2017 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2017_en.pdf, 27.04.2021); The 2018 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2018 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2018_en.pdf, 27.04.2021); The 2019 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2019 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf, 27.04.2021).

⁷ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2020. Kohtute statistika. Eesti Kohtud (<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>, 27.04.2021).

⁸ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2019.

⁹ Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2018.

¹⁰ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. 2020, lk 3–8 (https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf, 27.04.2021).

kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamiskavatsus (edaspidi VTK), mille eesmärk on kriminaalasjade kohtuliku arutamise tõhustamine. VTK-s keskendutakse eelkõige just üldmenetlusele ja ettepanekud tuginevad peamiselt eelnevalt mainitud Harju Maakohu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruandele.¹¹ Osa järelevalve aruande ja VTK ettepanekutest on jõudnud ka kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) eelnõusse ja selle seletuskirja.¹²

Põhjuseid, miks ei suudeta kriminaalasja mõistliku menetlusaja jooksul lahendada, võib loetleda muidugi lõputult – näiteks ressursipuudus, seaduselüngad, probleemid menetluse planeerimisel ja juhtimisel jms.¹³ Muu hulgas on üheks põhjuseks, miks mõistliku menetlusaja ületamine toimuda võib, ka menetluse venitamine.¹⁴

Menetluse venitamise mõistet seaduses sätestatud ei ole. Sõnaraamatust võib leida, et venitama võib muu hulgas tähendada näiteks millegi pikemaks muutmist, aeglaselt kulgema panemist, ajalise kestuse pikendamist, pidurdamist, aeglustamist, viivitamist, kaua ootamist, edasilükkamist.¹⁵ Käesolevas magistritöös mõistetakse menetluse venitamisenäena olukorda, kus menetluse etapi või kohtueelse menetluse või kohtumenetluse tervikuna toimetamisel kaldutakse kõrvale ajast, mis peaks optimaalse kiiruse korral kuluma selle menetluse etapi või kohtueelse menetluse või kohtumenetluse toimetamiseks, kusjuures kõrvalekalde põhjustab menetlusosaliste või kohtu tegevus.

¹¹ Justiitsministeerium. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsus. 2020 (<https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/6e6c03a2-5535-4f42-a1da-fadc5583206a?activity=1#En5TZ5zu>, 27.04.2021).

¹² Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) 367 SE. Eelnõu. ([https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon)), 27.04.2021); Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) 367 SE. Seletuskiri. ([https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon)), 27.04.2021).

¹³ Vt nt Kergandberg, E. EIK kriitika Eesti kohtusüsteemi suhtes – kas põhjus kohtunike töö hindamiseks. Kohtunike IX korraline täiskogu 11.–12. veebruaril Tallinnas 2010. (https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumentid/lisa_6_eerik_kergandberg_ettekanne.pdf?fbclid=IwAR34BDeEasGqGFbh07TUIFD_C6tYg-9iaVmx-1gUWI2Ewnx-_AgUoFQBsxk, 27.04.2021).

¹⁴ Vt nt RKKKo 3-1-1-81-11, p 21.

¹⁵ Õim, A. Sünontüümisionastik 2007 (<http://www.eki.ee/dict/sys/index.cgi?Q=venitama&F=M&C06=en>, 27.04.2021).

Magistritöös vaadeldakse mõistliku menetlusajaga seonduvat problemaatikat, uurides täpsemalt mõistliku menetlusaja ületamise üht võimalikku põhjust kriminaalkohtumenetluses: menetluse venitamist. Tihti peetakse mõistliku menetlusaja ületamise põhjuseks just sihilikku menetluse venitamist, kuid mis menetluse venitamine täpselt on, pole sugugi üheselt selge. Töö eesmärk on õiguspraktikutega läbi viidavate süvaintervjuude abil välja uurida, kas kriminaalmenetluse üldmenetluses toimub menetluse venitamine ning kui jah, siis kes seda teevad, mis on selle põhjused, kuidas see toimub ning millisena näevad õiguspraktikud raskuspunkti menetluse venitamise vältimiseks.

Töö eesmärk ei ole anda konkreetseid soovitusi seadusmuudatusteks. Esiteks leiab töö autor, et kuivõrd menetluse venitamise olemust ning selle viise ja motiive varasemalt põhjalikult analüüsitud ei ole, tuleb enne seadusmuudatuste tegemist keskenduda probleemist piisava ülevaate saamisele. Teiseks eeldaks kõigi menetluse venitamise aspektide kohta konkreetsete muudatusettepanekute tegemine olulisemalt ulatuslikumat analüüsi, mis käesoleva töö olemust ja mahupiirangut arvestades võimalik ei ole.

Eelnevast lähtuvalt otsitakse vastuseid järgmistele uurimisküsimustele.

- 1) Kas üldmenetluses toimub menetluse venitamine?
- 2) Kes üldmenetlust venitavad?
- 3) Millised on üldmenetluse venitamise motiivid?
- 4) Kuidas toimub üldmenetluse venitamine?
- 5) Millised on lahendused üldmenetluse venitamise probleemile?

Eelnevalt märgitud uurimisküsimuste lahendamiseks on töö, mis koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast, jaotatud kahte peatükki. Esimeses peatükis käsitleb töö autor mõistlikku menetlusaega, selgitades mõistliku menetlusaja mõistet, isiku põhiõigust kriminaalmenetlusele mõistliku menetlusaja jooksul, mõistliku menetlusaja hindamise kriteeriume, mõistliku menetlusaja kulgemise algus- ja lõpp-punkti ja peatumist ning erinevaid mõistliku menetlusaja ületamise tagajärgi ning nende valimise aluseid. Mõistliku menetlusaja regulatsiooni analüüs aitab mõista menetluse venitamise kui fenomeni tähendust ja tähtsust. Just mõistliku menetlusaja regulatsioonist tuleneb see, millistes olukordades saab isegi seaduslikke protsessuaalseid valikuid käsitleda pahauskse tegevusena, mille vastu on riigil kohustus võtta tarvitusele meetmed, garanteerimaks menetluse lõpuleviimine mõistliku aja jooksul. Samas on oluline, et menetluse venitamist ei hakataks ette heitma liiga kergekäeliselt, kuna see võib tuua kaasa olukorra, kus alusetult eiratakse isiku õigust

mõistlikule menetlusajale. Lisaks asjakohastele õigusaktidele ja nende kommenteeritud väljaannetele põhineb peatükk peamiselt mõistlikku menetlusaega käsitlevatel Riigikohtu ja EIK lahenditel. Sealjuures on keskendunud eelkõige just EIK lahenditele, kuivõrd põhiõigus menetlusele mõistliku aja jooksul on *expressis verbis* sätestatud EIÕK-is ning selle põhiõiguse tõlgendamisel on EIK praktiliselt suur tähtsus.

Töö teine peatükk põhineb töö autori läbi viidud kvalitatiivse uuringu tulemustel, mille raames viidi läbi süvaintervjuud kohtunike, prokuröride ja advokaatidega. Töö autor otsustas uurimisküsimustele vastuste leidmiseks läbi viia süvaintervjuud seetõttu, et menetluse venitamise kui sotsiaalse fenomeni kohta struktureeritud ega süvitsi minevat kirjeldust Eesti õiguskirjanduses ei ole: on vaid tõdemused siin-seal seaduseelnõude seletuskirjades ja juristide suulistes seisukohavõttudes, milles konstateeritakse, et menetlust venitatakse, ent seda, kuidas ja miks venitamine toimub, pole üldjuhul ei teadustöodes ega seadusandlike algatuste aluseks olevais analüüsid kirjeldatud. Seetõttu tuli menetluse venitamise kohta andmete kogumiseks pöörduda algallikate juurde – teema uurimiseks oli vaja kuulda kohtunike, prokuröride ja advokaatide vahetuid kogemusi. Süvaintervjuude kasutamine andis võimaluse küsida räägitu kohta täpsustavaid küsimusi, lasta tuua näiteid ning selgitada oma vaatekohti. Töö teises peatükis selgitatakse esmalt töö empiirilise osa meetodit ning seejärel avatakse lähemalt uurimistulemused, mis käsitlevad intervjuueeritud õiguspraktikute hinnangut menetluse venitamise olemusele, menetluse venitajatele, menetluse venitamise motiividele ja põhjustele, menetluse venitamise viisidele ning nii praegu praktikas kasutatavatele kui ka tulevikus võimalikele menetluse venitamise ärahoidmise võimalustele.

Varem ei ole Eestis kriminaalmenetluse venitamisega seonduvast problemaatikast teadustöodes kirjutatud. Tartu Ülikooli õigusteaduskonna magistritöodes on analüüsitud lähemalt mõistliku menetlusaja rikkumise heastamist süüteomenetluses¹⁶ ning võimalusi kiirema kriminaalmenetluse tagamiseks¹⁷. Käesolevas töös vaadeldakse kriminaalmenetluse venitamist kui olukorda, kus menetluse etapi või kohtueelse menetluse või kohtumenetluse tervikuna toimetamisel kaldutakse kõrvale ajast, mis peaks optimaalse kiiruse korral kuluma

¹⁶ Talviste, K. Õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise heastamise võimalused kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu 2015. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47794/talviste_karin.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021); Tuul, K. Mõistliku menetlusaja rikkumise heastamise teed süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduses. Magistritöö. Tartu 2018. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60258/tuul_kristjan.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021).

¹⁷ Sõster, K. Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Magistritöö. Tartu 2014. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42812/soster_kaija.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021).

selle menetluse etapi või kohtueelse menetluse või kohtumenetluse toimetamiseks, kusjuures kõrvalekalde põhjustab menetlusosaliste või kohtu tegevus.

Märksõnad: kriminaalkohtumenetlus, kohtumenetluse kestus, menetlusaeg, mõistlik menetlusaeg

1. MÕISTLIK MENETLUSAEG

1.1. Mõistliku menetlusaja mõiste ja isiku põhiõigus kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul

Menetlusaja pikkust mõjutavate tegurite loetelu on sisuliselt lõputu. Menetlusaega võivad pikemaks venitada uurijate, prokuröride, kohtunike ja kaitsjate liiga väike arv ja nende suur töökoormus, vead kohtueelses menetluses ja kohtumenetluses, puudujäägid menetlusreeglites jpm.¹⁸ Et kriminaalasja menetlemise aega kontrolli all hoida, tuleb järgida mõistliku menetlusaja põhimõtet.

Mõistlik menetlusaeg on määratlemata õigusmõiste – ükski õigusakt mõistlikku menetlusaja kestust konkreetse ajaperioodi või tähtajana kindlaks ei määra. Selline kindlaksmääramine ei oleks ka üheselt võimalik, sest menetlused erinevad nii oma liigilt kui ka sisult – on ilmselge, et näiteks lihtmenetlus võtab vähem aega kui üldmenetlus ning ühe süüdistatavaga menetlus toimub kiiremini kui kümne süüdistatavaga. Kindlasti ei tähenda mõistliku menetlusaja põhimõtte järgimine, et menetlemisel tuleks eesmärgiks seada menetluse lühim võimalik pikkus, kuivõrd kiirustamine võib kaasa tuua pinnapealsuse, millega võib omakorda kaasneda näiteks ebaõiglase kohtulahendi tegemine.¹⁹ Eelnevast lähtuvalt tuleb menetluse kestust hinnata erinevate asjaolude kogumis²⁰ ning mõistliku menetlusaja põhimõttele vastab üksnes menetluse kaalutletud kiirus²¹.

Ka Riigikohtu ega EIK kohtupraktikast ei nähtu, kui pikk on aastates, kuudes ja päevades üks mõistliku pikkusega menetlus. Näiteks pidas EIK lihtsama kelmuse puhul mõistlikuks menetlust, kus kohtueelne menetlus oli läbi viidud kuue kuu jooksul ning esimese astme

¹⁸ Regis, N. jt. Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg: Council of Europe Publishing 2018, lk 4 (<https://rm.coe.int/cepej-2018-26-en-rapport-calvez-regis-en-length-of-court-proceedings-e/16808ffc7b>, 27.04.2021).

¹⁹ Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2019, lk 222–223; Pilving, I. PSK § 15/75. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (<https://pohiseadus.ee/sisu/3486?fbclid=IwAR1zJxaqyxVleRKuSVQpflknDC7-dxgd0CScluoH6zWKNNKBwf6GNm3Qv1Q>, 27.04.2021).

²⁰ RKKKo 3-1-1-14-14, p 426.

²¹ Töö autorile tundub, et U. Lõhmus on mõiste „kaalutletud kiirus“ võtnud kasutusele Felix Frankfurterit tsitaadist, millele ta viitab ka oma raamatus: „Igal juhul ei ole kiirus iseenesest veel õigluse mõõdupuu. Kaalutletud kiirus on. Kaalutletud kiirus võtab aega. Aga see on hästi kulutatud aeg.“ Vt lähemalt Lõhmus, U., lk 222–223.

menetlus kohtus võttis aega üks aasta ja kaks kuud, teise astme menetlus üksteist kuud ja kolmanda astme menetlus üks aasta ja viis kuud, kokku seega neli aastat.²² Teises EIK arusaama järgi lihtsamal kohtuasjas, mille esemeks oli plahvatusohtlike ainete kasutamine ja seetõttu surma põhjustamine, peeti mõistliku pikkusega menetlusajaks üks aasta ja kaheksa kuud kohtueelses menetluses, üks aasta ja seitse kuud esimeses kohtuastmes, üks aasta ja kaks kuud teises kohtuastmes ja üksteist kuud kolmandas kohtuastmes, kokku 5 aastat ja neli kuud.²³ Seevastu asjas, mida EIK pidas keeruliseks ja mille esemeks olid mitmed pettused, peeti mõistlikuks kohtueelse menetluse pikkuseks neli aastat ja seitse kuud ning kohtumenetluse kogupikkuseks kolm aastat ja kümme kuud, kokku kaheksa aastat ja viis kuud.²⁴ Teises EIK hinnangul keerulisemas kriminaalmenetluses, kus menetluse tegid keeruliseks süüdistatava vasturääkivad ütlused, leidis EIK, et menetluse pikkus, mis kestis kokku seitse aastat ja üheksa kuud, oli samuti mõistlik.²⁵

Mõistliku menetlusaja järgimine menetluse läbiviimisel on töö autori hinnangul oluline mitmetel põhjustel. Esiteks, kuigi mõisted „menetluse venitamine“ ja „menetluse mõistlik aeg“ viitavad eelkõige ajalisele mõõtmele, seostub teema mitme veel suurema mastaabiga probleemiga. Kui menetlus on kestnud liiga kaua ning ületatud on mõistlik menetlusaeg, ei ole kulutatud mitte üksnes liigselt aega, vaid ka muid ressursse. Pikemad menetlused on kallimad ja kulutavad rohkem raha. Pikemate menetluste puhul on menetluse läbiviimisesse suure tõenäosusega kaasatud rohkem isikuid, viies läbi näiteks ekspertiise jms. Kuigi mahukate menetluste puhul võib suurem kulu – olgu see siis raha, aja- või muu kulu – olla õigustatud, ei ole see nii kindlasti menetluste puhul, kus menetlust on liigselt venitatud ja mõistlik menetlusaeg on möödunud.

Teiseks, karistusseadustiku (edaspidi KarS) § 81 sätestab meie õiguskorras aegumise instituudi – kedagi ei tohi süüdi mõista ega karistada, kui kuriteo lõpuleviimisest kuni selle kohta tehtud kohtuotsuse jõustumiseni on möödunud kindlaksmääratud aeg. See tähendab, et aegumine on menetlust välistav asjaolu. Kui möödunud on seaduses sätestatud aeg, ei ole süüteo menetlemine enam võimalik. Seega ei ole võimalik isikut ka süüdi mõista.

Kolmandaks, mida kauem aega on möödunud süüteo toimepanemisest, seda keerulisem võib olla süüteo toimepanemise tõendamine. Näiteks võib pikk ajavahe toimunu ja ütluste andmise

²² EIKo 39271/98, Kuibichev v. Bulgaria.

²³ EIKo 39813/98, Önder v. Turkey.

²⁴ EIKo 21961/93, Hozee v. The Netherlands.

²⁵ EIKo 16308/02, Pecheur v. Luxembourg.

vahel mõjutada tunnistajate mälu ja seeläbi ka võimet anda objektiivseid ja tõeseid ütlusi. Neljandaks, karistuse mõju süüteo toime pannud isikule võib sõltuda sellest, kui pikk ajavahemik on teo toimepanemise ja karistuse kandmise vahel.²⁶

Viiendaks, karistuse mõistmine süüdistatavale on suure tõenäosusega ka kannatanu huviks, mistõttu on ka kannatanule oluline, et menetlus ja sh lahendi tegemine toimuks mõistliku aja jooksul. Teatud juhtudel võib kriminaalmenetluses kõne alla tulla ka kannatanu tsiviilhagi lahendamine, mis peaks kannatanu vaates toimuma samuti mõistliku aja jooksul.

Kuues ja ehk isegi kõige tähtsam põhjus, miks peab kriminaalmenetlus toimuma mõistliku aja jooksul, on aga see, et süüdistuse lahendamine mõistliku aja jooksul on üks süüdistatava põhiõigustest. Meie põhiseadus küll *expressis verbis* õigust mõistlikule menetlusajale ei sätesta, kuid sellest olenemata on selline põhiõigus Eesti õigussüsteemi tunnustatud. Nagu varasemalt öeldud, tuleneb selline õigus otse EIÕK artikkel 6 lg-st 1. Nimetatud artikkel sätestab, et igapähele on temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Lisaks EIÕK artiklile 6 on kaudne viide sellele, et menetlus tuleb läbi viia mõistliku aja jooksul, ka näiteks PS §-s 15, mille kohaselt on igapähele õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Sätte kommentaarid täpsustavad, et on riigi ülesanne tagada piisavalt kiire kohtumenetlus, sealjuures peab riik kohtuid rahastama, tagama piisava personali olemasolu ning andma kohtule piisavad volitused menetluse ohjamiseks.²⁷

Jättes kõrvale muud nimetatud EIK artikkel 6 lg-st 1 tulenevad garantiid, näiteks õiguse õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele, on sätte eesmärk muu hulgas kindlustada, et avalikkus usaldaks riigi õigussüsteemi, ja kaitsta pooli ebamõistlike viivituste eest kohtumenetluses.²⁸ Alates hetkest, kui isikule esitatakse kriminaalsüüdistus mõne kuriteo toime panemise eest, kuni hetkeni, mil kriminaalmenetlus lõppeb, viibib süüdistatav ebakindlas õiguslikus olukorras. Kuigi ühe kriminaalmenetluse tulemina vaadeldakse karistuse mõistmist, siis juba süüdistatava menetlusseisund – olenemata süüüte presumptsiooni põhimõttest – võib omada isikule negatiivset mõju ja olla seeläbi justkui

²⁶ Misanin, J. R., Campbell, B. A., Smith, N. F. Duration of Punishment and the Delay of Punishment Gradient. – Canadian Journal of Psychology, 1966/20, no 4 (<https://psycnet.apa.org/record/1967-04338-001>, 27.04.2021).

²⁷ Pilving, I. PSK § 15/75.

²⁸ Henzelin, M., Rodorf, H. When Does the Length of Criminal Proceedings Become Unreasonable According to the European Court of Human Rights? – New Journal of European Criminal Law, 2014/5, no 1, lk 81 (https://www.lalive.law/data/publications/NJECL_05_01_0078.pdf, 27.04.2021).

karistusena mõjuv.²⁹ Näiteks võib kriminaalasjas süüdistatavaks või kahtlustatavaks olemine kahjustada isiku mainet avalikkuse ees, samuti mõjutada isiku sotsiaalseid ja tööalaseid suhteid. Pole välistatud, et juba kohtueelse menetluse perioodil saab kahtlustatav või süüdistatav meedias kajastatu tõttu avalikkuse ees kurjategija sildi. Eelnevast lähtuvalt on oluline, et süüdistatava ebakindel õiguslik seisund lõpetataks võimalikult kiirelt – mõistliku menetlusaja jooksul. See tähendab, et kõik kriminaalmenetluse esemesse kuuluvad küsimused, mis puudutavad isiku subjektiivseid õigusi, peavad olema otsustatud mõistliku aja jooksul.³⁰

Kriminaalmenetluse pikkuse kohta Eestis on EIK teinud otsuse seni kahel korral. Asjas *Mõtsnik v. Estonia* tegi EIK kindlaks, et menetlus algas 1. juunil 1994. aastal ja lõppes 9. detsembril 1998. aastal. Seega kestis menetlus kokku neli aastat, kuus kuud ja kaheksa päeva. Menetlusaja hindamisel ei saanud EIK aga arvesse võtta menetlust, mis toimus enne 1996. aasta 16. aprilli, kuivõrd EIÕK ei olnud enne seda Eesti suhtes jõustunud. Pärast EIÕK jõustumist kestis menetlus veel kaks aastat, seitse kuud ja kakskümmend kolm päeva. Sellist menetluse kestust EIK ebamõistlikult pikaks ei pidanud.³¹ Asjas *Malkov v. Estonia* oli kogu kriminaalmenetluse pikkuseks seitse aastat ja kaheksa kuud. Kuigi menetlusaeg iseenesest on küllaltki pikk, võttis kohus teises kohtuastmes menetluse ebamõistlikku pikkust arvesse ning kergendas seetõttu süüaluse karistust. Just karistuse kergendamise tõttu leidis EIK, et rikkumist siiski ei esine.³²

Õigust tõhusale menetlusele enda kaitseks, kui mõistlikku menetlusaega on ületatud, selgitas Riigikohus esimest korda lähemalt 2000. aastal. Riigikohtu üldkogu leidis, et PS §-dest 13, 14 ja 15 tuleneb EIÕK artiklis 13 sätestatud põhiõigus, mille kohaselt peab igäühel, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, olema õigus tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees ka siis, kui rikkumise pani toime ametiisik. Riigikohus sedastas, et kui isiku hinnangul on rikutud talle EIÕK-iga antud õigusi, peab talle siseriikliku asutuse ees olema tagatud õiguskaitsevahend ja seda nii selleks, et tehtaks otsus tema kaebuse kui ka vajaduse korral hüvitise kohta.³³ 2004. aastal lisas Riigikohtu kriminaalkolleegium eelmisele seisukohale ka kolm alternatiivset menetluse mõistliku aja möödumise tagajärge, mida 2004. aastal kehtinud seadused tegelikult *expressis verbis* ei võimaldanud. Nendeks olid

²⁹ Campbell, L. jt. *The Criminal Process*. Oxford: University Press 2010, lk 17.

³⁰ RKKKo 3-1-1-4-17, p 30.

³¹ EIKo 50533/99, *Mõtsnik v. Estonia*.

³² EIKo 31407/07, *Malkov v. Estonia*.

³³ RKÜKm 3-3-1-38-00, p 19.

kriminaalmenetluse lõpetamine otstarbekuse kaalutlusel, karistuse leevendamine ja isiku õigeksmõistmine.³⁴ 2009. aastal jõudis kriminaalkolleegium seisukohale, et eelnevalt loetletud kolme võimaluse kasutamisel tuleb EIÕK-i vahetult kohaldada, tuginedes selle artikkel 6 lg-le 1.³⁵ Praeguseks on aga seadusandluses tehtud muudatused, millega on ette nähtud konkreetse meetmed juhaks, kui mõistlik menetlusaeg möödunud on. Muu hulgas ei kuulu õigeksmõistmine enam menetluse mõistliku aja möödumise võimalike tagajärgede loetellu.

Selleks, et objektiivselt otsustada, kas isiku põhiõigust kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul on järgitud või rikutud, tuleb lahendada kaks peamist küsimust:

- 1) esiteks, mis hetkest menetlusaeg käivitub ja millal see lõpeb;
- 2) teiseks, milliste kriteeriumide alusel tuleb hinnata, kas menetluse pikkus on vastavuses menetluse mõistliku aja põhimõttega.

1.2. Mõistliku menetlusaja hindamise kriteeriumid

1.2.1. Kriteeriumid EIK ja Riigikohtu praktikas

EIK ja Riigikohtu praktikast tulenevalt analüüsitakse mõistlikku menetlusaega hinnates kindlaid kriteeriume:

- 1) kohtuasja keerukus,
- 2) kaebaja käitumine,
- 3) asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumine,
- 4) selle olulisus, mis on kaebaja jaoks menetluses kaalul.³⁶

Ilma loetletud kriteeriume analüüsimata saab mõistliku menetlusaja nõude rikkumise tuvastada üksnes neil juhtudel, kus menetlusaeg on olnud ilmselgelt ebamõistlik.³⁷ Näiteks on Riigikohus ilmselgelt ebamõistlikuks pidanud menetlusaega olukorras, kus umbes kolm aastat

³⁴ RKKKo 3-1-1-3-04, p 22.

³⁵ RKKKo 3-1-1-100-09, p 18.

³⁶ Vt nt EIKo 41716/08, Kovalenko v. Russia, p 58; EIKo 3009/07, Konashevskaya and others v. Russia, p 42; EIKo 6232/73, König v. Germany, p 99; EIKo 30210/96, Kudla v. Poland, p 124; EIKo 5826/03, Idalov v. Russia, p 186; RKKKo 3-1-1-14-14, p 621; RKKKo 3-1-1-53-15, p 10; RKKKo 3-1-1-31-14, p 31; RKKKo 3-1-1-63-13, p 9; RKKKo 3-1-1-6-11, p 18; RKKKo 3-1-1-84-10, p 11.

³⁷ RKKKo 3-1-1-53-15, p 10; RKKKm 3-1-1-63-13, p 9.

kestnud kohtueelse uurimise perioodil tehti üksnes viis väiksemamahulist menetlustoimingut (nt päring tunnistaja elukoha andmete saamiseks), kuigi puudusid objektiivsed takistused kohtueelse uurimise kiiremaks lõpuleviimiseks.³⁸

1.2.2. Kohtuasja keerukus

Praktikast tulenevalt võib kohtuasjad jagada keerukuse aspektist vaadelduna kaheks:

- 1) asjad, mis ei ole oma olemusest ja menetluse esemest tulenevalt automaatselt keerukad, kuid mille võivad kogumis keerukaks teha üksikud fakti-, õigus- või administratiivküsimused;
- 2) asjad, mis on juba oma olemusest ja menetluse esemest tulenevalt automaatselt keerukad.³⁹

Oma olemusest ja menetluse esemest tulenevalt on EIK hinnangul enamasti keerukad maksu- ja majandusalased süüteod.⁴⁰ Riigikohus on aga leidnud, et olemuselt keerukad on üldjuhul näiteks ametialased kuriteod.⁴¹ Asjade puhul, mida nende olemusest tulenevalt automaatselt keerukaks ei peeta, tuleb aga analüüsida, kas ja kui palju mõjutavad keerukust üksikud fakti-, õigus- või administratiivküsimused. Keerukuse hindamisel tuleb arvesse võtta muu hulgas näiteks faktide iseloomu, süüdistuste hulka ja tõsidust, süüdistatavate ja tunnistajate arvu, kannatanute arvu, vajadust koguda tõendeid välismaalt, kriminaalasjade ühendamist, kohtutoimiku mahtu, dokumentide arvu, ekspertide arvu, kohtuistungite arvu jm.⁴² Eelnevale lisaks on Riigikohus pidanud keerukaks ka kohtuasja, mille süüdistuse aluseks olevate koosseisude õiguspraktika on alles välja kujunenemata.⁴³

1.2.3. Kaebaja käitumine

Menetluse pikkust võib oluliselt mõjutada ka menetlusosaliste endi, sh süüdistatava ja tema kaitsja käitumine. Kuivõrd mõistliku menetlusaja ületamine on üheks aluseks, millele

³⁸ RKKKo 3-1-1-53-15, p 12.

³⁹ Regis, N. jt.

⁴⁰ Regis, N. jt, lk 16–17.

⁴¹ RKKKo 3-1-1-95-12, p 15.

⁴² EIKo 46793/06, Buldashev v. Russia, p 109; EIKo 16717/05, Todorov v. Ukraine, p 91; EIKo 49183/08, Serrano Contereras v. Spain, p 56; EIKo 41716/08, Kovalenko v. Russia, p 59; RKKKo 3-1-1-53-15, p 11.1; RKKKo 3-1-1-43-10, p 32; RKKKo 3-1-1-63-14, p 8.5; RKKKo 3-1-1-14-14, p 426.

⁴³ RKKKo 3-1-1-95-12, p 15.

tuginedes võidakse kriminaalmenetlus lõpetada või mille alusel on kohtul võimalik süüdimõistetud karistust kergendada, vajab just see kriteerium erilist tähelepanu: menetlusele allutatud isikud võivad selleks, et seadusega ette nähtud soodustustest osa saada, hakata teadlikult käituma kriminaalmenetlust kunstlikult pikendaval viisil.⁴⁴

Kui leitakse, et mõistlik menetlusaeg on ületatud süüdistatava või tema kaitsja käitumise tõttu, tuleb kaaluda, kas menetlusosaline lihtsalt kasutab oma menetlusõigusi või kasutab ta neid pahauskselt. Asjaomasel isikul on temaga seotud menetlustoimingute tegemisel kohustus näidata üles hoolsust, sh peab isik hoiduma viivitamistaktikate kasutamisest. Küll aga ei ole võimalik süüdistatavale ja tema kaitsjale pahaks panna seda, kui nad kasutavad enda huvides seaduslikke vahendeid.⁴⁵ KrMS § 47 lg 2 sätestab, et kaitsja on kohustatud kasutama kõiki kaitsmisvahendeid ja -viise, mis ei ole seadusega keelatud, et selgitada kaitsealust õigustavaid, mittesüüdistavaid ja karistust kergendavaid asjaolusid, ning andma talle muud kriminaalasjas vajalikku õigusabi. Sarnane põhimõte tuleneb ka advokatuuriseadusest (edaspidi AdvS). AdvS § 44 lg 1 p 1 kohaselt on advokaat kohustatud kasutama kliendi huvides kõiki seadusega kooskõlas olevaid vahendeid ja viise, säilitades kutseu ja vääriskuse. Kohtuasja venitamine – selleks, et see poleks aktsepteeritav – peab seega olema pahatahtlik ja põhjendamatu.⁴⁶

Kohus võib jõuda järeldusele, et menetluse mõistliku aja ületamine on põhjustatud just menetlusosalise enda poolt, näiteks juhul, kui menetlusosaline taotleb korduvalt põhjendamatu asja arutamise edasilükkamist, menetlusosaline ei ilmu korduvalt põhjenduseta kohtuistungile, menetlusosaline teeb põhjendamatu taotlusi jm.⁴⁷

Riigikohus on menetluse mõistlikku kestust ja selle seost menetlusosaliste käitumisega põhjalikumalt analüüsinud lahendis 3-1-1-43-10. Nimetatud lahendis heitis Riigikohus süüdistatavale ja kaitsjale ette, et nende kaitsetaktika ei olnud maakohtus asja lahendamisel „menetlusaja mõistlikkusest hooliv“. Näiteks esitasid süüdistatav ja kaitsja erinevaid asjakohatuid taotluseid „silmatorkavalt aeganõudval viisil“, taotledes sh erinevate ajamahukate menetlustoimingute tegemist. Samuti kulutasid nad tunnistaja ülekuulamisele 10,5 istungipäeva, esitades sealjuures küsimusi, mis tegelikult kriminaalasja tõendamiseseme

⁴⁴ Lõhmus, U., lk 225.

⁴⁵ EIKo 8130/78, Eckle v. Germany, p 82; EIKo 31333/06, McFarl v. Ireland, p 148; EIKo 11681/85, Union Alimentaria Sanders SA v. Spain; EIKo 918/02, Solovyevy v. Russia, p 147.

⁴⁶ EIKo 31333/06, McFarl v. Ireland, p 148; EIKo 5826/03, Idalov v. Russia, p 189.

⁴⁷ EIKo 918/02, Solovyevy v. Russia, p 148; EIKo 5826/03, Idalov v. Russia, p 189.

asjaolusid ei puudutanud. Kolleegium jõudis järeldusele, et süüdistatava ja kaitsja käitumine oli pahatahtlik, mistõttu on menetluse venimine just nende menetlusosaliste poolt põhjustatud.⁴⁸

Ühe väga värvika näite menetluse pahatahtliku venitamise kohta saab tuua Harju Maakohtu määruse 1-17-10573/316 põhjal. Nimetatud asjas kulus süüdistusakti esitamisest kuni kriminaalasja arutamiseni kohtus ligikaudu 18 kuud, kusjuures ilmselt võib sellist ajakulu põhjendada süüdistatavate ja nende kaitsjate käitumisega, kes esitasid enne kriminaalasja arutamist kohtus mitmeid asjakohatuid taotlusi, sh 7 vahistamisega ja selle asendamisega seotud taotlust, 4 taandamisega seotud taotlust, 2 kahju hüvitamisega seotud taotlust ning 8 muud taotlust. Lisaks eelnevale jäeti kohtule õigeaegselt vajalikud dokumendid esitamata, nt tõendite uurimise ajakava ei esitatud tähtaegselt. Ka kriminaalasja arutamisel kohtus esitasid süüdistatava ja kaitsjad hulgaliselt erinevaid taotlusi. Asjaolude illustreerimiseks on järgnevalt toodud menetluse käigu üldine ajatelg.⁴⁹

- 28.07.2017 – kaks kahtlustatavat peeti kinni
- 29.07.2017 – kaks kahtlustatavat võeti vahi alla
- 13.11.2017 – Riigiprokuratuur esitas süüdistusakti kohtusse, kusjuures leiti, et süüdistusakti põhjal ei ole tegemist mahuka kriminaalajaga
- 14.11.2017 – kohus määras eelistungi toimumise 20.11.2017
- 16.11.2017 – kaitsja esitas taotluse eelistungi edasilükkamiseks seoses välismaal viibimisega
- 20.11.2017 – kaitsja esitas taotluse kohtuniku ja prokuröri taandamiseks
- 22.11.2017 – süüdistatavad anti kohtu alla ja rahuldati kaitsjate taotlused kaitseaktide esitamise tähtaja pikendamiseks, määrates uueks tähtajaks 19.12.2017
- 18.12.2017 – kaitsjad esitasid uue taotluse kaitseaktide esitamise tähtaja pikendamiseks, kusjuures kohus rahaldas taotluse, määrates uueks tähtajaks 15.01.2018
- 11.01.2018 – kaitsja esitas taotluse vahistamise asendamiseks elektroonilise valvega
- 15.01.2018 – kaitsjad esitasid kaitseaktid
- 17.01.2018 – kaitsja esitas taotluse vahistamise asendamiseks kautsjoniga
- 19.01.2018 – toimus korraldav istung, kus arutati taotlusi tõkendite asendamiseks

⁴⁸ RKKKo 3-1-1-43-10, p 34–46.

⁴⁹ HMKm 1-17-10573/316.

- 16.02.2018 – kohus jättis tõkendite asendamise taotlused rahuldamata, mille peale üks kaitsja esitas määruskaebuse
- 08.03.2018 – kaitsjad edastasid Kaitsepolitseiametile kõik jälituslubadega seotud andmed, kuivõrd kaitsjatel tekkis kahtlus, et neile esitatud dokumente ning neis sisalduvaid riigisaladusi ei ole käideldud nõuetekohaselt
- 26.03.2018 – süüdistatav esitas taotluse vahistamise asendamiseks elektroonilise valvega, mille kaitsja võttis tagasi
- 05.04.2018 – süüdistatav esitas taotluse vahistamise asendamiseks kautsjoniga
- 30.04.2018 – toimus korraldav istung, kus arutati taotlusi tõkendite asendamiseks
- 30.04.2018 – kaitsja esitas taotluse prokuröri taandamiseks
- 07.05.2018 – kohus jättis tõkendite asendamise taotlused rahuldamata, mille peale kaitsja esitas määruskaebuse
- 18.05.2018 – kaitsja esitas taotluse prokuröri tegevuse õiguspärasuse kontrollimiseks jälituslubade ja nende aluseks olevate taotluste osalisel kinni katmisel
- 22.05.2018 – kaitsja esitas taotluse prokuröri taandamiseks
- 14.06.2018 – kriminaalasja arutamiseks määrati aeg aprillis ja mais 2019
- 19.06.2018 – kaitsjad esitasid taotlused süüdistatavate vabastamiseks vahi alt
- 02.07.2018 – kohtunik vahetus seoses teise kohtuniku pensioneerumisega ning teise kriminaalasja kohtuistungite aegadega
- 03.08.2018 – kaitsja esitas taotluse süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamiseks
- 06.08.2018 – kohus tegi ettepaneku arutada asja alates 27.08.2018, s.o varem kui aprillis ja mais 2019
- 15.08.2018 – kaitsjad teatasid, et neile sobivad üksnes eelnevalt kokku lepitud ajad, s.o aprill ja mai 2019
- 13.08.2018 – kaitsja esitas määruskaebuse süüdistatava vahi all pidamise osas
- 02.10.2018 – kaitsja esitas taotluse süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamiseks
- 02.10.2018 – kaitsjad esitasid taotluse kohtuniku taandamiseks
- 02.10.2018 – kaitsja esitas taotluse süüdistatava vahi alt vabastamiseks või alternatiivselt algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus, kusjuures kohus tunnistas vahi all viibimise põhjendatuks, mille peale kaitsja esitas määruskaebuse
- 05.02.2019 – kaitsja esitas taotluse süüteomenetlusega tekitatud kahju hüvitamiseks
- 06.02.2019 – kaitsjad esitasid taotluse süüdistatavate ja kaitsjate ühiseks kohtumiseks vanglas

- 14.02.2019 – kohus tunnistas süüdistatava vahi all viibimise põhjendatuks, mille peale esitas kaitsja määruskaebuse
- 04.03.2019 – kohus kohustas kohtumenetluse pooli esitama hiljemalt 02.04.2019 enda tõendite uurimise ajakava, mida ei esitatud
- 15.03.2019 – kaitsja esitas taotluse tutvuda tema kohta kogutud jälitusandmetega
- 15.03.2019 – kaitsjad esitasid taotluse süüdistatavate ja kaitsjate ühiseks kohtumiseks vanglas
- 29.03.2019 – kaitsja esitas kohtumääruse osas täiendavad seisukohad
- 01.04.2019 – kaitsjad teatasid õigusteenuse lepingu lõppemisest
- 02.04.2019 – algas kriminaalasja arutamine kohtus
- 02.04.2019 – kaitsja esitas taotluse prokuröri taandamiseks 35 lehel, püüdes seda terviklikult kohtuistungil ette kanda, kuid kohus katkestas teda viiendal leheküljel
- 02.04.2019 – süüdistatav keeldus kohtuga suhtlemast, liikudes põhjendamatult kohtusaalis ringi
- 03.04.2019 – kaitsja esitas taotluse kogu kohtukoosseisu taandamiseks
- 03.04.2019 – kohus informeeris süüdistatava käitumisest vangla meditsiinosakonda, pärast mida selgitati välja, et süüdistatava käitumine muutus pärast advokaadiga kohtumist, kusjuures enne pidas ta end viisakalt ja adekvaatselt ülal
- 08.04.2019 – kaitsja esitas taotluse kohtule esitatud CD-plaatidest koopiate saamiseks
- 08.04.2019 – kaitsja esitas taotluse politseiagendi rakendamist kajastatavate lubade tutvustamiseks
- 09.04.2019 – kaitsja esitas taotluse süüdistatavale kohtupsühhiaatria-kohtupsühholoogia komplekseksperdiisi määramiseks
- 09.04.2019 – toimus turvaintsident, kus kaitsja ja süüdistatav vahetasid midagi varjatult, mille peale konvoi teostas süüdistatava asjade läbivaatuse, misjärel esitas süüdistatav kaebuse tema suhtes tarvitatud vägivalda kohta
- 09.04.2019 – süüdistatav keeldus politseiautost välja tulemast ja kohtusaali kõndimast
- 09.04.2019 – süüdistatavale kutsuti 2 korda istungile kiirabi, kusjuures kiirabi terviseprobleeme ei sedasta, kuigi süüdistatav väidab, et tal on peavalu
- 09.04.2019 – kaitsja soovis esitada politseiagendile ligikaudu 70 küsimust, kusjuures tegemist oli teisesküsitlusega
- 09.04.2019 – kaitsja esitas taotluse vahistamise asendamiseks elektroonilise valvega
- 10.04.2019 kuni 11.04.2019 – kohtuistungid jäid ära, kuna politseiagendil ei ole võimalik Eestisse sõita ning pooled ei olnud nõus politseiagendi ülekuulamisega välisriigis viibides

- 15.04.2019 – kaitsja esitas vahetult enne tööpäeva lõppu taotluse järgmisel päeval toimuva istungi edasilükkamiseks, kuna oli sattunud haiglasse, kusjuures 16.04.2019 oli planeeritud välisriigist saabuva politseiagendi ülekuulamise jätkamine
- 16.04.2019 kuni 18.04.2019 – istungid jäid ära kaitsja puudumise tõttu⁵⁰

Teine värvikas näide menetluse venitamise kohta ilmneb kohtuasjast 1-15-6497, kus kaitsjad koostöös süüdistatavatega kasutasid korraka mitmeid erinevaid menetluse venitamise taktikaid: väitsid, et neil pole aega menetluses osaleda, ja taotlesid istungite edasilükkamist; jätsid korduvalt istungitele ilmumata nii põhjusega kui ka põhjuseeta; vahetasid korduvalt viimasel hetkel välja kaitsjaid; segasid prokuratuuri toiminguid kirjalike tõendite esitamisel (väites, et ei suuda leida prokuröri nimetatud tõendeid, palusid neid korrata, kirjeldasid võimalikke avaldamise viise, vaidlesid vastu prokuröri tõendite avaldamise viisile); rikkusid kohtuistungit korda. Siinkohal on tähelepanuväärne asjaolu, et isegi süüdistatav pöördus kohtu poole ning selgitas, et ta on kaitsja käitumisest väga häiritud. Lisaks määrati ühele menetluses osalenud kaitsjale tema käitumise eest advokatuuri aukohtu poolt distsiplinaarkaristus, mis näitab selgelt, et tema menetlust venitavat käitumist tauniti ka advokatuuri tasandil.⁵¹

Ringkonnakohtu otsuses argumenteeriti pikalt ka selle üle, kas menetluse venimise on põhjustanud riigivõimu või süüdistatavate ja kaitsjate tegevus. Kolleegium jõudis seisukohale, et pole välistatud, et riigivõimu tegevus oleks saanud kohtueelses menetluses olla kiirem, kuid arvestades kahtlustatavate ja menetletavate kuritegude arvu ja tõendite mahtu, ei saa kohtueelse menetluse kestust, milleks tol hetkel oli veidi üle kolme aasta, pidada ülemäära pikaks. Kohtumenetluses aga tegi maakohus ringkonnakohtu kolleegiumi hinnangul „tõsiseid jõupingutusi“ selleks, et kriminaalasi mõistliku aja jooksul lahendada. Kolleegiumi seisukoha kohaselt tingis menetluse venimise just süüdistatavate ja osade kaitsjate „üsna oskuslik venitamistaktika“. Esimese astme kohtu menetlust, mis kestis peaaegu 4 aastat, iseloomustas süüdistatavate ja osade kaitsjate „jõuline, ulatuslik ja vähemalt vaikimisi kooskõlastatud kohtuprotsessi pidurdamine“. Vähemalt osaliselt saatis sellise venitamistaktika kasutamine ka edu, sest osa kuritegudest kohtumenetluse käigus ka aegus.⁵² Kirjeldatud kohtuasja kronoloogiaga on lähemalt võimalik tutvuda Tartu Ringkonnakohtu otsuse 1-15-6497/743 peatükis 2.2.

⁵⁰ HMKm 1-17-10573/316.

⁵¹ TrtRnKm 1-15-6497/716; TrtRnKo 1-15-6497/743.

⁵² TrtRnKo 1-15-6497/743, p 344–346.

Ka EIK on lahendanud mitmeid kaasuseid, kus menetlusaja venimine on toimunud just kaebaja käitumise tõttu. Heaks näiteks on *Idalov v. Russia* juhtum. Selles kaasuses oli neljakümnest kohtuistungist üheteistkümnelt istungi edasilükkamine põhjustatud kaebaja poolt. Sellest seitsmel juhul jättis kaebaja kohtusse ilmumata põhjenduse. Lisaks taotles kaitsja siis, kui kohtuprotsess oli juba kolm aastat kestnud, kolm korda istungite edasilükkamist põhjusel, et kuulata üle täiendavaid tunnistajaid. Kuigi EIK nõustus, et soovitud tunnistajate ülekuulamine on kaebajale kaitseõiguse täiel määral realiseerimiseks kasulik, nentis EIK, et kaebaja ei ole seda võimalust piisava hoolega kasutanud, kuna ta ei esitanud ühtegi põhjust, miks ta ei taotlenud nende tunnistajate ülekuulamist juba varasemas kohtumenetluse etapis.⁵³

Oluline on tähele panna ka asjaolu, et menetlusaja mõistlikkuse hindamisel ei ole võimalik kahtlustatava, süüdistatava või tema kaitsja menetlust takistavat ja venitavat käitumist automaatselt kaaskahtlustatavatele, kaassüüdistatavatele või nende kaitsjatele omistada. Kuigi ei ole välistatud, et mitme kahtlustatava, süüdistatava ja kaitsja menetluse venitamisele suunatud käitumine on koordineeritud, ei saa sellist kooskõlastust automaatselt eeldada.⁵⁴

Juhul kui kohus tuvastab, et mõistlik menetlusaeg on möödunud, kuid selle on põhjustanud süüdistatav oma enda käitumisega, siis mõistliku menetlusaja ületamise puhul seadusega ette nähtavaid soodustusi ei rakendata. Riigikohus on lausa leidnud, et süüdistatavate ja kaitsjate „silmatorkavalt obstruktsionistlik ja menetlusõigusi kuritarvitav kaitsetaktika, millega kriminaalasja kohtulik arutamine sisuliselt halvatakse“, on käsitletav süüdistatava loobumisenähtena oma õigusest asja arutamisele mõistliku aja jooksul.⁵⁵

1.2.4. Asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumine

Menetluse mõistliku kestuse analüüsimisel tuleb arvesse võtta ka asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumist. Asjaomasteks asutusteks on uurimisasutused, kes teostavad prokuratuuri kontrolli all eeluurimist, prokuratuur ning kohus, kes teostab õigusemõistmist. Riigivõimu käitumise vaatlemine on oluline just seetõttu, et süüdistatava põhiõiguste rikkumisega saab

⁵³ EIKo 5826/03, *Idalov v. Russia*.

⁵⁴ RKKKo 3-1-1-14-14, p 648.

⁵⁵ RKKKo 3-1-1-81-11, p 19.

tegemist olla üksnes juhul, kui asja venimise on tinginud uurimisasutuste, prokuratuuri või kohtu tegevus, mitte süüdistatava või tema kaitsja tegevus.⁵⁶

Kõige olulisem märksõna asjaomaste asutuste käitumises on suure tõenäosusega tahtliku venitamise n-ö vastumürk: menetluse ohjamine. Sellist mõistet ei ole kohtud – nii maa- ja ringkonnakohtud kui ka Riigikohus – ülemäära palju kasutanud. Sõnapaar „menetluse ohjamine“ on leitav üksnes ühest Riigikohtu tsiviilkolleegiumi lahendist, kus käsitleti mh kohtu ebapiisavat menetluse ohjamise võimet, mille tõttu on pooltel tekkinud tarbetud menetluskulud, kuigi nendevahelist vaidlust korrektselt lahendatud ei ole. Täpsemalt menetluse ohjamise mõistet kolleegium aga lahti seletatud ei ole.⁵⁷ Eesti keele sünonüümisõnastiku kohaselt tähendab ohjamine töö konkreetset juhtimist, juhatamist, korraldamist, administreerimist.⁵⁸

Eelnevast lähtuvalt võiks järeldada, et menetluse ohjamine kohtu poolt võiks tähendada seda, et kohus juhib ja suunab kohtuprotsessi, et see toimiks sujuvalt. Kohtumenetluses lasub kohtul kohustus teha endast kõik olenev selleks, et menetlus oleks võimalik läbi viia mõistliku menetlusaja jooksul, ning vältida sellise olukorra tekkimist, kus kohtumenetluse poole pahauskne käitumine üldse saaks hakata kohtumenetlust venitama. Riigikohus on leidnud, et menetluse juhtimine ja kontrolli all hoidmine on just kohtuniku kätes ning „kohtumenetluse poolte obstruktsionistlik tegevus ei tohi hakata dikteerima kohtumenetluse kulgu ega muuta kohut protsessiosaliste pantvangiks“.⁵⁹

Menetluse ohjamiseks on kohtunikul mitmeid menetlusseadustikus sätestatud võimalusi. Näiteks on kohtul võimalik piirata kohtumenetluse poolte taotluste esitamise ja arutamise aega või sekkuda risküsitluse, kui seal esitatakse asjakohatuid küsimusi.⁶⁰ Lisaks on Riigikohus nentunud, kui muude abinõude abil kohtumenetluse poole venitavat käitumist takistada pole võimalik, tuleb kohtul kasutada võimalust kaitsja, süüdistatava, prokuröri või muu menetlusosalise saalist eemaldamist.⁶¹ Eelnevale lisaks tuleneb kohtule EIK praktikast kohustus menetlusaja kokkuhoidmiseks muu hulgas eristada olulisi ja ebaolulisi tõendeid, anda poolte tegevusele ja tegevusetusele hinnanguid jms.⁶² Ka eelnevalt kirjeldatud menetluse

⁵⁶ EIKo 48059/06, Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria, p 72–73.

⁵⁷ RKTko 2-17-7999, p 11.

⁵⁸ Öim, A. Sünonüümisõnastik 2007.

⁵⁹ RKKKo 3-1-1-43-10, p 46.

⁶⁰ RKKKo 3-1-1-43-10, p 46.

⁶¹ RKKKo 3-1-1-81-11, p 20.3.

⁶² EIKo 36719/03, Stojic v. Croatia, p 26.

venitamise juhtumi puhul, mille ajatelge käesoleva töö autor varasemalt kajastas (vt lk 18), kasutas kohtunik mitmeid võimalusi menetluse ohjamiseks. Näiteks piiras kohtunik tunnistajate küsitlemise aega ja määras asenduskaitsjaid.⁶³

Menetluse venimine võib muidugi põhjustatud olla ka muudest riigivõimust tulenevatest asjaoludest, mitte üksnes kohtuniku oskamatuses, tahtmatuses või saamatusest menetluse ohjamisel. Näiteks on sedastatud mõistliku menetlusaja riivet juhtudel, kus kõrgema astme kohtud on madalama astme kohtute otsuseid korduvalt tühistanud ja tagasi saatnud⁶⁴, kui menetluse venimise on põhjustanud kohtu poolt määratud eksperdi tegevuse venimine⁶⁵ või kui menetlus on korduvalt muude asjaomaste riigiasutuste poolt edasi lükatud⁶⁶.

Vaadelda tuleb ka õigussüsteemi tervikuna. Puudused õigussüsteemis iseenesest võivad põhjustada menetluse venimist. Riigil on aga kohustus oma õigussüsteemis võtta kasutusele vajalikud abinõud ja organiseerida õigussüsteem selliselt, et mõistliku menetlusaja põhimõttest kinnipidamine oleks võimalik. Näiteks ei aktsepteeri EIK argumenti, mille kohaselt on kohtuasjade venimise põhjuseks kohtute liiga suur töökoormus. Nimelt on EIK seisukohal, et EIÕK artikkel 6 lg-st 1 tuleneb riikidele kohustus korraldada oma õigusemõistmine nii, et mõistlikku menetlusaega riigipoolsetel põhjustel ei ületataks, sh peab tagatud olema mõistlik kohtute töökoormus, piisav arv kohtunikke jms.⁶⁷

1.2.5. Selle olulisus, mis on kaebaja jaoks menetluses kaalul

EIK ja Riigikohtu praktikas ei leidu konkreetseid juhtnööre, kuidas ja milliste kriteeriumide alusel hinnata, kui palju on süüdistatava jaoks kriminaalmenetluses kaalul. Seetõttu on keeruline hinnata, millised kriminaalmenetlused on prioriteetsemad kui teised. Siiski on praktikas arutletud mitmete juhtumite üle, kus on leitud, et riigivõim oleks pidanud üles näitama suuremat hoolsust.

Sellisteks juhtudeks on kriminaalmenetluses eelkõige olukorrad, kus isik on vahi all – vahi all hoidmisega kaasneb isikuõiguste riive olukorras, kus inimest tegelikult veel süüdi mõistetud

⁶³ HMKm 1-17-10573/316.

⁶⁴ EIKo 918/02, Solovyevy v. Russia, p 149; RKKKo 3-1-1-53-13, p 13; RKKKo 3-1-1-100-09, p 17.

⁶⁵ EIKo 9381/81, Capuano v. Italy, p 32.

⁶⁶ EIKo 39249/03, G.O. v. Russia, p 112.

⁶⁷ EIKo 35062/03, Shchiglitsov v. Estonia, p 18; EIKo 8130/78, Eckle v. Germany, p 84.

ei ole.⁶⁸ Lisaks sellele on EIK praktikas veel mitmeid situatsioone, kus EIK on leidnud, et kaebajal on menetluses kaalul tavapärasest rohkem, kuid need olukorrad ei ole ilmnunud kriminaalmenetlustes. Näiteks omavad EIK seisukohtade kohaselt erilist kaalu juhud, kus menetluse tulemus võib mõjutada isiku poliitilist karjääri⁶⁹ või kui juhtum puudutab muu hulgas kellegi eraelu puutumast, laimamist või diskrimineerimist⁷⁰.

1.3. Mõistliku menetlusaja kulgemise algus, lõpp ja peatumine

KrMS § 193 lg 1 sätestab, et uurimisasutus või prokuratuur alustab kriminaalmenetlust esimese uurimis- või muu menetlustoiminguga, kui selleks on ajend ja alus ning puuduvad kriminaalmenetlust välistavad asjaolud KrMS § 199 lg 1 mõttes. Seega on KrMS-is väga konkreetselt öeldud, millal kriminaalmenetlus algab. Kuigi esmapilgul tundub, et just kriminaalmenetluse algus võiks olla hetk, mil hakkab kulgema ka mõistlik menetlusaeg, siis nii see ei ole. Kriminaalmenetluse algushetke ei saa samastada hetkega, mil hakkas kulgema mõistlik menetlusaeg. Põhiküsimus, mis tuleb lahendada mõistliku menetlusaja kulgemise alguspunkti leidmiseks, on hoopis see, millal hakkas konkreetne kriminaalmenetlust isikut isiklikult ja oluliselt mõjutama. Juhul kui kriminaalmenetlust alustatakse, kuid isiku olukorrale mõju puudub, üldjuhul menetlusaeg mõistliku menetlusaja mõttes ei käivitu.⁷¹

Kohtupraktikas ollakse seisukohal, et mõistliku menetlusaja kulg algab üldjuhul isikule kahtlustuse esitamisest.⁷² Alati ei pruugi see aga nii olla. Mõistliku menetlusaja võib käivitada ka muu toiming, mis isiku olukorda oluliselt mõjutab, kuid selleks peavad eksisteerima erandlikud asjaolud. Praktikas on peetud mõistlikku menetlusaega käivitavaks näiteks järgmisi olukordi: isiku ülekuulamine kahtlustatavana⁷³, isiku vahistamine⁷⁴, isikuga seotud valduste läbiotsimine⁷⁵, esimese kohtukutse saamine⁷⁶, isiku vara konfiskeerimine⁷⁷ jm. Näiteks asjas *Mamic v. Slovenia* esitas politsei 1995. aasta juunis kaebaja kohta

⁶⁸ EIKo 11769/04, *Kryuk v. Russia*, p 67; EIKo 16717/05, *Todorov v. Ukraine*, p 90; EIKo 17628/03, *Syngayevsky v. Russia*, p 93; EIKo 58104/08, *Sizov v. Russia*, p 64.

⁶⁹ EIKo 49699/99, *Siffre and others v. France*, p 65.

⁷⁰ EIKo 32157/06, *Gunes v. France*, p 26; EIKo 15766/03, *Oršuš and others v. Croatia*, p 106–110.

⁷¹ Vt nt EIKo 21961/93, *Hozee v. The Netherlands*, p 43; EIKo 41008/04, *Gerdzhikov v. Bulgaria*, p 20; EIKo 48339/99, *Kangasluoma v. Finland*, p 26; RKKKo 3-1-1-53-15, p 9; RKKKo 3-1-1-14-14, p 586–588.

⁷² EIKo 8130/78, *Eckle v. Germany*, p 73; EIKo 31407/07, *Malkov v. Estonia*, p 56; EIKo 22663/06, *Grigoryev v. Russia*, p 90.

⁷³ EIKo 12717/06, *Kravtas v. Lithuania*, p 36.

⁷⁴ EIKo 7870/04, *Bak v. Poland*, p 74.

⁷⁵ EIKo 18273/04, *Barry v. Ireland*, p 34–35.

⁷⁶ EIKo 75778/01, *Mamic v. Slovenia*, p 24.

⁷⁷ EIKo 63362/09, *Rummi v. Estonia*, p 115.

prokuratuurile kuriteokaebuse ning prokuratuur saatis süüdistuse kohtusse 1996. aasta mais. Kaebajale saadeti kohtukutse aga alles 1996. aasta novembris – hetkel, mil kohtueelne menetlus oli kestnud juba ligikaudu poolteist aastat. Kaebaja aga ei olnud sel perioodil menetluse toimumisest teadlik. Seetõttu jõudis EIK järeldusele, et menetluse alguseks kaebaja puhul tuleb lugeda 1996. aasta november, sest alles siis sai kaebaja kriminaalmenetluse toimumisest teada.⁷⁸

Põhimõtet, mille kohaselt juhul, kui kriminaalmenetluse alustamine isiku olukorda oluliselt ei mõjuta, siis see mõistlikku menetlusaega ei käivita, on nii Riigikohus kui ka EIK käsitlenud põhjalikumalt ka jälitustoimingute kontekstis. KrMS § 126¹ sätestab, et jälitustoiming on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest. Just seetõttu, et jälitustoimingu puhul varjatakse andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest, on oluline teada, kas jälitustoimingu tegemine isiku suhtes algatab mõistliku menetlusaja kulgemise või mitte.

Riigikohus ja EIK on seisukohal, et üldjuhul jälitustoiming menetlusaja mõistlikkuse hindamisel arvestatava aja kulgu ei käivita. Mõistliku menetlusaja põhimõtte eesmärk on tagada, et süüdistatav ei peaks liiga kaua ebakindlas seisundis viibima. Ebakindlas seisundis viibimine on võimalik aga üksnes siis, kui isik on ebakindlas seisundis viibimisest teadlik. Nagu ka eelnevalt öeldud, on jälitustegevus isiku eest varjatud ning jälitustoimingute tegemisega isikule kuriteokahtlusest ei teatata, erinevalt mõne muu menetlustoimingu läbiviimisest, kus kuriteokahtlusest teatamine on paratamatu (nt läbiotsimine). Just jälitustegevuse varjatuse tõttu ei teki inimesel ebakindlat seisundit ja seega ei tule isikule jälitustoimingute liigse kestuse eest ka mõistliku menetlusaja ületamise kontekstis kaitset pakkuda. Kuigi jälitustegevusega kaasneb alati põhiõiguste riive – näiteks PS §-dest 26 ja 43 ning EIÕK artiklist 8 tulenev õigus era- ja perekonnaelu puutumatusse ja sõnasaladusele –, siis selliste riivete proportsionaalsuse tagavad teistsugused õiguslikud garantiid, nt *ultima ratio* põhimõte.⁷⁹

EIK on jälitustegevusega seonduvalt käsitlenud juhtumit, kus kaebajat kahtlustati salakaubaveos, altkäemaksu võtmises ja ametiseisundi kuritarvitamises. Eelnevalt loetletu tõttu andis kohus loa kahtlustatava suhtes jälitustoimingute läbiviimiseks, mistõttu kuulati

⁷⁸ EIKo 75778/01, Mamic v. Slovenia, p 7, 24.

⁷⁹ EIKo 32993/02, Lehtinen v. Finland, p 28; EIKo 3009/07, Konashevskaya and others v. Russia, p 43; RKKKo 3-1-1-14-14, p 593; RKKKo 3-1-2-2-13, p 11.1; RKKKo 3-1-1-110-10, p 13.

pealt ja salvestati kahtlustatava telefonikõnesid. Jälituseks anti luba 1998. aasta 29. jaanuaril. Kahtlustatav esitas EIK-ile kaebuse, milles väitis, et menetlus tema suhtes on ebamõistlikult pika kestusega ja et menetluse alguseks tuleks lugeda 29. jaanuar 1998. aastal, kuivõrd sel hetkel alustati tema suhtes jälitustoimingute tegemist. EIK kinnitas oma varasemat seisukohta: kuna 29. jaanuaril kahtlustatavat milleski EIÕK artikkel 6 lg 1 mõttes ei süüdistatud, siis ei olnud tema seisund ka oluliselt mõjutatud ning jälitustoimingute tegemine ei alustanud mõistliku menetlusaja kulgu.⁸⁰

Siinkohal võib tekkida küsimus, kas mingil hetkel võib ka kohtueelne varjatud menetlus muutuda ebamõistlikult pikaks isegi siis, kui see süüdistatavale teada ei ole. Töö autorile teadaolevalt ei ole ei Riigikohtu ega ka EIK praktikas sellist küsimust analüüsitud. Olenemata eelnevast ei ole aga võimalik ka kohtueelset varjatud menetlust võimalik lõputult toimetada. Sellele paneb piiri KarS 6. peatükis reguleeritud aegumine.

Eelnevast lähtuvalt lõpetatakse menetluse pikkuse arvestus hetkest, kui isiku õigusliku olukorra ebamäärasus lõppeb. Ebamäärasus lõppeb siis, kui kriminaalmenetlus on lõppenud, näiteks menetluse lõppedes või kohtuotsuse jõustudes.

Lisaks menetluse alguse ja lõpu kindlaksmääramisele on oluline ka teada, millistel juhtudel mõistliku menetlusaja kulgemine peatub. Mõistlikust menetlusajast arvatakse eelkõige maha selline aeg, kui isik hoiab tahtlikult õigusemõistmisest kõrvale. See võib juhtuda näiteks olukorras, kus süüdistatav ei ilmu kohtusse, kuna on välismaale põgenenud.⁸¹ Menetlusaja peatumine olukorras, kus süüdistatav menetlusest kõrvale hoiab, ei ole aga ainuvõimalik lahendus – erandlikel juhtudel on võimalik kriminaalasja arutada ka süüdistatava osavõtuta. Kuigi KrMS § 269 lg 1 sätestab, et kriminaalasja arutatakse süüdistatava osavõtul ja tema ilmumata jätmise korral lükatakse kohtulik arutamine edasi, siis KrMS § 269 lg 2 sätestab teatud erandid. Käesolevas kontekstis võib kõige olulisemaks pidada erandit, kui süüdistatav on kohtukutse kätte saanud, tema asukohta ei suudeta tuvastada, on küllaldane alus arvata, et ta hoidub kohtusse ilmumisest kõrvale, tema leidmiseks on tehtud mõistlikke pingutusi ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik.

⁸⁰ EIKo 24941/08, Polz v. Austria, p 45.

⁸¹ EIKo 46793/06, Buldashev v. Russia, p 107; EIKo 71092/01, Zandbergs v. Latvia, p 86; EIKo 25725/02, Borisenko v. Ukraine, p 57.

1.4. Mõistliku menetlusaja ületamise tagajärjed

1.4.1. Järeلمي valimine

Ajaperioodid, mida mõistliku menetlusaja ületamise kontekstis analüüsida, saab tinglikult menetluse etappidest lähtuvalt jagada kaheks. Need on kohtueelse menetluse periood, mis algab vastavalt KrMS § 193 lg-le 1 esimese menetlustoiminguga, ja kohtumenetluse periood, mis algab vastavalt KrMS § 257 lg-le 1 kohtu alla andmisega.

Kui mõistlik menetlusaeg ületatakse kohtueelse menetluse perioodil, tuleb kõne alla KrMS § 205² kohaldamine. Sätte kohaselt võib Riigiprokuratuur kahtlustatava nõusolekul kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust, kriminaalmenetluse senist käiku ja muid asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse määrusega lõpetada, kui kohtueelses menetluses ilmneb, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada.

Kui kohtumenetlus juba käib, on alternatiivseid tagajärgi mõistliku menetlusaja ületamisele juba rohkem. Juhul kui mõistlikku menetlusaega veel ületatud ei ole, kuid kohtumenetluse poolel on kahtlus, et mõistliku menetlusaja ületamine võib juhtuda, on tal võimalik teha kohtule kohtumenetluse kiirendamise taotlus. KrMS § 274¹ lg 1 sätestab, et kui kriminaalasi on olnud kohtu menetluses vähemalt üheksa kuud ja kohus ei tee mõjuva põhjuseta vajalikku menetlustoimingut, sh ei määra õigel ajal kohtuistungit, et tagada kohtumenetluse läbiviimine mõistliku aja jooksul, või kui on ilmne, et asja arutamiseks planeeritud aeg ei võimalda arutamist läbi viia katkematult, võib kohtumenetluse pool kohtult taotleda kohtumenetluse kiiremaks lõpuleviimiseks sobiva abinõu tarvitusele võtmist. Juhul kui on aga selge, et kohtumenetluses on mõistlik menetlusaeg juba ületatud, on kohtul sisuliselt kaks võimalust: lõpetada kriminaalmenetlus KrMS § 272² lg 1 alusel seoses menetluse mõistliku aja möödumisega või määrata KrMS § 306 lg 1 p-st 6¹ lähtuvalt süüdistatavale kergem karistus. Kui kohtumenetlus on lõppenud, kuid isikule on ebamõistliku menetlusajaga kahju tekitatud, on võimalik kahjuhüvitise nõudmine SKHS § 4 alusel.

Nii kohtueelse menetluse kui ka kohtumenetluse perioodil tuleb silmas pidada ka seda, kas kuriteo aegumistähtaeg on saabunud. Vastavalt KarS § 81 lg-le 1 aegub esimese astme kuritegu kümne aasta möödumisel esimese astme kuriteo toimepanemisest ning teise astme kuritegu viie aasta möödumisel teise astme kuriteo toimepanemisest. Juhul kui kuritegu on aegunud, tuleb kriminaalmenetlus lõpetada KrMS § 200 ja § 199 lg 1 p 2 alusel.

1.4.2. Kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 205² alusel

KrMS § 205² sätestab, et kui kohtueelses menetluses ilmneb, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada, võib Riigiprokuratuur kahtlustatava nõusolekul kuriteo raskust, kriminaalasja keerukust ja mahukust, kriminaalmenetluse senist käiku ja muid asjaolusid arvestades kriminaalmenetluse määrusega lõpetada. Eelnevast lähtuvalt on kaalutluse alused järgmised

- 1) kuriteo raskus;
- 2) kriminaalasja keerukus;
- 3) kriminaalasja mahukus;
- 4) kriminaalmenetluse senine käik;
- 5) muud olulised asjaolud.

Asjaolud, mida Riigiprokuratuur menetluse lõpetamise otsustamisel kaaluma peab, on seaduses toodud lahtise loeteluna. Muuks asjaoluks on näiteks kriminaalasja edasise menetlemise perspektiiv – kas mõistliku aja jooksul on võimalik ette näha kohtuotsuse jõustumist.⁸²

Sätestatud on, et kriminaalmenetluse võib KrMS § 205² alusel lõpetada üksnes Riigiprokuratuur. Sellisel korraldusel on põhiliselt kolm eesmärki. Esiteks soovitakse sellega tagada, et kriminaalmenetluse lõpetamine toimuks kogu Eesti Vabariigis ühtse praktika alusel. Teiseks on nõnda tagatud, et kriminaalmenetluse venimise põhjused jõuavad õigeaegselt teenistuslikku järelevalvet läbiviivate ametnikeni. Kolmandaks välditakse sellega võimalikku kriminaalmenetluse lõpetamise võimaluse kuritarvitamist.⁸³

Menetluse lõpetamiseks KrMS § 205² alusel on vajalik ka kahtlustatava nõusolek, kelle suhtes menetlus lõpetatakse. Sellega loobub isik võimalusest, et tema tegu kohtus arutatakse, mistõttu tähendab menetluse lõpetamisega nõustumine ka seda, et isikut ei ole võimalik õigeks mõista. Samas aga ei saa sellest, et isik menetluse lõpetamisega nõustub, järeldada, et isik end teos süüdi tunnistab. KrMS § 205² alusel on kriminaalmenetlus võimalik lõpetada nii

⁸² Aas, N. KrMSK § 205²/3.1 – Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2012.

⁸³ Aas, N. KrMSK § 205²/3.4.

ühe kui ka mitme toimepanija suhtes, sest mõistlik menetlusaeg võib erinevate toimepanijate suhtes erinevalt kulgeda.⁸⁴

Praktikas KrMS § 205² alusel kriminaalmenetlusi eriti palju ei lõpetata. Kriminaalmenetlusi lõpetati kohtueelses menetluses seoses mõistliku aja möödumisega 2017. aastal ühe, 2018. aastal nulli, 2019. aastal ühe ning 2020. aastal kahe menetluse puhul.⁸⁵

1.4.3. Kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel

KrMS § 274² lg 1 sätestab, et kui kohtulikult arutamisel tuvastatakse, et kriminaalasja ei ole võimalik mõistliku menetlusaja jooksul lahendada ja süüdistatava õiguse rikkumist kriminaalasja arutamisele mõistliku aja jooksul ei ole võimalik muul viisil heastada, võib kohus süüdistatava nõusolekul kriminaalmenetluse lõpetada. Seega on eeldused selleks, et kriminaalmenetlus nimetatud paragrahvi alusel lõpetada, järgmised:

- 1) süüdistatav peab andma menetluse lõpetamiseks enda nõusoleku;
- 2) kriminaalasja lahendamine ei ole mõistliku menetlusaja jooksul võimalik;
- 3) süüdistatava õiguse rikkumist mõistlikule menetlusajale ei ole võimalik heastada muul viisil kui menetlust lõpetades.

Kui esimene kriteerium on üsna üheselt mõistetav, siis teist ja kolmandat kriteeriumi on Riigikohus oma praktikas korduvalt sisustanud. Teist kriteeriumi hinnates tuleb kaalutleda, kas kriminaalmenetluse jätkamine riivaks süüdistatava õigust menetlusele mõistliku aja jooksul ebaproportsionaalselt, võrreldes avaliku menetlushuviga. Siinkohal on oluline mõista, et süüdistatava õiguste riivet tuleb võrrelda just avaliku menetlushuvi kui KrMS § 202 kajastatud mõistega. Kuigi „avalik menetlushuvi“ on määratlemata õigusmõiste, siis enamjaolt seostatakse selle mõistet materiaalsus karistusõiguses sätestatud karistamise eesmärkidega ehk üld- ja eripreventsiooniga. Avaliku menetlushuvi mõiste eesmärk on tagada, et karistust kohaldataks üksnes nendes olukordades, kus selle järele on tungiv vajadus ning muudest vahenditest ei piisa, s.t karistusõiguslikud sanktsioonid peavad säilitama *ultima ratio* iseloomu. Oluline on märkida, et avalikku menetlushuvi sisustades ei tohi aluseks võtta näiteks juhtumi kajastamist meedias, kannatanu või kahtlustatava sotsiaalset staatust või

⁸⁴ Aas, N. KrMSK § 205²/3.5–3.6.

⁸⁵ Justiitsministeeriumi vastus töö autori 21.02.2021 esitatud teabenõudele.

avalikkuse huvi või uudishimu konkreetse õigusküsimuse lahendamisel.⁸⁶ Kaalukausse vaadeldes tuleb lähtuda asjakohastest asjaoludest, näiteks kuriteo raskusest. Mida raskem kuritegu on toime pandud, seda ulatuslikumalt peab olema rikutud mõistliku menetlusaja põhimõtet, et selle abil saaks põhjendada kriminaalmenetluse lõpetamist süüdistatava suhtes.⁸⁷

Näiteks olukorras, kus kriminaalasi on läbinud juba kolm kohtuastet, on üsna suur tõenäosus, et mõistlik menetlusaeg on ületatud või ollakse selle ületamisele väga lähedal. Oletame, et Riigikohtus leitakse kriminaalasjas materiaal- või menetlusõiguse oluline rikkumine ja otsustatakse, et kriminaalasi tuleks justkui saata madalama astme kohtule uueks arutamiseks. Samas on ületatud mõistlik menetlusaeg. Sellises olukorras tuleks üldjuhul kõrgema astme kohtul madalama astme kohtu otsus tühistada ja kriminaalmenetlus KrMS § 274² lg 1 alusel lõpetada.⁸⁸ Kui aga avalik menetlushuvi on selgelt suurem kui süüdistatava õiguste potentsiaalne rikkumine, on võimalik kriminaalasi siiski madalama astme kohtule tagasi saata. Sellisel juhul tuleb isikule tema õiguste rikkumine hüvitada muul viisil.⁸⁹ Lisaks tuleb silmas pidada, et kohtul tekib kohustus põhjendada, miks jäeti kriminaalmenetlus KrMS § 274² lg 1 alusel lõpetamata. Kuigi nimetatud sätte alusel kriminaalmenetluse lõpetamine on pigem erandlik abinõu ja kohus ei pea tavaliselt selle kohaldamata jätmist eraldi põhjendada, on see siiski nõutav, kui mõistliku menetlusaja rikkumine on ulatuslik ja puudub perspektiiv, millal kriminaalmenetlus tulevikus lõppeda võiks.⁹⁰

Kolmas kriteerium selleks, et kriminaalmenetlus oleks võimalik KrMS § 274¹ alusel lõpetada, on see, et süüdistatava õiguse rikkumist mõistlikule menetlusajale ei ole võimalik heastada muul viisil kui menetlust lõpetades. Kirjeldatud kriteeriumi kohta on Riigikohus sedastanud, et sisuliselt on kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel „viimane abinõu mõistliku menetlusaja nõude rikkumise heastamisel“. Kriminaalkolleegium on seisukohal, et enne kriminaalmenetluse lõpetamist tuleb kohtul kaaluda ka muid võimalusi rikkumise heastamiseks. Selleks on näiteks karistuse kergendamine KrMS § 306 lg 1 punkti 6¹ alusel.⁹¹

⁸⁶ Aas, N. KrMSK § 202/8.1.

⁸⁷ RKKKo 3-1-1-109-15, p 133; RKKKo 3-1-1-6-11, p 19.1; RKKKm 3-1-1-63-13, p 16; RKKKo 3-1-1-14-14, p 660; RKKKo 3-1-1-57-11, p 16; RKKKo 3-1-1-6-11, p 19.1.

⁸⁸ RKKKo 3-1-1-109-15, p 131.

⁸⁹ RKKKo 3-1-1-109-15, p 131; RKKKo 3-1-1-14-14, p 686; RKKKo 3-1-1-63-13, p 16.

⁹⁰ RKKKo 1-13-5173/196, p 18.

⁹¹ RKKKo 3-1-1-53-15, p 14; RKKKo 3-1-1-42-15, p 66.

Üheks oluliseks aspektiks, mis võib mõjutada kohtu tehtavat otsust kriminaalmenetluse lõpetamise kohta KrMS § 274² lg 1 alusel, on kriminaalasjas esitatud tsiviilhagi. KrMS § 310 lg 2 sätestab, et tsiviilhagi jäetakse läbi vaatamata juhtudel, kui kohus teeb õigeksmõistva otsuse, ning selgitatakse kannatanule tema õigust esitada hagi uuesti tsiviilkohtumenetluse korras vastavalt KrMS § 310 lg-le 3. KrMS § 274 lg 4 kohaselt toimitakse tsiviilhagiga selliselt ka juhul, kui kriminaalmenetlus lõppeb.

Eelnevast lähtuvalt tuleb kriminaalmenetluse lõpetamisel KrMS § 274² lg 1 alusel kannatanu tsiviilõigusliku nõude lahendamiseks algetada uus kohtumenetlus. Kuigi kannatanul on võimalik enda hagi tsiviilkohtus kuni selle aegumistähtajani esitada, ei ole selline lahendus aga aja- ja ressursikasutuselt mõistlik, kuivõrd tsiviilkohtus algaks asja arutamine algusest peale. On selge, et seetõttu pikeneks tsiviilasja lahendamise menetlusaeg oluliselt. Selline lahendus võib aga vastuolus olla EIÕK-ist tulenevate õigustega. Ka kannatanul peab vastavalt EIÕK artiklile 6 olema võimalus lahendada oma tsiviilnõue mõistliku menetlusaja jooksul. Seetõttu tuleb kriminaalmenetluse lõpetamise otsustamisel arvestada ka kannatanu õigustega saavutada oma tsiviilnõude lahendamine mõistliku menetlusaja jooksul. Kuigi Riigikohus on seisukohal, et kannatanu tsiviilhagi olemasolu ei välista kriminaalmenetluse lõpetamist mõistliku menetlusaja möödumise tõttu, on tegemist siiski kaaluka argumendiga, mida kohus peab otsuse langetamisel vaagima.⁹² Probleemi võiks lahendada see, kui seadus näeks ette võimaluse tsiviilhagi menetlemise lõpuleviimiseks neis olukordades, kus kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja ületamise tõttu lõpetatakse.

1.4.4. Karistuse kergendamine KrMS § 306 lg 1 p 6¹ alusel

Vastavalt KrMS § 56 lõikele 1 on karistamise aluseks isiku süü ning karistuse mõistmisel kohtu poolt tuleb arvestada kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ning võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ja õiguskorra kaitsmise huvisid. Samas näeb KrMS § 306 lg 1 p 6¹ ette, et karistus sõltub ka sellest, kas ületatud on mõistlik menetlusaeg: nimetatud säte ütleb, et kohtuotsuse tegemisel peab kohus lahendama muu hulgas küsimuse, kas karistust tuleb mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada.

Iseenesest ei muutu isiku süü väiksemaks seetõttu, et kohtupidamisel on mõistlik menetlusaeg ületatud. Samuti ei ole mõistliku menetlusaja ületamine KarS § 57 mõttes karistust

⁹² RKKKo 3-1-1-6-11, p 19.2.

kergendavaks ega KarS 58 mõttes karistust raskendavaks asjaoluks. KrMS § 306¹ lg 1 alusel karistuse kergendamise eesmärgiks on hoopis mõistliku menetlusaja rikkumise heastamine.⁹³

Seetõttu peavad § 306 lg 1 p-des 1–6 nimetatud küsimused – kas leidis aset tegu, milles süüdistatavat süüdistatakse, kas teo on toime pannud süüdistatav, kas tegu on kuritegu ja millise paragrahvi, lõike ja punkti järgi karistusseadustikus tuleb see kvalifitseerida, kas süüdistatav on süüdi kuriteo toimepanemises, kas on kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid ning milline karistus tuleb süüdistatavale mõista – olema eraldi ja enne lahendatud küsimusest, kas karistust tuleb punkti 6¹ mõttes mõistliku menetlusaja ületamise tõttu kergendada. See tähendab, et kohtul tuleb esimesena teha otsus karistuse liigi ja määra osas, mis oleneb isiku süü suurusest ja karistust kergendavatest ja raskendavatest asjaoludest, ning alles järgmisena otsustada, kas ja mil määral on karistuse kergendamine mõistliku menetlusaja ületamise tõttu võimalik.⁹⁴

Karistuse kergendamise põhjendused peavad nähtuma kohtuotsuse põhiosast. Kohtunikul on sealjuures õigus vähendada põhikaristuse määra või minna üle kohaldatavas sanktsioonis ette nähtud kergemaliigilisele põhikaristusele, näiteks määrata vangistuse asemel rahaline karistus. Kui asjas oleks võimalik lisakaristust kohaldada, siis on kohtunikul õigus jätta lisakaristus kohaldamata või seda kergendada. Küll aga ei või kohus mõistliku menetlusaja möödumise tõttu üle minna karistusliigile, mida eriosa normi sanktsioon ei sisalda.⁹⁵

Oluline on tähele panna, et kui süüdistatav on süüdi tunnistanud mitmes kuriteos, siis tuleb analüüsida, kas ja milliste kuritegude puhul on rikutud mõistliku menetlusaja nõuet. Kergendada tohib üksnes neid karistusi, mis on mõistetud selliste kuritegude eest, mille menetluseks kulunud aeg on ebamõistlik.⁹⁶

Teiste mõistliku menetlusaja ületamise järelmittega võrreldes on karistuse kergendamine pigem leebe abinõu. Kui kohus peab valima, millist abinõu rikkumise heastamiseks kasutada, siis karistuse kergendamise kasuks tuleb otsustada just neis olukordades, kus rikkumise mastaap ei ole nii ulatuslik.⁹⁷

⁹³ Sarv, J. KrMSK § 306/1.6.4.

⁹⁴ Sarv, J. KrMSK § 306/1.6.2, 1.6.4.

⁹⁵ Sarv, J. KrMSK § 306/1.6.5.

⁹⁶ RKKKo 3-1-1-43-10, p 24, 55.

⁹⁷ Sarv, J. KrMSK § 306/1.6.2.

1.4.5. Kahju hüvitamine SKHS § 4 ja § 5 lg 1 p 6 alusel

Süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus (edaspidi SKHS) sätestab menetleja poolt süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise alused, ulatuse ja korra. Vastavalt KrMS § 16 lg-le 1 on kriminaalmenetluses menetlejateks kohus, prokuratuur ja uurimisasutus. Seega reguleerib SKHS kahju hüvitamist olukordades, kus selle on põhjustanud kohus, prokuratuur või uurimisasutus.

SKHS-i alusel on võimalik nõuda kahju hüvitamist ka olukorras, kus rikutud on mõistliku menetlusaja nõuet. SKHS § 4 kohaselt võib isik nõuda talle menetleja poolt süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamist ning SKHS § 5 lg 1 p 6 täpsustab, et ebamõistliku menetlusajaga seoses võib isik nõuda kahju hüvitamist, kui ta mõistetakse õigeks või kui tema suhtes lõpetatakse kriminaalmenetlus KrMS § 199 lg 1 p-de 1, 2 või 5 alusel.⁹⁸

Kindlasti tekib regulatsiooni vaadates küsimus, miks saab hüvitist mõistliku menetlusaja nõude rikkumisel nõuda ainult õigeksmõistmise või kriminaalmenetluse lõpetamise korral. EIK on selle kohta selgitanud, et mittevaraline kahju, mis on põhjustatud kriminaalmenetluse ebamõistlikust pikkusest, on tavaliselt hüvitatav karistuse vähendamise, karistuse osaliselt kantuks lugemise, karistusest vabastamise või kriminaalmenetluse lõpetamisega. Rahalise hüvitisega tuleb isikule mittevaraline kahju hüvitada aga siis, kui pärast mõistliku menetlusaja lõppu menetlus lõpetatakse või mõistetakse isik õigeks mõnel muul põhjusel kui mõistliku menetlusaja möödumine.⁹⁹

Küsimusi võib tekitada ka see, kes peab olukorras, kus SKHS-i alusel kahju hüvitamist nõutakse, tõendama, et isikul on tekkinud mõistliku menetlusaja ületamise tõttu mittevaraline kahju. Sellist olukorda on käsitletud nii EIK kui ka Riigikohtu praktikas. Kohtud on leidnud, et ebamõistlikult pika menetlusaja tuvastamisel eeldatakse süüdistataval mittevaralise kahju tekkimist, sest on iseenesest mõistetav, et liiga pika menetlusajaga kaasnevad ebamugavused ja kannatused.¹⁰⁰

⁹⁸ RKKKo 3-1-1-109-15, p 132.

⁹⁹ EIKo 10597/03, Ommer v. Germany, p 75.

¹⁰⁰ EIKo 36813/97, Scordino v. Italy, p 204; RKÜKo 3-3-1-85-09, p 93.

2. KRIMINAALMENETLUSE VENITAMINE

2.1. Uurimismeetod

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viidi läbi süvaintervjuud. Süvaintervjuude kasuks otsustati põhjusel, et kuigi menetluse venitamise kohta on üksikud tõdemused seaduseelnõude seletuskirjades ja juristide seisukohavõttudes, puudub menetluse venitamise kui sotsiaalse fenomeni kohta Eesti õiguskirjanduses põhjalik ja struktureeritud kirjeldus, kus oleks analüüsitud menetluse venitamise olemust, s.t kuidas ja miks seda täpselt tehakse. Eelnevalt lähtuvalt oli menetluse venitamise kohta andmete kogumiseks vajalik pöörduda algallikate juurde ja kuulda õiguspraktikute vahetuid kogemusi. Lisaks andis süvaintervjuude kasutamine võimaluse vajadusel räägitu kohta täpsustavaid küsimusi küsida ning intervjuueeritel näiteid tuua ja oma seisukohti selgitada.

Süvaintervjuud viidi läbi nii hetkel tegutsevate kui ka juba pensioneerunud kohtunike, prokuröride ja advokaatidega. Konkreetseid isikuid kohtunike, prokuröride ja advokaatide seast valiti iga intervjuueeritu senist tegevusvaldkonda, tegevuskohta ja kogemusi arvestades. Samuti peeti silmas, et valimis oleks võrdne arv kohtunikke, prokuröre ja advokaate. Kokku viidi läbi 17 süvaintervjuud 6 kohtuniku, 5 prokuröri ja 6 advokaadiga. Valimisse sattunud kohtunikud, prokurörid ja advokaadid teevad oma igapäevast tööd Tallinnas, Tartus, Narvas, Jõhvis ja Pärnus. Intervjuud kestsid 30 kuni 90 minutit.

Enamus intervjuudest viidi COVID-19 olukorraga seoses läbi Zoomi keskkonnas, üksikud intervjuud toimusid silmast silma. Lisaks otsustasid kaks osalejat oma vastused edastada kirjalikult ning intervjuul osaleda ei soovinud. Kõikidele osalejatele selgitati, et nende osalemine on anonüümne ning hilisemas töös nende isikut antud vastustega ei seostata. Intervjuud lindistati hilisema stenogrammi kirjutamise tarbeks. Käesolevaks hetkeks on lindistused ja stenogrammid kustutatud.

Süvaintervjuud viidi läbi vestluse-dialoogi vormis, toetudes osaliselt ette valmistatud küsimustele, mis põhinesid töö uurimisküsimustel. Kuivõrd tegemist on kvalitatiivse, mitte kvantitatiivse uurimisviisiga, ei ole uurimistulemuste pinnalt võimalik teha statistilisi järeldusi. Samuti on oluline arvestada, et intervjuueeritud lähtuvad vastuste andmisel enda kogemusest ja perspektiivist ja võivad omistada teistele menetluse venitamise viise ja motiive, mis ei pruugi olla tõesed.

2.2. Menetluse venitamise olemus

Kaitsjad, prokurörid ja kohtunikud kirjeldasid menetluse venitamise mõistet erinevalt. Muu hulgas leiti, et menetluse venitamine on näiteks

- 1) menetlustoimingu, menetluse etapi või staadiumi või menetluse kui terviku toimetamine ükskõik kelle subjektiivse arvamuse kohaselt optimaalsest kiirusest aeglasemalt;
- 2) kõrvalekaldumine ajast, mis peaks kuluma kõnealuse kohtuasja arutamiseks;
- 3) menetlusosalise tegevus õigusemõistmise korra kohase toimimise takistamisel;
- 4) õigusemõistmise tahtlik pidurdamine ja aeglustamine menetlusosalise poolt;
- 5) sellise taktika kasutamine, kus püütakse kohtuotsuse tegemine lükata võimalikult kaugesse tulevikku;
- 6) sellise taktika kasutamine, kus menetlusosaline võimalikult palju pikendab menetlust enda eesmärgi saavutamiseks, kasutades selleks kõiki seaduslikke vahendeid ja viise.

Intervjuudest ilmes, et menetlust venitavad nii kaitsjad, süüdistatavad, prokurörid, kohtunikud kui ka kannatanud. Intervjueeritud menetluse venitamist ise omaks ei võtnud ega kinnitanud, et neil oleks menetluse venitamiseks motiivid, mida teised intervjueeritud neile omistasid. Samas omistasid intervjueeritud – eriti kaitsjad – menetluse venitamise viise ja motiive oma ametikaaslastele, s.t kaitsjad nentisid, et kuigi nemad selliseid menetluse venitamise viise ei kasuta, on nad näinud, et teised kaitsjad seda teevad. Intervjueeritud pidasid menetluse venitamist üheselt taunimisväärseks ja ei otsinud menetluse venitamisele õigustusi.

Kuivõrd kannatanute menetluse venitamise motiive ja viise ilmnes intervjuudest vähe, ei ole sellele magistritöös eraldi peatükis keskendatud. Küll aga toob töö autor lühidalt välja kannatanute kohta leitu. Kannatanud venitavad intervjueeritute hinnangul menetlust kahel viisil: nad esitavad asjakohatuid tsiviilhagisid või avalik-õiguslikke nõudeavaldusi ning asjakohatuid tõendeid ja seisukohti. Nende eesmärgiks on sealjuures selgitada välja „oma tõde“ – nad tahavad, et kohtunik jõuaks otsust tehes just sellisele järeldusele, nagu kannatanud soovivad. Küll aga nentisid intervjueeritud, et kannatanud ei tegutse eesmärgiga menetlust venitada, vaid see juhtub nende teadmatusest ja sellest, et nad ei puutu igapäevaselt kriminaalmenetlusega kokku.

Intervjueeritavad leidsid üksmeelselt, et menetluse venitamine toimub eelkõige suuremate ja mahukamate menetluste puhul, kus tõendite maht on väga suur, kus on korraga mitmed süüdistatavad ja kus juba kohtueelne menetlus on kestnud väga kaua. Sellisteks menetlusteks peeti eelkõige menetlusi, kus arutluse all on majandus-, korrupsiooni- või maksukuriteod. Samuti leiti, et menetlust venitatakse asjades, kus süüdistataval või süüdistatavatel on „palju kaalul“, kusjuures silmas ei peetud mitte karistust ja selle raskust, vaid mainekahju. Kuivõrd üldjuhul on selliste kuritegude puhul süüdistatavateks isikud, kellel on palju rahalisi võimalusi, leidsid intervjueeritud, et neil on raha ka selleks, et menetlusega „trikitada“ – vahetada kaitsjaid, maksta kinni tunnistajaid jne.

Kohtunikud ja prokurörid, kes olid intervjueerimise hetkel töötanud nii suuremates kui ka väiksemates kohtumajades (nt Tartu kohtumaja ja Võru kohtumaja), leidsid, et eelkõige toimub venitamine suuremates kohtumajades. Selline järeldus on ka loogiline, arvestades, et menetluse venitamine toimub eelkõige just suuremates ja mahukamates menetlustes.

Erisuseks on ka menetlused, kus süüdistatavateks või kannatanuteks on alaealised. Nii intervjueeritud kohtunike, prokuröride kui ka kaitsjate hinnangul ei esine alaealistega seotud menetlustes menetluse venitamist. Ka Eesti kriminaalpoliitika arengusuundades on välja toodud, et üheks eesmärgiks on alaealiste kurjategijatega seotud kriminaalasjade kiire menetlemine, mis aitab vähendada kriminaalmenetlusega alaealisele kaasnevaid võimalikke negatiivseid tagajärgi. Samuti on arengusuundades leitud, et ka alaealise kannatanuga isikuvastastes kuritegudes tuleb tagada kiire menetlus.¹⁰¹

Eriarvamusel oldi selles, kas venitamine toimub või ei toimu asjades, kus isik viibib vahi all. Osa intervjueeritud advokaatidest, prokuröridest ja kaitsjatest nentis, et üldjuhul sellistes asjades menetluse venitamist ei toimu, kuivõrd süüdistatava enda huvides on, et asi saaks võimalikult kiirelt lahendatud: mida kauem kriminaalasja menetlemine toimub, seda kauem süüdistatav vahi all viibib. Samas leidsid intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid, et menetluse venitamist kasutatakse vahel selleks, et väita, et süüdistatava vahi all viibimise aeg on muutunud ebaoproportsionaalseks.

Ükski menetluse aeg ei ole iseenesest liiga pikk või ebanõistlik. Menetluseks kulunud aja võib aga ebanõistlikuks muuta põhjus, miks aega eeldatust rohkem kulus. Nagu eelpool

¹⁰¹ Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. (https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf, 27.04.2021).

tõdetud, ei ole sugugi alati menetluse venitamise põhjuseks asjaosalise ebaseaduslik tegevus – menetlust venitav tegevus võib iseenesest menetlusreeglitega ka kooskõlas olla. Kui aga selle tegevuse motiiviks on menetlusaja pikendamine, mitte menetluseseme õigem lahendamine, võib mõistlik menetlusaeg olla ületatud (kui viivituse põhjustab prokuratuur või kohus, vt lähemalt ptk 1.2.4 „Asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumine“) või vastupidi – mõistlik võib olla tavaolukorraga võrreldes pikem menetluse aeg (kui viivituse põhjustab oma pahatahtliku tegevusega süüdistatav või kaitsja, vt lähemalt ptk 1.2.3 „Kaebaja käitumine“).

2.3. Kaitsjate ja süüdistatavate menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed

2.3.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest

KrMS § 47 lg 2 sätestab, et kaitsja on kohustatud kasutama kõiki kaitsmisvahendeid ja -viise, mis ei ole seadusega keelatud, et selgitada kaitsealust õigustavaid, mittesüüstavaid ja karistust kergendavaid asjaolusid, ning andma talle muud kriminaalasjas vajalikku õigusabi. Sarnase põhimõtte sätestab AdvS § 44 lg 1 p 1. Nimetatud sätte kohaselt on advokaat kohustatud kasutama kliendi huvides kõiki seadusega kooskõlas olevaid vahendeid ja viise, säilitades kutseau ja väärikuse. Võrdluseks – näiteks USA advokaatide kutse-eetika normidest tulenevalt peavad sealsed advokaadid kohtusüsteemi toimimisele omalt poolt kaasa aitama.¹⁰² Eesti õigusaktid advokaatidelt seda ei nõua.

Ilmselt on keeruline leida üles piir, millest alates saab pidada menetluse venitamist pahatahtlikuks tegevuseks, mitte „kõigi seadusega kooskõlas olevate vahendite ja viiside“ kasutamiseks. Intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid olid aga seisukohal, et pahatahtlik venitamine kaitsjate poolt siiski toimub.

Intervjueeritute sõnul võib venitamine toimuda erinevates „koosseisudes“: venitajateks võivad olla nii kaitsjad kui ka süüdistatavad üksinda, samas võivad venitamisega tegeleda süüdistatavad ja kaitsjad koostöös. Lisaks tõid intervjueeritud kaitsjad, prokurörid ja kohtunikud venitajate „koosseisude“ osas välja veel ühe huvitava aspekti. Üldjuhul tehakse olukordades, kus menetluses osaleb mitu süüdistatavat ja kaitsjat, kaitsetaktikat välja töötades

¹⁰² American Bar Association. Model Rules of Professional Conduct. Rules 3.1–3.3. (https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/, 27.04.2021).

koostööd. Pigem on harvad juhud, kus kaitsjad ja süüdistatavad omavahel ei suhtle ja kaitsetaktika osas kokkuleppeid ei tee. Küll aga on nii kohtunikud kui ka prokurörid näinud selliseid olukordi, kus esialgu venitavad menetlust üksnes üks süüdistatav ja tema kaitsja, kuid pärast kohtuistungil tehtud pausi ja tagasi kohtusaali tulemist on oma kaitsetaktikat muutnud ka teised süüdistatavad ja kaitsjad ning ka nemad hakkavad menetlust venitama. Intervjueeritute hinnangul on see kaitsjate ja süüdistatavate vahelise kokkuleppe või kokkumängu tulemus. Samas ei tunnistanud ükski intervjueeritud kaitsja, et tema oleks sellise kokkumänguga tegelenud.

Intervjueeritud leidsid, et kaitsjad ja süüdistatavad venitavad menetlust loetletud viisidel:

- 1) kaitsja väidab, et tal ei ole aega istungitel osaleda, ehkki tegelikult tal on kalender vaba;
- 2) süüdistatav hoiab põhjuse ta kohtuistungitele tulemisest kõrvale;
- 3) süüdistatav või kaitsja võtab haiguslehe enda või oma lapse haiguse tõttu;
- 4) süüdistatav jätab enne kohtuistungit nimelt võtmata ravimid, mis tagaksid tema piisavalt hea tervise kohtuistungil osalemiseks;
- 5) süüdistatav vahetab viimasel hetkel kaitsjat;
- 6) kaitsja esitab korduva sisutühje taotlusi;
- 7) kaitsja või kaitsjad võtavad liiga pikalt sõna;
- 8) süüdistatav loobub viimasel hetkel kokkuleppe- või lühimenetlusest;
- 9) kaitsja soovib süüdistataval minna lühi- või kokkuleppemenetluse asemel üldmenetluse;
- 10) kaitseaktiil on halb kvaliteet.

Järgnevalt on käsitletud kõiki intervjuudest ilmnenuid menetluse venitamise viise koos nende võimalike lahendustega.

2.3.2. Kaitsja ajapuudus istungitel osalemiseks

Intervjueeritute sõnul on üks tavapärane probleem kohtumenetluses kohtuistungite aegade määramisel see, et menetlusosalistel, sh kaitsjatel, on keeruline leida kohtuistungite toimumiseks ühiseid aegu. Ühest küljest on see loogiline, sest kriminaalasjadega tegelevaid

advokaate on tsiviil- ja haldusasju lahendavate advokaatidega võrreldes vähem.¹⁰³ Teisalt nentisid intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid – selgitamata, kuidas nad seda täpselt teavad –, et kaitsjad kasutavad aja puudumise argumenti tihti ka siis, kui nende eesmärk on menetluse venitamine.

Osa intervjueeritutest leidis, et sellise olukorra lahendamiseks on seaduses vastavad sätted olemas. Juhul kui kohtunik on tuvastanud, et kaitsja taotleb oma tegevusega, leidmata aega istungite toimumiseks, menetluse venitamist, on kohtunikul võimalik süüdistatavale asenduskaitaja määrata. KrMS § 44 lg 1 koostoimes KrMS § 44¹ lg-ga 2 sätestab, et kohus võib kriminaalmenetluse kohtumenetluses otsustada asenduskaitaja määramise juhul, kui valitud või määratud kaitsja ei saa ilmuda kohtuistungile üldmenetluse asjas, milles ta on endale kaitsekohustuse võtnud, ja ta ei ole nimetanud endale asenduskaitajat. Viimati nimetatud sätte lg 3 täpsustab olukordi, kus valitud või määratud kaitsjal ei ole võimalik osaleda asja kohtulikult arutamisel kolme kuu jooksul arvates eelistungi toimumisest. Vastavalt KrMS § 44 lg-le 2 on asenduskaitjal menetluses kaitsja õigused ja kohustused. Lisaks peab asenduskaitaja KrMS § 44¹ lg 4 kohaselt menetluses osalema seni, kuni süüdistatava valitud või määratud kaitsja saab kaitseülesandeid täitma asuda. See tähendab, et olukordades, kus konkreetsel kaitsjal kohtuistungitel osalemiseks aega ei ole, süüdistatava kaitseõigus siiski teostamata ei jää.

Sellises lahenduses nägid kaitsjad aga suurt kaitseõiguse riivet, kuivõrd KrMS § 43 lg-st 1 tuleneb, et kriminaalmenetluses on süüdistataval õigus isiklikult kaitsja valida. Advokaadid leidsid, et kui kohtunik määrab seaduses sätestatud asenduskaitaja, rikutakse süüdistatava õigust isiklikult kaitsja valida. Vastukaaluks leidsid intervjueeritud kohtunikud, et tulenevalt KrMS § 44¹ lg-st 5 ei lõpeta kohtu poolt asenduskaitaja määramine süüdistatava valitud kaitsja volitust ega vabasta teda kaitsekohustusest – asenduskaitaja määramine ei tähenda valitud kaitsja menetlusest eemaldamist, vaid sisuliselt kahe kaitsja paralleelselt tegutsemist. Seetõttu ei ole võimalik ka öelda, et tegemist oleks kaitseõiguse riivega.

Olenemata seaduses sätestatud võimalusest asenduskaitaja määrata, leiavad nii kohtunikud, prokurörid kui ka advokaadid, et asenduskaitaja määramine on meede, mis üldjuhul siiski menetluse venitamise takistamisel ei toimi. Nagu ka eelnevalt mainitud, toimub menetluse venitamine just suuremates menetlustes. Asenduskaitaja määramisel peab ta tutvuma kõigi materjalidega, et tal oleks võimalik asuda kaitseülesandeid täitma. Menetluse materjalidega

¹⁰³ Advokatuuri vastus töö autori 13.02.2020 esitatud teabenõudele.

tutvumine, kus on kümneid või isegi sadu toimikuid, võtab aga aega. Samuti tuleb asenduskaitstjaga leida ühised ajad kohtuistungite toimumiseks. Seetõttu võib asenduskaitstja määramine võtta lõpuks oluliselt rohkem aega kui esialgse valitud ühise aja leidmine. Asenduskaitstja määramisest tulenev kasu võib kõne alla tulla üksnes mahult väiksemate kriminaalasjade puhul, kus materjalidega tutvumine kaua aega ei võta.

Olukordades, kus ühiste kohtuistungite aegade leidmine on probleem seetõttu, et istungid toimuvad linnas, kus kaitsja oma tavapärast tööd ei tee, on võimalus kaitsja osalemine istungitel lahendada videolahenduse teel. Selliselt hoiab kaitsja kokku ka kohtumajja ja tagasi sõitmisele kuluva aja.

2.3.3. Kohtuistungitest põhjuseta kõrvalehoidmine

Intervjueritute sõnul on üks menetluse venitamise viisidest kohtuistungitest põhjuseta kõrvalehoidmine süüdistatava poolt. Kohtuliku arutamise faasis lükatakse süüdistatava ilmumata jätmisel kohtuistung KrMS § 269 alusel edasi. Sama sätte lg 2 kohaselt võib kriminaalasja süüdistatava osavõtuta arutada üksnes erandjuhtudel, kusjuures erandjuhiks saab kõrvalehoidmise kontekstis pidada üksnes sellist olukorda, kus süüdistatav on kohtukutse kätte saanud, tema asukohta ei suudeta tuvastada, on küllaldane alus arvata, et ta hoidub kohtusse ilmumisest kõrvale, tema leidmiseks on tehtud mõistlikke pingutusi ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik.

Kui süüdistatav jätab regulaarselt kohtuistungitele ilmumata, on kohtul võimalik kohaldada KrMS 4. peatüki 1. jaos sätestatud tõkendeid, näiteks elukohast lahkumise keeldu või vahistamist. Nimetatud kaks tõkendit ei ole aga universaalne lahendus, mida igas olukorras, kus süüdistatav menetlusest kõrvale hoiab, mõistlik kasutada oleks. Seda järgnevatel põhjustel.

- 1) Intervjuudest nähtub, et elukohast lahkumise keeld on liiga leebe tõkend, millel sisuliselt mõju ei ole. Elukohast lahkumise keelust kinnipidamise üle puudub kontroll, mistõttu ei garanteeri nimetatud tõkendi kohaldamine, et süüdistatav kindlasti kohtuistungile ilmuks.

Eraldi tuleb selle tõkendi raames vaadata Ida-Virumaa eripärasid. Paljud Ida-Virumaa piirkonna süüdistatavad on Venemaa Föderatsiooni kodanikud. Kui nad soovivad menetlusest kõrvale hoida, on neil võimalik põgeneda Venemaa Föderatsiooni territooriumile – ja seda olenemata elukohast lahkumise keelu rakendamisest.

Venemaa territooriumilt ei ole aga võimalik süüdistatavaid kätte saada, kuivõrd Venemaa üldjuhul oma kodanikke välja ei anna.

- 2) Kui asjaolusid kaaludes leitakse, et elukohast lahkumise keeld on tõkendina liiga leebe, võimalik kohaldada vahistamist – raskeima kaaluga tõkendit. Kahtlemata tagab isiku vahistamine, et ta enam kohtumenetlusest kõrvale ei hoi. Küll aga peavad vahistamise jaoks olema täidetud kindlad eeldused – KrMS § 130 lg 2 sätestab, et süüdistatava võib vahistada kohtumääruse alusel, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid ning vahistamine on vältimatult vajalik. Igas olukorras – näiteks siis, kui süüdistatav on elus esimest korda süüdistatava rollis, varasemalt käitunud õiguskuulekalt ning talle leebemaid tõkendeid kohaldatud ei ole – ei ole aga võimalik vahistamiseelduste olemasolu põhjendada ja vahistamist proportsionaalseks meetmeks pidada.
- 3) Pealtnäha võiks vahistamisest leebemaks meetmeks olla elektroonilise valve kohaldamine – süüdistatav saab viibida kodus, kuid tema asukohta on võimalik kontrollida. Ka Riigikohus on seisukohal, et kõige parem alternatiiv isiku vahi all pidamisele on üldjuhul elektroonilise valve kohaldamine.¹⁰⁴ Elektroonilise valve kohaldamise eelduseks on aga vahistamine, mis tähendab omakorda, et elektroonilise valve kohaldamine ei ole võimalik enne, kui vahistamise eeldused on täidetud.¹⁰⁵ Samuti on elektroonilise valve kohaldamine vastavalt KrMS § 137¹ lõikele 1 võimalik üksnes juhul, kui süüdistatav on sellega nõus.

Lisaks eelnevale võib praktikas elektroonilise valve kohaldamisele ette tulla mitmeid takistusi. Näiteks näeb justiitsministri 22.02.2007 määruse nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord“ § 5¹ ette tingimused, mis peavad olema täidetud elektroonilise valve seadmete paigaldamiseks: isikul, kellele elektroonilist valvet kohaldatakse, peab olema seaduslik alus elukoha kasutamiseks või elukoha omaniku kirjalik nõusolek selleks; elukohas peab olema tagatud elektrienergiaga varustatus; elukoht peab olema GSM levialas; elukohas elavad täisealised isikud peavad olema nõus elektroonilise valve seadmete paigaldamiseks ja andma selle kohta allkirja; elukoha seisukord peab võimaldama seadmete paigaldamist; elukoht peab olema lukustatav.

¹⁰⁴ RKKKm 3-1-1-9-12, p 13.

¹⁰⁵ RKKKm 3-1-1-32-12, p 11.

KrMS näeb ette ka muid kriminaalmenetluse tagamise vahendeid, näiteks sundtoomine KrMS § 139 alusel. Intervjueeritud aga leidsid oma arvamust lähemalt põhjendamata, et nendest meetmetest menetluse venitamise takistamise kontekstis üldjuhul kasu ei ole.

2.3.4. Haiguslehtede võtmine

Kõige lihtsamaks menetluse venitamise viisiks pidasid nii intervjueeritud kohtunikud, prokurörid kui ka kaitsjad süüdistatavate või kaitsjate poolt haiguslehtede võtmist enda haigestumise või enda laste haigestumise tõttu. Haiguslehtede abil venitamine on kõige tõhusam juhul, kui menetluses on mitu süüdistatavat ja mitu kaitsjat. Kui ühe süüdistatava, tema lapse või kaitsja „haigestumine“ võib menetlust edasi lükata üksnes lühema perioodi võrra, siis mitme süüdistatava, tema lapse või kaitsja järgemööda „haigestumine“ võib menetlust pikendada lausa aasta või isegi rohkema võrra.

Intervjueeritute sõnul on perearstilt haiguslehtede saamine väga lihtne, sest perearstidel ei ole alati võimalik tuvastada, kas patsient on päriselt haige või üksnes teeskleb haige olemist. Kohtunikud nentisid, et korduvalt on juhtunud, et kui kohtunik perearstile helistab ja uurib, kas inimene on tõepoolest nii haigestunud, et ta kohtuistungil osaleda ei saa, on perearstid tunnistanud, et nad kas ei tea seda või ei ole selles täielikult veendunud. Samas tuleb nentida, et kõikide haigusseisundite puhul ei olegi võimalik väliselt tuvastada, kas inimesel sümptomid esinevad või mitte (nt peavalu vm tõsine valu).

Haiguslehtede abil venitamise on 2020. aastast alates veel lihtsamaks teinud COVID-19. Intervjueeritud selgitasid, et varasemaga võrreldes lükatakse kohtuistungeid haigustest tulenevatel põhjustel oluliselt rohkem edasi ning seda ka olukorras, kus ei ole testimise abil kindlaks tehtud, kas isik, kelle pärast istung edasi lükatakse, on koroonaviirusesse nakatunud.

Seitse advokaati esitasid 22.01.2021 advokatuuri juhatusele, Kohtute haldamise nõukojale ja Justiitsministeeriumile pöördumise, kus paluti adressaatidel võtta selge seisukoht üldmenetluste edasilükkamiseks kriminaalajades. Advokaatide hinnangul ohustab Harju Maakohtu töökorraldus „järjepidevalt menetlusosaliste elu ja tervist“.¹⁰⁶ Olgu märgitud, et edasilükkamist soovisid advokaadid, kes olid pöördumise esitamise hetkel seotud suurte

¹⁰⁶ Advokatuuri juhatuse vastus advokaatide 22.01.2021 ühisöördumisele advokatuuri juhatusele, Kohtute Haldamise Nõukojale ja Justiitsministeeriumile. (<https://advokatuur.ee/est/meedia/blogi.n/advokaatide-toost-kohtus-covid-19-tingimustes---advokatuuri-juhatuse-seisukoht-advokaatide-uhispoordumisele-seoses-harju-maakohtu-tookorraldusega-covid-19-tingimustes-1>, 27.04.2021).

kohtuasjadega (nt Tallinna Sadama ja Hubert Hirve kohtuasjad). Samal teemal võtsid advokaadid sõna ka meedias.¹⁰⁷ Advokatuuri juhatus ettepanekut siiski ei toetanud ning leidis, et üldmenetluse kriminaalasjades peab kohtuistungite pidamine jätkuma, olenemata COVID-19 tingitud olukorrast, kuivõrd on oluline, et õigusriigis toimiks kohtuvõim järjepidevalt ning istungite edasilükkamine toimuks üksnes sellises erandlikus olukorras, kus kohtuistungite pidamine tõesti võimalik ei ole. Juhatus ei pidanud COVID-19 levikut selliseks olukorraks, kus kohtuistungeid pidada ei saaks, sest tavalised kohtuistungid on võimalik asendada virtuaalistungite või hübriidistungitega ning kohtusaalis viibivatel isikutel on võimalik rakendada meetmeid, mis maandaksid nakatumisriski. Muu hulgas leidis advokatuuri juhatus, et kui kaitsjal ei ole võimalik oma elu ja tervise kaitsmise huvides kohtuistungil siiski osaleda, tuleb tal korraldada asenduskaitse osalemine kohtuistungil või loobuda kaitseülesannete täitmisest, et võimaldada menetluses osaleda sellisel kaitsjal, kes saab jätkata kliendi huvide esindamist.¹⁰⁸

Üks intervjueeritustest tõi COVID-19-st tingitud olukorra kohta ka näite konkreetsest menetlusest. Süüdistataval oli Venemaa kodakondsus ja Eesti elamisluba. Perioodil, kui pidid toimuma kohtuistungid, reisis süüdistatav korduvalt Eesti ja Venemaa vahel. Pärast piiriületust pidi süüdistatav aga tulenevalt COVID-19-st karantiinis olema, mistõttu lükkusid kohtuistungid korduvalt edasi. Olukord lahendati sellega, et kohtunik otsustas istungid läbi viia videolahenduse teel.

Haiguslehtede abil püütakse pääseda ka vahi all olemisest: vahialune jääb korduvalt vahi all olles „haigeks“, kohtuistungid lükkuvad edasi ning seejärel viitab vahialune või tema kaitsja, et vahi all olemise aeg on ebamõistlikult pikk ning sellega rikutakse vahialuse õigusi, kuivõrd teda hoitakse vahi all, aga menetlus tegelikult edasi ei liigu. Intervjueeritud kohtunikud lisisid selliste situatsioonide kohta kommentaari, et üldjuhul lõppevad haigeksjäämised kirjeldatud olukordades ära, kui kohus vahialust korduvatest taotlustest olenemata vahi alt ei vabasta.

„Haigeksjäämise probleemile“ on püütud korduvalt erinevaid lahendusi leida, kuid üsna tulutult. Näiteks on intervjueeritute sõnul kaalutud varianti, et kohtute juures võiks töötada kohtuarst, kes annab hinnangu, kas isik on oma haigusseisundi tõttu võimelike kohtuistungil

¹⁰⁷ Vt nt Hindre, M. Tippadvokaadid tahavad koroonatõttu mitme suure kohtuasja edasi lükkamist. – ERR uudisteportaal 26.02.2021 (<https://www.err.ee/1608086929/tippadvokaadid-tahavad-koroonatottu-mitme-suure-kohtuasja-edasi-lukkamist>, 27.04.2021).

¹⁰⁸ Advokatuuri juhatuse vastus advokaatide 22.01.2021 ühispöördumisele.

osalema või mitte. Sellise lahenduse juures on aga mitmeid probleemkohti, näiteks on see majanduslikult ebamõistlik.

Intervjueeritud kohtunikud leidsid, et mõnel juhul aitab probleemi lahendada see, kui kohtunik helistab arstile, kes on vastava arstitõendi välja andnud. Kuigi see ei aita kaasa juba ära jäänud või ära jääva kohtuistungil toimumisele, mõjutab see edaspidi arste olema arstitõendite välja andmisel hoolikam ja kontrollima, kas inimene on ka päriselt haigestunud. Samuti leiti, et kohtuistungilt haiguslikel põhjustel puudumise tõenditele tuleks kehtestada kindlad nõuded, mida ka arst peab jälgima, ning vajadusel sanktsioonid arstile, kes ei tee enne tõendi väljaandmist kindlaks, kas tõendi väljastamine on asjakohane. Lisaks oleks võimalik arst tunnistajana menetluslike asjaolude osas üle kuulata või temalt kirjalikud ütlused võtta ning vajadusel valeütluste eest vastutusele võtta.

Juhul kui menetluses on mitu süüdistatavat, kuid ainult üks on neist korduvalt haige, on kohtul võimalik KrMS § 269 lg 3 alusel teha selle süüdistuse eraldi menetlemise määrus, lükata eraldatud süüdistuse arutamine edasi kuni süüdistatava tervenemiseni ning jätkata teiste süüdistatavate kohtulikku arutamist. Samuti on võimalik kriminaalasjad KrMS § 216 lg 2 p 1 alusel eraldada, kui süüdistatav haiguse ettekäändel kriminaalmenetlusest kõrvale hoiab. Sellistest lahendustest on venitamise vastu võitlemiseks kasu aga üksnes olukordades, kus menetlus venib ühe konkreetse süüdistatava tõttu.

2.3.5. Ravimite võtmata jätmine

Intervjueeritud on kokku puutunud ka olukordadega, kus süüdistatav jätab regulaarselt enne kohtuistungil toimumist võtmata ravimid, mis tagaksid tema piisavalt hea tervise kohtuistungil osalemiseks. Viitamata konkreetsele lahendile, kirjeldas üks intervjueeritud kohtunik enda praktikast tulenevat olukorda, kus süüdistatav pidi igapäevaselt tarvitama vererõhutablette, kuivõrd vastasel juhul muutub tema terviseseisund liiga kõrge vererõhu tõttu eluohtlikuks. Süüdistatav jättis kohtuistungite toimumise päevadel aga vererõhutabletid võtmata, misjärel kutsus endale kiirabi, kes tuvastas, et vererõhk on eluohtlik ning isiku kohtuistungil osalemine ei ole võimalik.

Iseenesest näeb KrMS § 199 lg 6 ette kriminaalmenetlust välistava asjaoluna olukorra, kus süüdistatav on parandamatult haigestunud ning ei ole seetõttu võimeline kriminaalmenetluses osalema ega karistust kandma. Riigikohus on aga täpsustanud, et isegi juhul, kui inimene on „parandamatult haigestunud“, ei tähenda see automaatselt, et ta ei saaks kriminaalmenetluses

osaleda ja süüdimõistmisel karistust kanda. Täidetud peab olema ka teine eeldus: inimene ei ole võimeline parandamatu haigestumise tõttu kriminaalmenetluses osalema ega karistust kandma. Kriminaalmenetluses osalemine on takistatud näiteks siis, kui isiku terviseseisundit silmas pidades on suur risk, et kriminaalmenetluse jätkamisel võib selles osalemine põhjustada süüdistatava tõsise terviserikke või surma.¹⁰⁹

Eelnevalt kirjeldatud olukorras on teoreetiliselt samuti võimalik nentida, et inimene on „parandamatult haigestunud“: tal on vererõhutõbi, mida ei ole võimalik välja ravida, vaid üksnes ravimite abil leevendada. Küll aga tuleb eraldi analüüsida, kas inimesel ei ole seetõttu võimalik kriminaalmenetluses osaleda ja karistust kanda. Kõnealusele isikule tehti kohtumenetluses aastase vahega kaks ekspertiisi, millest mõlemad kinnitasid, et süüdistataval on võimalik kohtuprotsessis osaleda ja karistust kanda – tingimusel, et ta tarbib regulaarselt vererõhuravimeid. Seega ei ole kirjeldatud olukorras tegemist KrMS § 199 lg-s 6 sätestatud juhuga ning tegemist ei ole kriminaalmenetlust välistava asjaoluga.

Kõnealuse olukorra jaoks on intervjueeritud kohtunike hinnangul võimalik teatud tingimuste täidetuse korral kehtivast seadusest lahendus leida. KrMS § 269 lg 2 p 3 sätestab, et kriminaalasja võib erandlikult arutada süüdistatava osavõtuta, kui ta on pärast kohtuistungil ülekuulamist viinud end seisundisse, mis välistab tema osavõtu kohtulikust arutamisest, ning ilma temata on kohtulik arutamine võimalik. Küll aga peavad sellise lahenduse kasutamiseks olema täidetud kolm eeltingimust: esiteks peab kohtuistungil süüdistatava ülekuulamine olema toimunud, teiseks peab olema kohtulik arutamine ilma temata võimalik ning kolmandaks peab süüdistatav olema viinud end seisundisse, mis välistab tema osavõtu kohtulikust arutamisest. Kui esimesed kaks tingimust sõltuvad konkreetsest kohtuasjast, siis tahtlikult rohtude võtmata jätmist ja seeläbi endale eluohtliku terviseseisundi põhjustamist eesmärgiga kohtuistungitest kõrvale hoida võib pidada enda tahtlikult sellisesse seisundisse viimist, mis välistab kohtulikust arutamisest osavõtu. Lahendusena saab välja pakkuda ka selle, et kiirabi võiks tulla kohale, teha vajalikud protseduurid (nt vererõhku alandava süsti) ning seejärel võiks protsess jätkuda.

¹⁰⁹ RKKKm 1-16-10503/150, p 39, 62.

2.3.6. Viimasel hetkel kaitsja vahetamine

Kriminaalmenetlust venitab ka teguviis, kus süüdistatav vahetab vahetult enne kohtuistungi toimumist kaitsjat, eriti kui süüdistatav teeb seda korduvalt. Kuigi kaitsjate vahetamine ei ole iseenesest keelatud, on selline tegevus menetluse venitamise eesmärgil pahatahtlik.

Intervjueeritute sõnul toimub viimasel hetkel kaitsja vahetamise skeem järgmiselt.

- 1) Vahetult enne kohtuistungi toimumist saabub süüdistatava kaitsjalt teave, et tema leping süüdistatavaga on lõppenud ning tal puudub pädevus seda isikut menetluses edaspidi kaitsta. Seega jääb süüdistatav kaitsjata ning asja edasi arutamine ei ole võimalik.
- 2) Kohus annab üldjuhul süüdistatavale umbes kaks nädalat selleks, et uus kaitsja leida ning temaga leping sõlmida. Uuel kaitsjal on vaja kõigi kriminaalasja materjalidega tutvuda ja välja töötada oma kaitsetaktika. Samuti tuleb kokku leppida uued kohtuistungite ajad.
- 3) Vahetult enne uue kohtuistungi toimumist kordub kirjeldatud muster.

Kuivõrd kaitsjate vahetamine keelatud ei ole, puudub kirjeldatud situatsioonile hea lahendus. KrMS § 43 sätestab, et süüdistataval on kriminaalmenetluses õigus kaitsja valida isiklikult ning kohtul on pädevus kaitsja määramiseks üksnes kahes olukorras: kui süüdistatav ei ole endale kaitsjat valinud, kuid on taotlenud kaitsja määramist, või kui süüdistatav ei ole endale kaitsjat taotlenud, kuid kaitsja osavõtt kriminaalmenetlusest on kohustuslik.

On küsitav, kas kohtunikel on õigus sellises olukorras asenduskaitsja määramiseks. KrMS § 44¹ lg 2 kohaselt on kohtul õigus otsustada asenduskaitsja määramine, kui valitud või määratud kaitsja ei saa ilmuda kohtuistungile üldmenetlusesse asjas, milles ta on võtnud endale kaitsekohustuse, ja ta ei ole nimetanud endale asenduskaitsjat. Situatsiooni, kus isik soovib ise kaitsjat vahetada, ei saa aga pidada olukorraks, kus valitud kaitsja ei saa istungile ilmuda.

Intervjueeritud kohtunikud kirjeldasid, et nad on lahendanud olukorra riigi õigusabi korras kaitsja määramisega, kuna KrMS ei takista mitme kaitsja paralleelselt menetluses osalemist. Sellisel juhul on isikul kaks kaitsjat: üks, kelle ta valib ja keda ta võib soovi korral korduvalt vahetada, ning teine, kes on kohtu poolt määratud ja osaleb kohtuasjas kuni kassatsioonimenetluse lõpuni.

2.3.7. Korduvate taotluste esitamine

Menetluse venitamiseks on võimalik esitada ka korduvaid taotlusi. Võimalusi selleks on mitu ning põhilised taotlused, mis intervjuudest ilmnestid ja millega menetlust venitatakse, on järgnevalt välja toodud.

- 1) Kaitsjal ja süüdistataval on võimalik esitada kohtuniku taandamise taotlus KrMS § 50 lg 1 alusel. Intervjueeritute sõnul esitatakse taandamistaotlus üldjuhul põhjendusega, et kohtunik ei ole KrMS § 49 lg 6 mõttes erapooletu. Kui ühekordne taandamistaotlus võib mõnes olukorras õigustatud olla, tõid nii kohtunikud kui ka prokurörid intervjuudes välja, et pahatahtlik on olukord, kus iga istungit alustatakse taandamistaotluse tegemisega või kui üksikjuhul taandatakse üht rahvakohtunikku, seejärel teist rahvakohtunikku ja viimaks kohtunikku. Kuna taandamistaotlus tuleb KrMS § 50 lg-s 5 sätestatu kohaselt lahendada nõupidamistoas koostatud määrusega, tuleb taandamistaotluse lahendamiseks kohtuistungist paus teha.
- 2) Sarnaselt kohtuniku taandamise taotlusele on kaitsjal ja süüdistataval õigus esitada ka prokuröri taandamise taotlus KrMS § 53 lg-s 1 sätestatu kohaselt. Ka prokuröride puhul viidatakse, et prokurör ei ole KrMS § 40 lg 6 mõttes erapooletu.
- 3) Lisaks taandamistaotlustele taotletakse erinevate ekspertiiside (nt kohtupsühhiaatria-ekspertiis) tegemist olukordades, kus on ilmne, et selleks puudub vajadus.

Kui taotlus esitatakse, tuleb kohtunikul võtta seisukoht, kuidas see lahendada. Intervjueeritud kaitsjad leidsid, et üldjuhul on kõik kohtunikud ja prokurörid igasuguste kaitsja esitatavate taotluste suhtes juba algselt negatiivselt meelestatud ning arvavad, et tegemist on igal juhul sisutühjade taotlustega, isegi kui see tegelikkuses nii ei ole.

Üks intervjueeritud kaitsja tõi kirjeldatud situatsiooni kohta näite. Kohtusaalis toimus võõrkeelse tunnistaja ülekuulamine, kusjuures seda tehti tõlgi vahendusel. Kaitsja ja süüdistatav tuvastasid, et kuigi üldjoontes on tõlke abil võõrkeelse tunnistaja räägitu sisust võimalik aru saada, siis tõlge täiesti täpne ei ole. Kaitsja tegi seepeale taotluse ülekuulamine lõpetada ja kontrollida, kas tõlk on võimeline tõlkima korrektselt, ning kui mitte, siis tuleb tõlgil taanduda. Kohtunik ja prokurör tõlgendasid sellise taotluse tegemist kui venitamist, kuigi kaitsja ja süüdistatava eesmärk oli see, et kõigil kohtusaalis viibijatel oleks võimalik tunnistaja jutust õigesti aru saada, kuivõrd tunnistaja öeldu omas kriminaalasjas suurt tähtsust. Siinkohal on aga oluline tähele panna, et kui tegemist on laiemalt levinud keele (nt vene keel)

tõlkimisega, on ühe tõlgi asendamine teisega võimalik. Kui aga tõlkida on vaja mõnd ebaharilikku keelt (nt suahiili keel), ei pruugi Eestis teist sama keele tõlki olla.

Vastukaaluks tõi üks intervjueeritud kohtunikest ühe enda kogemusel põhineva näite sisutühjade taotluste kohta. Olukord oli järgmine. Toimus kriminaalasja arutamine üldmenetluses. Kaitsja alustas iga istungipäeva lühimenetluse kohaldamise taotlusega, kuigi prokurör oli juba varasemalt selgelt ja korduvalt väljendanud seisukohta, et tema ei ole lühimenetluse kohaldamisega nõus.

Lisaks ebasobivate taotluste esitamise probleemile nentisid intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid, et taotlusi esitatakse üldjuhul ka ebasobivatel hetkedel ning tavaliselt puudub taotlusel igasugune seos eesootava menetlustoiminguga. Juba ainuüksi see asjaolu näitab, et taotlused ei oma sisulist eesmärki.

Intervjueeritud leidsid, et korduvatele taotlustele reageerimise osas tuleks KrMS-i täpsustada ning sätestada konkreetsemalt võimalus korduvatele samasisulistele taotlustele mitte reageerida. Riigikohus on selle kohta selgitanud, et kohtul on tegelikult võimalik olukorras, kus isik esitab selliseid taotlusi, mis kattuvad oma sisult samas asjas varem esitatud taotlustega, jätta taotlused rahuldamata. Riigikohus rõhutas, et asjakohane on just rahuldamata, mitte läbi vaatamata jätmise. Sealjuures on rahuldamata jätmist põhjendades võimalik piirduda üksnes viitega varasema samasisulise taotluse kohta tehtud põhjendusele.¹¹⁰ Sisuliselt annabki Riigikohtu kirjeldatu kohtunikele võimaluse korduvatele samasisulistele taotlustele mitte reageerida.

2.3.8. Kaitsjate liiga pikad sõnavõttud, viimasel hetkel kokkuleppe- või lühimenetlusest loobumine, kaitsja soovitusel üldmenetluse valimine ja kaitseaktide halb kvaliteet

Intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid leidsid, et tihti on kaitsjate sõnavõttud kohtuistungitel liiga pikad ning soovitud informatsioon oleks võimalik edasi anda palju lühema ajaga. Juhul kui ühel isikul on mitu kaitsjat, võib juhtuda, et mõlemad kaitsjad soovivad järjest oma seisukoha esitada, kuigi sisuline erinevus nendes seisukohtades puudub. Eriti problemaatiline on sõnavõttudele kuluv aeg olukordades, kus kaitsjad võtavad sõna ka siis, kui probleem ei

¹¹⁰ RKKKm 3-1-1-48-12, p 15.1.

puuduta nende kaitstavat süüdistatavat. Kohtunikud ja prokurörid on korduvalt kohtusaalides näinud olukordi, kus juhul, kui menetluses on mitu süüdistatavat ja mitu kaitsjat, kuid probleem puudutab üksnes üht süüdistatavat, asuvad ka teised kaitsjad teostama selle süüdistatava kaitseõigust ja soovivad teda puudutava probleemi kohta sõna võtta. KrMS otseselt sõnavõttude pikkust ei piira, kuid selline probleem oleks võimalik lahendada juba ainuüksi kohtute poolt menetluse ohjamise teel: kohtul on võimalik asjakohatud sõnavõttud katkestada ja vajadusel ajaraamid kehtestada.

Kui on täidetud kindlad seaduses sätestatud tingimused, on võimalik kriminaalasi lahendada KrMS § 233 alusel lühimenetluses või § 239 alusel kokkuleppemenetluses. Süüdistataval on aga õigus lühi- või kokkuleppemenetlusest enne kohtuliku uurimise lõpetamist loobuda vastavalt KrMS § 234 lg-le 5 ning § 239 lg-le 3. Intervjueeritud kirjeldasid, et mitmed kaitsjad ja süüdistatavad kasutavadki menetluse venitamiseks taktikat, mille puhul jäetakse esialgu mulje, nagu nad sooviksid lühi- või kokkuleppemenetluse kohaldamist, või taotlevad nad lühi- või kokkuleppemenetluse kohaldamist lausa ise, kuid loobuvad sellest enne kohtuliku uurimise lõpetamist. Intervjuudel osalenud kohtunikud ja prokurörid tõid mitmeid näiteid olukordade kohta, kus süüdistatav on tegelikult juba algusest peale teadnud, et ta tegelikult kokkuleppe- või lühimenetluse kohaldamist ei soovi, kuid püüab sellega menetlust lihtsalt venitada. Samas ei täpsustanud kohtunikud ja prokurörid, kuidas nad täpselt teavad, et süüdistatav tegelikult lühi- või kokkuleppemenetlust ei soovinud.

On võimalik, et menetlust ei soovi venitada mitte süüdistatav, vaid kaitsja ainuisikuliselt omakasupüüdlikel eesmärkidel. Intervjueeritud on pealt näinud olukordi, kus kahtlustataval või süüdistataval oleks olnud prokuröride ja kohtunike hinnangul võimalik valida lühi- või kokkuleppemenetlus. Nimetatud menetlused kestavad vähem, on süüdistatavale seega vähem kulukad ning nendega kaasnevad teatud boonused, näiteks vähendab kohtunik lühimenetluses pärast süüdimõistvat kohtuotsust süüdistatavale mõistetavat põhikaristust kolmandiku võrra tulenvalt KrMS § 238 lg-st 2. Olenemata lühi- või kokkuleppemenetluse mõistlikkusest on kaitsja intervjueeritud prokuröride ja kohtunike väitel veennud süüdistatava siiski üldmenetluse kasuks otsustama. Sellisel juhul kestab menetlus kauem ning toob advokaadile kaasa võimaluse rohkem raha teenida.

Nii intervjueeritud kaitsjad, prokurörid kui ka kohtunikud olid aga seisukohal, et venitamistaktikaid kasutades on enamjaolt tegemist süüdistatava ja kaitsja vahel kokku lepitud kaitsetaktikaga, mitte kaitsja või süüdistatava omavahel koordineerimata tegevusega.

Samuti tuleb sellises olukorras arvestada asjaoluga, et see, mida prokuratuur ja kohus süüdistatavale parimaks lahenduseks peavad – näiteks lühi- või kokkuleppemenetluse kohaldamist –, ei pruugi sellisena tunduda süüdistatavale endale ning süüdistatav võibki soovida asja lahendamist üldmenetluses, isegi kui see ei tundu pealtnäha mõistlik.

Intervjueritud kohtunikud ja prokurörid leidsid, et menetlust võib pikemaks venitada ka kaitseaktide halb kvaliteet. Kuigi nenditi, et vahel leidub sisu poolest täiesti korrektseid kaitseakte, on kohatud ka selliseid, kus kogu kaitseakt koosneb ühest lausest – „Me ei nõustu mitte millegagi“. Intervjueritud, sh kaitsjad, olid ühel meelel, et kaitseaktis peaks olema kirjas „asja tuum“, mille üle soovitakse vaielda.

2.4. Prokuratuuri menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed

2.4.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest

Intervjueritud leidsid, et prokuratuur venitab menetlust järgmiste viisidega:

- 1) prokurör ei lase kaitsjal kogu materjaliga tutvuda või ei anna süüdistatavale ja kaitsjale üle õigustavaid tõendeid;
- 2) prokurör ei märgi pikkades dokumentides ära, mis osa täpselt tõendina kasutada soovitakse ehk „scrollimine“ kohtusaalis;
- 3) prokurör esitab asjasse mittepuutuvaid tõendeid;
- 4) prokurör soovib asja lahendada ühes suures menetluses, kuigi mõistlikum oleks kriminaalajad eraldada ja lahendada eraldi menetlustes;
- 5) konkreetsel prokuröril ei ole aega ja prokuratuur ei määra asendusprokuröri.

Järgnevalt on käsitletud kõiki intervjuudest ilmnunud menetluse venitamise viise koos nende võimalike lahendustega.

2.4.2. Materjalidega tutvumine

Kriminaalmenetluses on prokuröril kaitsjatega võrreldes „menetluslik edumaa“. Kuna praeguses õiguskorras puuduvad piirangud kohtueelse menetluse kestuse kohta, on prokuröril võimalik kas või aastaid uurimisasutuse abiga tõendeid koguda ja neid analüüsida. Seevastu

antakse kaitsjale kohtueelse menetluse lõpus toimikuga tutvumiseks ja taotluste esitamiseks vastavalt KrMS § 225 lg-le 1 aega üksnes 10 päeva. Samast sättest tuleneb, et kriminaalasja mahukuse või keerukuse korral võib prokuratuur menetlusosalise kirjaliku taotluse alusel tutvumise ja taotluste esitamise tähtaega küll pikendada, kuid ka pikendatud aeg ei ole üldjuhul võrreldav ajaga, mil prokuratuuril ja uurimisasutusel on võimalik tõendeid koguda ja nendega tutvuda.

KrMS § 34¹ lg 1 järgi on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised tema vastu esitatud kahtlustuse sisu täpsustamiseks, kui see on vajalik õiglase menetluse ja kaitse ettevalmistamise tagamiseks. Nimetatud sättes on täpsustatud, et juurdepääs tagatakse hiljemalt pärast seda, kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõpuleviiduks tunnistanud ja esitanud kriminaaltoimiku kahtlustatavale ja tema kaitsjale tutvumiseks vastavalt KrMS §-le 224.

Intervjueeritud kaitsjad on seisukohal, et kirjeldatud lahendus ei taga tegelikult sisulist kaitsevõimalust kogu kriminaalmenetluse, sealhulgas kohtueelse menetluse jooksul, sest kaitsjatel ja süüdistatavatel ei ole võimalik kaitseõiguse tagamiseks vajalikul määral tõenditega tutvuda. See on põhjus, miks kaitsjad esitavad kohtueelses menetluses korduvalt taotlusi tõenditega tutvumiseks. Kaitsjad väidavad, et üldjuhul prokuratuur siiski enne kohtueelse menetluse lõppu tõenditega tutvuda ei lase, välja arvatud KrMS § 34¹ lg-s 2 sätestatud erandite korral. Nimelt on kahtlustataval õigus taotleda juurdepääsu tõenditele, mis on olulised vahistamistaotluse põhjendatuse arutamiseks ning kinnipidamise ja vahistamise vaidlustamiseks kohtus. Tegelikult on ka nende tõendite täies ulatuses tutvustamisest prokuratuuril võimalus keelduda, kuivõrd KrMS § 34¹ lg 3 sätestab, et prokuratuur võib keelduda tõenditele juurdepääsu võimaldamisest, kui see võib oluliselt kahjustada teise isiku õigusi või kui see võib kahjustada kriminaalmenetlust. Kui aga kohus vahistamistaotluse lahendamisel leiab, et tõenditega tutvumise õigust on alusetult piiratud ning tõendite tutvustamisest keeldumine on põhjendamatu, peab Riigikohtu praktika kohaselt kohus tutvustamata tõendid taotluse lahendamisel kõrvale jätma.¹¹¹ See võib tähendada vahistamistaotluse rahuldamata jätmist.

Siinkohal tekib ka küsimus, kas sellise lahenduse puhul, kus prokuratuuril on n-ö menetluslik edumaa, on hilisemas kohtumenetluses tagatud võistlevuse põhimõte. Võistlevuse põhimõte seisneb KrMS § 14 lg 1 kohaselt selles, et kohtumenetluses täidavad süüdistus- ja

¹¹¹ RKKKm 1-19-766, p 13; RKKKm 3-1-1-27-17, p 11.

kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsiooni erinevad menetlussubjektid. See tähendab, et isiku süüküsimuse lahendab kohus nende tõendite põhjal, mille prokuratuur ja kaitsja on kohtule esitanud ning mida kohus on saanud vahetult uurida. Selleks aga, et võistlevuse põhimõtte järgimine oleks võimalik, peaks olema tagatud ka „võrdsete relvade põhimõtte“ – nii süüdistuse kui ka kaitse poolel peavad olema oma positsiooni tagamiseks võrdsed võimalused. Intervjueeritud kaitsjad leiavad, et kui neil ei lubata põhjendamatult tõenditega juba kohtueelses menetluses tutvuda, raskendab see ka kohtumenetluses oluliselt kaitsja positsiooni.

Lisaks eelnevale märkisid kaitsjad ära veel mitu tõendite tutvustamisega seotud probleemkohta. Näiteks, kaitsjate kogemuse põhjal on prokuratuuris „erinevad koolkonnad“ küsimuses, mida kriminaalmenetluses tõendina üldse tutvustada tuleb. Vaatleme näitena olukorda, kus on läbi vaadatud kahtlustatava e-postkast. Kogu e-postkasti sisu on kantud kõvakettale, kuid vaatlusprotokoll on vormistatud üksnes mõne e-kirja kohta.

- 1) Üks koolkond võimaldab tutvuda kogu e-postkasti sisuga, olenemata sellest, millest vaatlusprotokoll vormistati. See koolkond leiab, et tutvustada tuleb kõiki andmeid, mille on uurimisasutus kriminaalmenetluse käigus kogunud. Sellisel juhul on kaitsjatel ja prokuröridel mõlemal võimalik koguda nii süüstavaid kui ka õigustavaid tõendeid.
- 2) Teine koolkond võimaldab tutvuda üksnes vaatlusprotokolliga, kus on kajastatud e-postkasti sisu osaliselt. Sellisel juhul tekib olukord, kus uurimisasutus on vaatlusprotokollis kajastanud üksnes neid e-kirju, mis on süüstavad. See tähendab, et prokuröriil on olemas küll süüstavad tõendid, kuid kaitsjalt on võetud ära võimalus koguda õigustavaid tõendeid. Muu hulgas venitab selline teguviis ka kohtumenetlust, sest kui prokuratuur kohtueelses menetluses kogu materjalile ligipääsu ei anna, võib kohus anda tutvumiseks loa kohtumenetluses. Sellisel juhul peab kohus andma kaitsjale tõenditega tutvumiseks täiendava tähtaja, mis võib kaasa tuua vajaduse kaitsetaktika muutmiseks. Lisaks ei ole prokuratuur sellises olukorras suure tõenäosusega ise tutvunud e-kirjadega, mida uurimisasutus ei ole tema jaoks läbi töötanud ja vaatlusprotokollis kirja pannud. Seetõttu vajab omakorda ka prokuratuur tõenditega tutvumiseks lisaega.

„Erinevate koolkondade“ lähenemine ilmneb intervjueeritud kaitsjate sõnul ka teises olulisel küsimuses: olukorras, kus prokuratuur on kriminaalasja juurde võtnud dokumente juba arhiveeritud kriminaalasjast. Prokuratuuril endal on teiste kriminaalasjade, k.a arhiveeritud

kriminaalasjade toimikutele vaba ligipääs. Kui kaitsja näeb, et materjal on võetud juurde teisest kriminaalasjast, taotleb ka kaitsja sellele ligipääsu. Kuivõrd kriminaalasi on arhiveeritud, siis prokuratuur sellele ligipääsu ei anna. Järgmine võimalus oleks pöörduda avaliku teabe seaduse alusel teabevaldaja poole, kuid kaitsjad väidavad, et teabevaldajad keelduvad teavet välja andmast põhjendusega, et kaitsjal puudub selle saamiseks põhjendatud huvi. Seejärel tuleks justkui pöörduda halduskohtu poole, et kohus kohustaks teabevaldajal siiski kaitsjale materjale tutvustama. Selline skeem, kus kriminaalmenetluses tõendi tutvustamiseks tuleks kaitsjatel pöörduda halduskohtusse, on aga üsna ebamõistlik.

Kokkuvõtvalt leidsid kaitsjad, et tõenditega tutvumine on problemaatiline: esiteks on tõenditega tutvumise regulatsioon nende hinnangul liiga range, teiseks heidavad nad prokuratuurile ette liigset „salatsemist“ ja leiavad, et menetlus peaks toimuma avatumalt. Intervjueeritud kaitsjad rõhutasid korduvalt, et tõendiga tutvumine juba kohtueelse menetluse ajal aitaks tagada ka kiirema kohtumenetluse.

2.4.3. „Scrollimine“

Intervjueeritud kaitsjad on üldmenetlustes kokku puutunud olukordadega, kus prokurör ei märgi pikkades dokumentides (nt 2-aastane pangakonto väljavõte, terve toimiku mahus e-kirjavahetus) ära, millist osa täpselt tõendina kasutada soovitakse. Kaitsjad ei osanud sealjuures täpselt hinnata, miks prokurörid nii teha võivad.

KrMS § 296 järgi tuleb tõendite esitamisel tõend üldjuhul avaldada. Selle sätte eesmärk on sisustada, milliseid faktilisi asjaolusid tahetakse konkreetse tõendiga tõendada. Tihti soovivad prokurörid aga seda, et tõend võetaks vastu poolte kokkuleppel avaldamata. Sellise võimaluse näeb KrMS § 296 küll ette, kuid kaitsjad sellega üldjuhul ei nõustu, sest ka kaitsjad tahavad näha, milliseid konkreetseid faktilisi asjaolusid millise osaga tõendist prokurörid tõendada soovivad.

Kui vaadelda olukorda, kus tegemist ongi eelnevalt mainitud 2-aastase pangakonto väljavõttega või terve toimiku mahus e-kirjavahetustega, on nende tõendite avalikustamine intervjueeritud kaitsjate hinnangul praktikas lahendatud väga ebamõistlikult. Nimelt toimub kohtuistungtel „scrollimine“ – võetakse dokument, projitseeritakse informatsioon seinale ja keritakse. Sellisel kujul tõendi avaldamine loetakse kohtu poolt nõuetekohaselt avaldatud tõendiks. Kui materjale on palju, põhjustab see kohtuistungil venimise prokuratuuri tegevuse tõttu.

Sellise olukorra aitaks kaitsjate hinnangul lahendada, kui tõendeid tuleks kajastada väga konkreetsete ülevaadetena. Näiteks tuleks vaatlusprotokoll esitada üksnes asjakohase informatsiooni kohta ning ülejäänud teave vajadusel andmekandjal (nt CD-plaat) toimikusse lisada. Teatud olukordades oleks võimalik vaatlusprotokolli esitamise asemel kutsuda tõendite kohta ütlusi andma asjatundja, kes saaks selgitada, mida mingi asjaolu tõendist näitab. Lisaks eelnevale tuleks kohtul vajadusel prokuröri tegevusse sekkuda ning kasutada aktiivselt oma õigust asjakohast teavet kohtulikust arutamisest eemal hoida.

2.4.4. Asjassepuutumate tõendite esitamine, asja lahendamine ühes suures menetluses ja prokuröri ajapuudus

Kaitsjad leidsid, et prokuratuuri tegevus venitab menetlust ka siis, kui prokuratuur esitab asjasse mitte puutuvaid tõendeid. Seda, miks osad tõendid on kaitsjate hinnangul asjassepuutumatud, kaitsjad täpsemalt ei selgitanud. Asjassepuutumate tõendite esitamise põhjuseks peeti aga üldjuhul prokuröri ebakompetentsust, mitte soovi menetlust venitada.

Samuti märkisid intervjueeritud kaitsjad, et tihti soovivad prokurörid asja menetleda ühes suures üldmenetluses, kus on korraga palju menetlusosalisi, kuigi tegelikult oleks teatud olukordades võimalik kriminaalasjad eraldada ja need üksikshaaval kiiremini läbi viia. Näiteks näeb KrMS § 216 lg 2 ette ühe süüdistatava suhtes kriminaalasja eraldamise, kui isik hoiab kriminaalmenetlusest kõrvale või kui esineb muu asjaolu, miks teda ei ole võimalik mõistliku aja jooksul menetlustoimingutele allutada. Prokurörid ise sellist teguviisi omaks ei võtnud ja ei osanud põhjendada, miks kaitsjad selliseid etteheiteid teevad.

Ka kohtunikud tõid välja ühe viisi, kuidas prokuratuur menetlust venitab. See ilmneb olukordades, kus konkreetsetel prokuröritel ei ole üldmenetluse istungite jaoks aega, kuid prokuratuur ei määra talle ka asendusprokuröri. Üks kohtunik on sellisel põhjusel menetluse lausa mõistliku menetlusaja lõppemise tõttu lõpetanud, kuivõrd riik ei suutnud tagada prokuröri osalust kohtuistungitel menetluses mitme kuu vältel. Intervjueeritud kohtunike hinnangul võiks sellisteks olukordadeks, kus prokurör kindla perioodi jooksul ei saa kohtumenetluses osaleda, seadusandja ette näha kohustuse prokuratuuril asendusprokurör määrata. Sarnase kohustuse on seadusandja ette näinud advokatuuri puhul KrMS § 44¹ lg-s 3. Alternatiivselt võiks ette näha, et kui prokuratuur ei ole suutnud garanteerida prokuröri ilmumist, siis tuleks süüdistusakt prokuratuurile tagastada või teatud tingimuste esinemisel menetlus lõpetada.

2.5. Kohtu menetluse venitamise viisid ja selle ärahoidmise meetmed

2.5.1. Üldiselt menetluse venitamise viisidest

Intervjueeritud leidsid, et kohus venitab menetlust järgmiste viisidega:

- 1) kohus ei saa hakkama menetluse juhtimise ja ohjamisega;
- 2) kohus kirjutab liiga pikki dokumente;
- 3) kohus paneb toime menetlusnormide rikkumisi, mistõttu tuleb asi tagasi madalama astme kohtusse saata.

2.5.2. Menetluse ohjamine

Peamise kohtunikest tingitud menetluse venimise põhjusena leiti, et kohtunikud ei oska menetlust hästi juhtida ja ohjata. Intervjueeritute hinnangul on kohtunikud tihti liiga leebed ning „lubavad pooltel kohtusaalis takistamata teha seda, mis neil pähe tuleb“, näiteks ei reageeri poolte esitatud asjakohatutele taotlustele. Intervjueeritud leidsid, et kuivõrd menetlusosalistel puuduvad peale vastuväidete esitamise võimaluse hoovad, mille abil menetluse ohjamise ja juhtimisega seotud probleeme lahendada, on sedavõrd olulisem, et kohtunikud saaksid menetluse juhtimise ja ohjamisega hästi hakkama.

Esimese põhjusena, mille tõttu kohtunikud menetlust piisavalt hästi ei juhi ja ei ohja, leiti, et neil puuduvad sellealased teadmised, oskused ja kogemused. Teiseks arvati, et kohtunikud võivad karta, et kui nad näiteks poolte taotlusi ei rahulda, võivad nad sealhulgas kogemata teha mõne sellise vea, mille tõttu tuleb asi kõrgema astme kohtust madalama astme kohtusse menetlusõiguse rikkumise tõttu tagasi saata.

Intervjueeritavad leidsid, et kohtu tegevuse tõttu venib menetlus näiteks siis, kui kohtunikud lasevad põhjendusega esitada tõendeid, mida pooled õigel hetkel esitanud ei ole. Kohtuliku uurimise etapi lõpuks on KrMS § 297 lg 1 kohaselt võimalik pärast kohtumenetluse poolte tõendite uurimise lõpetamist kohtumenetluse poole taotlusel algatada täiendavate tõendite kogumine. Sealjuures peab kohtumenetluse pool sama sätte lg-st 2 tulenevalt täiendavate tõendite kogumist põhjendama ja selgitama, miks ta ei ole nende kogumist varem taotlenud.

Lg-le 3 tuginedes on kohtul õigus tõendite vastuvõtmisest keelduda. Intervjuudest nähtus, et kohtud keeldumise võimalust väga tihti ei kasuta, isegi kui see oleks põhjendatud.

Enamik intervjueeritud kohtunikest leidsid, et KrMS ei anna neile piisavalt võimalusi menetluse ohjamiseks. Küll aga oli üks intervjueeritud kohtunikest väga kindlal seisukohal, et KrMS-is on kõik menetluse ohjamiseks vajalikud meetmed olemas. Näiteks leidis kõnealune kohtunik, et üldmenetluse venimist saab vältida parema ohjamise ja juhtimise teel siis, kui kohtulikul eelmenetlusel pannakse pooltega koostöös paika kõik olulised menetlust puudutavad aspektid. See kohtunik toimetab kohtulikku eelmenetlust järgnevalt.

- 1) Kohtunik ei kaasa kohtulikku eelmenetluse mitte üksnes prokuröri ja kaitsja, nagu seadus selleks kohustab, vaid kõik võimalikud menetlusosalised, kelle õigusi või kohustusi võib kõnealune menetlus riivata või puudutada. See on oluline esmane samm põhimenetluse läbiviimiseks, kuna siis on kohtunikul võimalik saada tagasisidet, millised on menetluses osalevad inimesed, millised on nende isikuomadused, mida nad täpselt menetlusest ootavad jne.
- 2) Kohtunik lepib kõigi menetlusosaliste vahel kokku, kuidas hakatakse kohtumenetlust läbi viima. Näiteks vaadatakse läbi süüdistusakt, kaitseakt ja potentsiaalselt esitatavad taotlused. Lisaks arutab kohtunik, kas on võimalus viia menetlus läbi lihtmenetlusena. Kohtunik kuulab ära menetluse pooled ja nende seisukoha selle kohta, kuidas nende arvates menetlust läbi viima peaks, küsides muu hulgas näiteks selle kohta, kuidas peaks toimuma tõendite uurimine, kas ja mis moodi on planeeritud isikuliste tõendiallikate menetluse kaasamine jne.
- 3) Kohtunik nõuab menetlusaja kokkuhoidmiseks ka seda, et kaitsja annaks oma tõendid üle prokuröri ja prokurör kaitsjale. Kui prokuratuur saab tõendid kätte kohtuistungil, siis hakkab ta seal nendega tutvuma. Sellisel juhul on prokuratuuril oma seisukoha kujundamiseks vaja aega võtta, mis tähendab menetluses pauside tegemist.
- 4) Põhimenetluses tõendite uurimisel ei lähtu kohtunik alati seaduses sätestatud järjekorrast. Reeglina uuritakse tõendeid sellises järjekorras, et alustuseks prokuratuuri tõendid ja seejärel kaitsja tõendid. See aga ei ole alati mõistlik. Kui pooled on sellega nõus, on võimalik tõendeid uurida teistsuguses järjekorras.
- 5) Kohtunik küsib kohtulikus eelmenetluses korduvalt, kas pooltel on veel mingeid asju, mida nad soovivad, nt kas nad soovivad esitada veel taotlusi. Kohus teeb kindlaks, kas kõigis läbiviimist puudutavates asjades on leitud kokkulepe. Hiljem ei ole pooltel ilma väga hea põhjuseta võimalik öelda, et nad siiski soovivad veel midagi taotleda.

- 6) Kohtunik ütleb välja oma seisukoha, et kui asi on juba kohtusse saadetud, siis on kohtu eesmärk menetlus võimalikult kiiresti läbi viia – ja mitte üksnes kiiresti läbi viia seetõttu, et see on kohtu soov ja tahe, vaid ka seadusest tulenev kohustus. Samuti ütleb kohus, et tema soov on, et pooled jõuaksid menetluse läbiviimise tingimustes ise kokkuleppele. Kui pooled kokkuleppele ei jõua, teeb kohus korraldava istungi ja ütleb ise, kuidas asjad edasi lähevad.

Kohtulikku eelmenetlust reguleerivad KrMS § 257 ja järgnevad paragrahvid. Nimetatud sätetest ei tulene kohustust eelmenetlust eelnevalt kirjeldatud viisil läbi viia, kuid nad annavad selleks siiski võimaluse. Seetõttu leidsid mitmed intervjueeritud, et seaduses võiks olla selgemalt välja kirjutatud, kuidas tuleb eelistungil paika panna järgnevalt toimuva menetluse olulised aspektid.

Lisaks eelnevale leidsid intervjueeritud, et seadusest võiks tuleneda kohustus kaitsja ja prokuröri koostöös kohtuniku abil kokku leppida, milliste asjaolude ja tõendite üle vaidlus käib, ning vaielda kohtus üksnes nende aspektide üle. Kuigi intervjueeritud kohtunikud ja prokurörid on näinud olukordi, kus süüdistatav ja kaitsja vaidlevad vastu eranditult kõigele, mis prokurör on süüdistusaktis välja toonud, juhtub tihti, et tegelikult soovib süüdistatav vastu vaielda ainult mõnes üksikus aspektis.

Kuigi kehtivas KrMS-is on mitu hooba (nt rahatrahvi kohaldamine), mis võiks teoreetiliselt aidata kohtunikul menetlust ohjata, ei ole neist kõik intervjueeritute hinnangul tõhusad. Näiteks, juhul kui süüdistatava käitumist võib pidada kohtuistungil korra rikkumiseks või kui süüdistatav ei täida kohtuniku või kohtukordniku korraldust, võib talle kohaldada rahatrahvi KrMS § 267 lg 1 p 2 alusel. Kui prokurör, esindaja või kaitsja rikub kohtuistungil korda, ei täida kohtuniku või kohtukordniku korraldust või väljendab oma käitumisega lugupidamatust kohtu vastu, võib ka teda tulenevalt KrMS § 267 lg-st 4 kohtumääruse alusel trahvida. Kohtunikud aga nentisid, et trahvi määramine sellistes olukordades on üksnes seaduses sätestatud teoreetiline võimalus. Osa intervjueeritud kohtunikest ütles, et kohtunikud ei julge trahve määrata, kuna trahve on võimalik vaidlustada ning enamjaolt tehakse seda üsna edukalt.

Samamoodi ei toimi menetluse ohjamise puhul ka kohtunikule esitatud menetluse kiirendamise taotlus. KrMS § 274¹ sätestab, et kui kriminaalasi on olnud kohtu menetluses vähemalt üheksa kuud ja kohus ei tee mõjuva põhjusega vajalikku menetlustoimingut, sealhulgas ei määra õigel ajal kohtuistungit, et tagada kohtumenetluse läbiviimine mõistliku

aja jooksul, või kui on ilmne, et asja arutamiseks planeeritud aeg ei võimalda arutamist viia läbi katkematult, võib kohtumenetluse pool kohtult taotleda kohtumenetluse kiiremaks lõpuleviimiseks sobiva abinõu tarvitusele võtmist. See säte viitab justkui, et kohtul on olemas toimivad abinõud kohtumenetluse kiiremaks lõpuleviimiseks. Kohtunike hinnangul sellised abinõud aga sisuliselt puuduvad.

Menetlus võib venida ka seetõttu, et risküsitluses esitatakse asjakohatuid küsimusi. KrMS § 288 lg 5 sätestab võimalused risküsitlusel esitatud küsimuse kõrvalejätmiseks. Selleks on kaks võimalust.

- 1) Kohus jätab risküsitluse käigus kõrvale tunnistajale esitatud küsimuse, mis on lubamatu või asjakohatu, kuid saab seda teha üksnes kohtumenetluse poole taotlusel.
- 2) Kohus jätab risküsitluse käigus kõrvale tunnistajale esitatud küsimuse, mis alandab tunnistaja väärikust, ning saab seda teha omal algatusel.

Kirjeldatud regulatsioonist nähtub, et üldjuhul eeldab risküsitluses esitatud küsimuse kõrvalejätmine kohtumenetluse poole vastavat taotlust, mida kohtumenetluse pool ei pruugi alati esitada. See võib omakorda tähendada, et risküsitlusel esitatakse asjakohatuid küsimusi, mistõttu venib pikemaks ka risküsitlus ja seeläbi kogu kohtumenetlus. Et kohtul oleks võimalik menetlust ja sealjuures ka risküsitlust ohjata, leidis osa intervjueeritud kohtunikest, et kohtunikel peaks risküsitluse küsimuste kõrvalejätmisel olema suurem otsustusruum, s.t ka kohtul võiks enda algatusel olla õigus jätta kõrvale lubamatu või asjakohatu küsimus. See võib olla aga liigne sekkumine võistlevasse menetlusse.

Kehtiv õiguskord annab kohtunikele teatud hoovad menetluse juhtimiseks ja ohjamiseks. Osa kohtunikest leiab, et sätestatud hoovad on praktikas piisavalt tõhusad, ning kasutavad neid hoobasid aktiivselt. Teisalt on osa kohtunikest seisukohal, et seaduses olemasolevad hoovad menetluse ohjamiseks ja juhtimiseks piisavad ei ole.

Intervjueeritute hinnangul tuleks kohtunike menetluse juhtimise ja ohjamise oskuse parandamiseks kohtunikke koolitada teemal, kuidas oleks kohtunikul võimalik aktiivsemalt kasutada kõiki seaduses ette nähtud võimalusi menetluse ohjamiseks. Toimuda võiksid paneeldiskussioonid, kus kohtunikel oleks võimalik menetluse juhtimise teemal kogemusi vahetada, ning kohtuistungite simulatsioonid, kus probleemseid olukordi läbi mängitakse; koostatud võiks olla lühikese käsiraamat või soovitude kogumik kohtunikele selleks, et nad

oleksid kõikidest menetluse ohjamise võimalikest viisidest teadlikud ja julgeksid neid aktiivsemalt kasutada.

2.5.3. Liiga pikad dokumendid ja menetlusnormide rikkumine

Intervjueeritute hinnangul on kohtute kirjutatavad dokumendid (nt kohtuotsused, vahistamismäärused) tihti ebamõistlikult pikad – nii intervjueeritud advokaadid, prokurörid kui ka kohtunikud ise leidsid, et dokumendid võiksid olla palju lühemalt ja konkreetsemalt kirja pandud. Dokumentide pikkus oleneb siinjuures mitmest tegurist. Esiteks on seaduses sätestatud, millised aspektid peavad konkreetses dokumendis kajastatud olema. Näiteks on kohtuotsuse lahendamisel lahendatavad küsimused sätestatud KrMS §-s 306, vahistamismääruse tegemisel lahendatavad küsimused sätestatud KrMS §-s 132 jne. Teiseks mõjutab dokumentide pikkust konkreetne olukord – on mõistetav, et otsus kohtuasjas, kus vaatluse all on kümnest toimikust tulenev materjal, on ilmselt pikem, kui otsus kohtuasjas, kus materjal piirdub vaid ühe toimikuga. Lisaks eelnevale on dokumentide pikkusel roll ka kohtuniku harjumustel ja isikuomadustel. Näiteks pakkusid intervjueeritud, et liiga pikkade dokumentide kirjutamine tuleneb sellest, et kohtunikud soovivad vältida võimalikke etteheiteid ebapiisava põhjendamise osas. Samuti arvati, et pikkade dokumentide kirjutamine on juba harjumuseks kujunenud, sest alati on nii tehtud.

Juhul kui kohtunik rikub oluliselt menetlusõigust, tuleb asi tagasi saata madalama astme kohtule, et menetlusnormide rikkumised kõrvaldada. Ka see on põhjus, miks menetlus võib venida, kuigi ilmselt ei tee kohtunik menetluslikke vigu eesmärgiga menetlust venitada.

2.6. Kaitsjate ja süüdistatavate menetluse venitamise motiivid ja põhjused

2.6.1. Üldiselt motiividest

Enamik intervjuudel osalenud kohtunikest ja prokuröridest leidsid, et menetlust venitavad eelkõige süüdistatavad ja nende kaitsjad. Kuigi intervjueeritud kaitsjad menetluse venitamist omaks ei võtnud, omistas mõni neist venitamistaktikate kasutamise oma kolleegidele. Intervjueeritud advokaadid, prokurörid ja kohtunikud pakkusid menetluse venitamiseks välja järgmised motiivid, millele keskendutakse põhjalikumalt järgnevas alapeatükis:

- 1) karistuse kandmise edasilükkamine;
- 2) kriminaalasja ajas devalveerumine ehk mida rohkem aega on kuriteo toimepanemisest möödunud, seda leebem karistus määratakse;
- 3) mõistliku menetlusaja lõppemine;
- 4) kuriteo aegumine;
- 5) menetlusosaliste surveamine ja neis väsimuse põhjustamine eesmärgiga näidata, et menetlust on keeruline läbi viia, ning taotleda seeläbi leebemat karistust;
- 6) asjaolude muutumine süüdistatavale soodsamas suunas;
- 7) prokuröri või kohtuniku või muu menetlusosalise endast välja ajamine või neile kätte maksmine;
- 8) töö tegemise demonstreerimine ja seeläbi suurema honorari saamine – ainult kaitsjate puhul;
- 9) vahistamise aja ebaproportsionaalsus – ainult juhul, kui süüdistatav viibib vahi all.

Lisaks konkreetsetele motiividele, miks kaitsjad ja süüdistatavad menetlust venitavad, ilmnest intervjuudest mõned huvitavad aspektid, millele tähelepanu juhtida. Esiteks, kriminaalmenetluses on süüdistataval võimalik endale kaitsja valida kahel viisil: sõlmida konkreetse kaitsjaga leping KrMS § 1 lg 1 mõttes või võtta kaitsja riigi õigusabi korras KrMS § 42 lg 1 p 3 mõttes. Intervjuudest nähtus, et nn lepinguliste ja nn riigipoolsete kaitsjate käitumises on märgata erinevusi: riigi õigusabi korras määratud kaitsjate puhul üldjuhul venitamistaktikate kasutamist ei märgata, enamjaolt kasutavat venitamistaktikaid just lepingulised kaitsjad.

Teiseks, intervjuueeritud kohtunikud ja prokurörid selgitasid, et venitamisprobleeme ei teki üksnes advokaatidest kaitsjatega, vaid ka menetlusse kaasatud juristidega. KrMS § 42 lg-st 1 tulenevalt on võimalik, et kriminaalmenetluses on kaitsjaks mitte üksnes advokaadid, vaid ka teised lepingulisele esindajale kehtestatud haridusnõuetele vastavad isikud. Küll aga leiti, et nendepoolne venitamine tuleb silmnähtavalt eelkõige teadmiste ja oskuste puudumisest, mitte tahtlikust venitamisstrateegiast. Probleemkohana toodi välja, et kui advokaatide ebapädeva käitumise korral on võimalik pöörduda advokatuuri, siis juristide puhul selline võimalus puudub.

2.6.2. Karistuse kandmise edasilükkamine

Üheks põhiliseks motiiviks, miks kriminaalmenetlust venitatakse ja mille nii kaitsjad, prokurörid kui ka kohtunikud intervjuudel välja tõid, oli potentsiaalselt saabuva karistuse edasilükkamine – mida kauem kriminaalmenetlus kestab, seda hiljem tuleb kanda karistust. Enne menetluse lõppemist on süüdistatav seaduse mõttes süütu inimene, kuivõrd kehtib süütuse presumpatsioon. KrMS § 7 lg 1 kohaselt ei tohi kedagi käsitada kuriteos süüdi olevana enne, kui tema kohta on jõustunud süüdimõiste kohtuotsus.

Esiteks leiti, et süüdistatavad soovivad „ebameeldivaid tagajärgi“ karistuse näol edasi lükata ainuüksi seetõttu, et need on ebameeldivad. Teiseks mõõndi, et lisaks ebameeldivuste vältimisele on paljudel süüdistatavatel vaja enne karistuse kandmist, eriti kui selleks on vanglakaristus, tegeleda isiklike asjade korda ajamisega, näiteks hoolitseda selle eest, kuidas karistuse kandmise ajal oma perekond ära toita jms.

2.6.3. Kriminaalasja ajas devalveerumine

Teine põhiline motiiv kriminaalmenetluse venitamiseks karistuse kandmise edasilükkamise kõrval, mida peaaegu kõik intervjueeritud nentisid, on kriminaalasja ajas devalveerumine. Leiti, et mida rohkem aega on kuriteo toimepanemisest möödunud, seda leebem karistus süüdistatavale mõistetakse. Ka osa intervjueeritud kohtunikest kinnitas, et kui kuriteost on kaua aega möödunud, mõistavad nad süüdistatavale üldjuhul kergema karistuse.

Sellist motiivi toetab ka kehtiv seadusandlus. Vastavalt KarS § 56 lg-le 1 on karistamise aluseks isiku süü. Sama sätte kohaselt tuleb karistuse mõistmisel arvestada kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid, võimalust mõjutada süüdlast edaspidi hoiduma süütegude toimepanemisest ning õiguskorra kaitsmise huvisid. Kuigi karistuse liigid ning ülem- ja alammäärad on KarS-is ette nähtud, on kohtunikul kaalutusõigus, mis lähtub kohtuniku siseveendumusest ja õiguslikule regulatsioonile ei allu. Seetõttu oleneb karistus teatud määral just kohtuniku äranägemisest.¹¹²

Juba ainuüksi aja möödumine kuriteo toimepanemisest annab süüdlasele võimaluse täita mõni karistust kergendav element: näiteks hüvitada KarS § 57 lg 1 p 2 mõttes vabatahtlikult kahju

¹¹² RKKKo 1-19-4150/132, p 27; Sootak, J. KarSK § 56/2 – Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015.

või kannatanuga KarS § 57 lg 1 p 9 mõttes leppida. Lisaks mõjutab karistuse raskust ka isiku õiguskäitumus kohtuprotsessi ajal: süüdistataval on võimalik viidata, et ta on kogu kohtuprotsessi jooksul hoidunud uute süütegude toimepanemisest ja käitunud õiguskäitumisele.

2.6.4. Mõistliku menetlusaja lõppemine

Ühe võimaliku kriminaalmenetluse venitamise motiivina töid nii kohtunikud, prokurörid kui ka kaitsjad välja mõistliku menetlusaja lõppemise. Samas nenditi, et menetluse venitamine menetluse mõistliku aja lõppemise eesmärgil ei ole üldjuhul tulemuslik ning menetlusi lõpetatakse mõistliku menetlusaja lõppemise tõttu harva.

Töö autori hinnangul on viimane järeldus üsna loogiline. Nagu ka eelnevalt töös kirjeldatud (vt nt ptk 1.2.3 „Kaebaja käitumine“), siis juhul, kui kohus jõuab järeldusele, et mõistliku menetlusaja ületamine on põhjustatud süüdistatava või tema kaitsja poolt, siis menetlust mõistliku menetlusaja lõppemise tõttu ei lõpetata, samuti ei kaasne sellega muid süüdistatavale soodsaid tagajärgi. Kui süüdistatav ja tema kaitsja on tõesti kriminaalmenetlust tahtlikult venitanud, võib kohtul selle tõendamisel olla abiks asjaolu, et süüdistatava ja kaitsja menetluslik tegevus on registreeritud: kõik esitatud menetlusdokumendid registreeritakse kohtute infosüsteemis ning istungitel toimuv on salvestatud ja protokollidest nähtav.

Siiski leidsid intervjuueeritud, et mõistliku menetlusaja lõppemisele on kasulik viidata olukorras, kus kriminaalmenetluses on mitu süüdistatavat ja mitu kaitsjat, kuid venitamistaktikat kasutavad üksnes üks süüdistatav ja tema kaitsja. Teisel süüdistataval on võimalus menetluse venitamise osas „silm kinni pigistada“, ise mitte venitada ja hiljem rõhuda mõistliku menetlusaja möödumisele teise süüdistatava ja kaitsja käitumise tõttu.

2.6.5. Kuriteo aegumine

Kuriteo aegumise motiivi mainiti intervjuudes üksikutel kordadel ning ka nendel juhtudel leiti, et kuriteo aegumine ja seetõttu menetluse lõpetamine on küll teoreetiliselt võimalik, kuid praktikas selliseid situatsioone eriti aset ei leia. Esimese astme kuritegu aegub vastavalt KarS § 81 lg 1 p-le 1 kümne aasta jooksul alates kuriteo lõpuleviimisest ning teise astme kuritegu aegub vastavalt KarS § 81 lg 1 p-le 2 viie aasta jooksul alates kuriteo lõpuleviimisest. Lisaks sellele tuleneb KarS §-st 81 mitu võimalust, mil aegumine katkeb või peatub. Üldjuhul suudetakse nimetatud ajavahemike jooksul siiski kriminaalmenetlus läbi viia.

Intervjueeritud tõid lisaks välja, et aegumise motiivil venitamine toimub hoopis väärteomenetlustes, kus aegumistähtjad on oluliselt lühemad. KarS § 81 lg 3 näeb väärtegudele üldjuhul ette kaheaastase aegumistähtja. Selle aja jooksul peab alates teo toimepanemisest jõudma läbi käia kõik kohtuastmed. Seetõttu on teo aegumine venitamise põhjuseks eelkõige just väärteomenetluses, mitte aga kriminaalmenetluses.

Sellist järeldust toetab ka statistika. Näiteks aegus 2019. aastal kohtueelses menetluses 43 kriminaalmenetlust ning 2018. aastal 32 kriminaalmenetlust, kui 2019. aastal aegus 9340 väärteomenetlust ning 2018. aastal 9732 väärteomenetlust.¹¹³

2.6.6. Survestamine ja väsimuse põhjustamine, asjaolude muutumine süüdistatavale soodsamas suunas, teise menetlusosalise endast välja ajamine ja suurema honorari saamine

Kui suurem osa menetluse venitamise motiividest toodi välja mitmete intervjueeritute poolt, mainiti mõned menetluse venitamise põhjust vaid üksikutel kordadel. Üks sellistest motiividest on menetluse venitamine eesmärgiga teisi menetlusosalisi survestada ja neis väsimust põhjustada. On paratamatu, et kui kohtumenetlus kestab pikka aega, mõnel korral lausa aastaid, võivad menetlusosalised sellest väsida. Mitu intervjueeritut leidsid, et olukorras, kus prokurörid ja kohtunikud on menetlusest väsinud, on nad nõus palju leebema karistusega.

Advokaadid leidsid, et kaitsjad ja süüdistatavad võivad menetlust venitada ka põhjusel, et aja möödumisega võivad muutuda asjaolud. Näiteks võib aja möödumisega mõni tunnistaja „ära kaduda“.

Intervjueeritud mainisid menetluse venitamise võimaliku eesmärgina ka prokuröri, kohtuniku või muu menetlusosalise endast välja ajamist või talle kätte maksmist. Samas leiti, et tegemist on üksnes teoreetilise võimalusega, kuivõrd ükski intervjueeritu seda enda praktikas kohanud ei ole.

Kohtunikud ja prokurörid kirjeldasid, et nende praktikast nähtuvalt püüavad mõned kaitsjad „demonstreerida“ töö tegemist, et saada süüdistatavalt suuremat honorari. Kaitsjad sellist motiivi aga eitasid. See, kas menetluse venitamisest raha saamise eesmärgil kasu on, sõltub

¹¹³ Justiitsministeeriumi vastus töö autori 21.02.2021 esitatud teabenõudele.

mitmest tegurist. Kui menetlust venitada näiteks kohtuistungite edasilükkamisega, siis ei pea süüdistatav kaitsjale maksma tasu ära jäänud kohtuistungi aja eest. Kui aga näiteks kohtuistungil esitada erinevaid taotlusi, mistõttu kohtuistung ka ajaliselt pikemaks venib, võib see ajatasu maksmise korral tõepoolest suuremat honorari tähendada.

2.6.7. Vahistamise ebaproportsionaalsus

Juhul kui isik viibib vahi all, tuleb arutluse alla veel üks venitamise motiiv: vahi alt pääsemine, viidates vahistamise aja ebaproportsionaalsusele. Mida rohkem menetlust venitatakse, seda kauem peab isik vahi all viibima, ning mida kauem isik vahi all viibib, seda suurem on tõenäosus, et vahistamise aeg võib muutuda ebaproportsionaalseks.

Üks põhiõigustest, mis on tagatud nii Eesti-siseste kui ka rahvusvaheliste õigusaktidega, on õigus vabadusele ja isikupuutumatusel. EIÕK praktikast tulenevalt on isiku jätkuv vahi all hoidmine põhjendatud ainult sellisel juhul, kui esinevad asjaolud, mis on süütuse presumptsioonist olenemata kaalukamad kui isiku vabadusõigus.¹¹⁴

Vahistuse pikkuse lubatavuse juures tuleb põhilise argumendina kaaluda vahistamisaluse jätkuvat olemasolu. Samas ei saa vahistamise proportsionaalsust hinnates tähelepanuta jätta ka riigivõimu ning süüdistatava ja kaitsja käitumist.¹¹⁵

Riigivõimu käitumist analüüsid tuleb Riigikohtu praktikast lähtuvalt kaaluda, kas „vahistamisaluse olemasolule vaatamata ning riigi aktiivsust kriminaalmenetluse korraldamisel arvestades on vahistusega paratamatult kaasnev vabadusõiguse riive jätkuvalt proportsionaalne või on pikaajalise vahistusega jõutud sellise õigusriiklikult lubamatu valuläveni, millest alates on vabadusõiguse riive igal juhul välistatud ning isik tuleb vahi alt vabastada“. Sealjuures tuleb riigi aktiivsust hinnates vaadelda erinevaid kriteeriume: näiteks kriminaalasja keerukust ja mahtu.¹¹⁶

Intervjueeritute sõnul viitavadki kaitsjad just sellele, et riik ei ole kriminaalmenetlust korraldanud piisava aktiivsusega. Riigikohus on nentunud, et sellises olukorras tuleks kaaluda isiku vahi all pidamise asendamist mõne kergemaliigilise tõkendiga.¹¹⁷ Näiteks annab selleks

¹¹⁴ EIKo 23755/07, Buzadji v. Moldova, p 90.

¹¹⁵ RKKKm 1-16-2411/677, p 16.

¹¹⁶ RKKKm 1-16-2411/677, p 22, 30.

¹¹⁷ RKKKm 1-16-2411/677, p 43.

võimaluse KrMS § 137¹, mille kohaselt on võimalik vahistamine asendada elektroonilise valvega.

Intervjueeritute sõnul on aga võimalik, et menetlust venitavad vahistamise ebaproportsionaalsusele viitamise eesmärgil siiski süüdistatavad ja kaitsjad. Ka siis, kui menetluse ja seeläbi ka vahi all olemise aeg on pikenenud süüdistatavate ja kaitsjate endi tegevuse tõttu, püüavad süüdistatavad ja kaitsjad viidata sellele, et süüdistatava vahi all olemise aeg on olnud ebanõistlik. Sellistes olukordades on Riigikohus leidnud, et vahistamise proportsionaalsuse hindamisel ei saa analüüsivõimalik jätta ei kaitsja ega ka süüdistatava enda käitumist. See tähendab, et kui vahi all olemise aeg on ebaproportsionaalseks muutunud süüdistatava ja kaitsja käitumise tõttu, ei ole see alus vahi alt vabastamiseks või vahistamise asendamiseks kergema tõkendiga.¹¹⁸

2.7. Prokuratuuri ja kohtu menetluse venitamise motiivid ja põhjused

Kuigi kõige rohkem menetluse venitamise motiive ilmnes intervjuude põhjal just süüdistatavate ja kaitsjate käitumises, leidsid intervjueeritud kaitsjad, et menetlust venitavad ka prokuratuur, kohus ja kannatanud. Samas nenditi, et neil on menetluse venitamiseks motiive pigem vähe.

Kokkuvõtvalt leiti, et prokuratuuri menetluse venitamise motiivid on järgmised:

- 1) prokurör ei soovi avaldada oma süüdistustaktikat;
- 2) prokurör ei taha huvipuuduse või viitsimatuse tõttu konkreetse menetlusega tegeleda;
- 3) prokuröriks on isiklik viha või vaen süüdistatava vastu.

Intervjueeritud prokurörid venitamist ise omaks ei võtnud. Esimese motiivi kohta nentisid prokurörid, et tegelikkuses neil menetluse venitamisest kasu ei ole, k.a mitte süüdistustaktika mitteavaldamise eesmärgil. Teine motiiv võib kõne alla tulla mitte üksnes prokuröride, vaid ka teiste menetlusosaliste puhul. Ka kolmanda motiivi olemasolu eitati ning nenditi, et juhul, kui prokuröriks tõesti on silmnähtav isiklik viha või vaen süüdistatava vastu, on võimalik prokurör taandada KrMS § 53 alusel.

¹¹⁸ RKKKm 1-16-2411/677, p 34.

Kohtu menetluse venitamise motiive toodi välja üksnes üks: kohus ei taha huvipuuduse või viitsimatuse tõttu konkreetse menetlusega tegeleda. Nagu eelnevalt öeldud, võib selline motiiv kõne alla tulla mitte üksnes kohtunike, vaid ka teiste menetlusosaliste puhul. Ka intervjueritud kohtunikud menetluse venitamist omaks ei võtnud.

2.8. Menetluse venitamisega võitlemine

2019. aasta lõpus algatati Riigikohtu esimehe Villu Kõve pöördumise ajendil järelevalvemenetlus Harju Maakohtu kuhjunud ja venivate kriminaalmenetluste tõttu. Järelevalve aruandes (edaspidi aruanne) leiti, et kriminaalmenetlused tõepoolest venivad, ning pakuti välja mitmeid lahendusi kriminaalmenetluse venimisega võitlemiseks.¹¹⁹ Aruandes välja pakutud lahendused kriminaalmenetluse venitamise takistamiseks kattusid sealjuures osaliselt lahendustega, mis pakuti välja selle magistritöö raames läbi viidud intervjuudes.

- 1) Aruandes leiti, et kriminaalmenetluse tõhus juhtimine ja kriminaalmenetluse planeerimine on raskendatud kahe toimiku süsteemi tõttu, kuivõrd kohtu teadmised menetluse olulistest asjaoludest on seetõttu napid. Lahendusena pakuti välja, et nii süüdistus- kui ka kaitseaktidele tuleks kehtestada selgemad reeglid. Samuti leiti, et kriminaalmenetluse pooled peaksid süüdistus- ja kaitseaktis esitama ligikaudse hinnangu selle kohta, kuu võib kuluda aega nende tõendite uurimisele.¹²⁰
- 2) Aruandes nenditi, et kohtul on menetluse ohjamiseks ja juhtimiseks üksnes piiratud hoovad ning seetõttu sõltub menetluse käik mitte seadusest, vaid kohtuniku isiksusest ja võimekusest. Probleemi lahendamiseks pakuti muu hulgas välja, et kohtunikul peaks olema laiem vabadus, otsustamaks kirjalike tõendite ja salvestiste kohtuistungitel avaldamise viisi ja ulatuse üle, sh kehtestada tõendite avaldamisele lisatingimusi ja ajalimiite. Samuti leiti, et kohtunikul peaks olema pädevus piirata poolte seisukohtade esitamise viisi ja aega. Lisaks pakuti, et kaitsjal peaks olema kohustus esitada prokurörile kindlaks ajaks oma tõendid.¹²¹
- 3) Aruandes jõuti järeldusele, et menetlust venitab põhjendamatute ja korduvate samasisuliste taotluste (nt taandamistaotluste) esitamine. Probleem soovitati lahendada korduvate taotluste lahendamiseks erikorra kehtestamisega, kusjuures muu hulgas

¹¹⁹ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne.

¹²⁰ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 22–24.

¹²¹ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 24–25.

tuleks kohtunikele kehtestada õigus piirata taotluste esitamist ajalimiidiga või jätta korduvad taotlused tähelepanuta või läbi vaatamata.¹²²

- 4) Aruandes kirjeldati menetluse venimist põhjustavat olukorda, kus süüdistatav vahetab korduvalt kaitsjaid. Lahendusena pakuti, et tuleks piirata süüdistatava õigust kaitsjat valida juhul, kui süüdistataval on ühe valitud kaitsjaga leping juba lõppenud. Sealjuures leiti, et uue kaitsja valimine peaks olema lubatud üksnes kohtu loal.¹²³
- 5) Aruandes leiti, et hetkel kehtivate kriminaalmenetluse reeglite alusel ei ole võimalik kriminaalmenetlust suunata nii, et lahendada üksnes vaidlusalune küsimus. Probleemi lahendamiseks pakuti, et luua võiks omaksvõtu instituudi, s.t pooltel puuduks kohustus tõendada asjaolusid, mille osas nad on samal seisukohal. Samuti leiti, et pooltel võiks olla rohkem võimalusi tõenduslikes küsimustes kokkulepete sõlmimiseks.¹²⁴
- 6) Aruandes kirjeldati, et kriminaalmenetluse venitamise probleemi üheks tekkepõhjuseks on see, et ei suudeta tagada menetlusosaliste osavõttu kohtuistungitest. Lahendusena leiti, et KrMS-is tuleks laiendada aluseid, mille korral oleks võimalik kriminaalasja süüdistatava osavõtuta arutada. Samuti pakuti välja, et arstitõenditele, millega põhjendatakse terviseseisundi tõttu kohtuistungile ilmumata jätmist, tuleks kehtestada rangemad reeglid. Lisaks nenditi, et prokuratuuril peaks olema kohustus määrata asendusprokurör, kui kohtunik seda nõuab.¹²⁵

2020. aasta sügisel valmis KrMS muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) VTK, mille eesmärgiks on kriminaalasjade kohtuliku arutamise tõhustamine, kusjuures ettepanekud selleks tuginesid peamiselt eelnevalt nimetatud aruandele.¹²⁶ Praeguseks on ettepanekud osaliselt jõudnud ka KrMS-i muutmise seaduse eelnõusse.¹²⁷ Enne aga, kui muuta seadust ja sätestada venitamise takistamiseks konkreetsed meetmed, tuleks analüüsida, kas ja millisel viisil on menetluse venitamisega üldse vaja võidelda ning kas võib juhtuda, et seaduse tasandil konkreetsete meetmete loomisega piiratakse liigselt poolte menetluslikke õigusi.

Intervjuudest ilmnes, et teatud olukordades menetluse venitamine kindlasti toimub – intervjuueeritud tõid välja selleks nii erinevaid motiive kui ka viise. Samas ei saa selle pinnalt

¹²² Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 25.

¹²³ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 26.

¹²⁴ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 30–31.

¹²⁵ Justiitsministeerium. Harju Maakohtu esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne, lk 32–33.

¹²⁶ Justiitsministeerium. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu väljatöötamise kavatsus.

¹²⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu.

väita, et menetluse venitamine alati toimub – võib juhtuda, et menetlusosalised või kohus teevad selliseid menetluslikke samme, mis võivad küll venitamisenä tunda, kuid tegelikult venitamise eesmärki ei kannä.

Intervjuudest ilmnes kaks olulist põhjust, miks tuleks põhjalikult analüüsida, kas seaduse tasandil loodavad meetmed menetluse venitamise takistamiseks on põhjendatud.

- 1) Esiteks, intervjuude pinnalt saab väita, et puuduvad objektiivsed põhjendused menetluse venitamise olemasolu tõestamiseks. Nii intervjuueeritud kohtunikud, prokurörid kui ka advokaadid nentisid, et piir menetlusõiguste kasutamise ja pahatahtliku kasutamise, sealhulgas venitamise vahel ei ole objektiivsete kriteeriumide alusel tuvastatav. Mitmed intervjuueeritud, eelkõige kohtunikud, tunnistasid, et menetluse venitamise olemasolu kindlakstegemisel lähtuvad nad oma intuitsioonist ja sisetundest.
- 2) Teiseks, intervjuueeritud advokaadid nentisid, et nad tunnevad, et kaitsjate ja süüdistatavate käitumisse suhtutakse prokuröride ja kohtunike poolt eelarvamusega: seisukoht menetluse venitamise osas võetakse juba enne, kui on põhjalikult analüüsitud, kas menetluslik samm kannab venitamise eesmärki või on sellel tegelikult adekvaatne põhjus. Osa intervjuueeritud kohtunikest tunnistas sealjuures, et vahel suhtuvad nad süüdistatava ja kaitsja menetluslikesse sammudesse, näiteks taandamisaotluste esitamisse, eelarvamusega, leides, et ilmselt on tegemist venitamistaktikaga.

Eelnevast lähtuvalt on võimalik, et venitajateks „tembeldatakse“ ka need menetlusosalised, kes kasutavad oma menetlusõigusi heauskselt ja kes ei sea eesmärgiks menetluse venitamist. See võib kaasa tuua olukorra, kus menetluse venitamist peetakse suuremaks probleemiks, kui see tegelikult on, ning püütakse seda seadusesse sätestatavate meetmetega takistada. Selline lahendus võib aga tähendada, et muudatustega hakatakse liigselt piirama poolte menetluslikke õigusi.

KOKKUVÕTE

Magistritöös uuriti mõistliku menetlusajaga seonduvat problemaatikat. Täpsemalt keskenduti mõistliku menetlusaja ületamise ühele võimalikule põhjusele: menetlusaja venitamisele. Töös analüüsiti õiguspraktikutega läbi viidavate süvaintervjuude abil, kas kriminaalmenetluse üldmenetluses toimub menetluse venitamine ning kui jah, siis kes seda teevad, mis on selle põhjused, kuidas see toimub ning millisena näevad õiguspraktikud võimalikke lahendusi menetluse venitamise vältimiseks. Töö eesmärk ei olnud anda konkreetseid soovitusi seadusemuudatusteks, kuivõrd selliste muudatusettepanekute tegemine vajaks oluliselt põhjalikumat analüüsi, mis käesoleva töö mahupiirangust tulenevalt võimalik ei ole.

Magistritöös püstitati järgmised uurimisküsimused.

- 1) Kas üldmenetluses toimub menetluse venitamine?
- 2) Kes üldmenetlust venitavad?
- 3) Millised on üldmenetluse venitamise motiivid?
- 4) Kuidas toimub üldmenetluse venitamine?
- 5) Millised on lahendused üldmenetluse venitamise probleemile?

Töö teoreetilises osas anti ülevaade mõistlikust menetlusajast. Sealhulgas selgitati mõistliku menetlusaja mõistet, isiku põhiõigust kriminaalmenetlusele mõistliku aja jooksul ja selle olulisust, mõistliku menetlusaja hindamise nelja kriteeriumi (kohtuasja keerukus, kaebaja käitumine, asjaomaste asutuste ehk riigivõimu käitumine ning kaebaja jaoks menetluses kaalul olev), mõistliku menetlusaja kulgemise algus- ja lõpp-punkti ning peatumist ning erinevaid mõistliku menetlusaja ületamise seaduses sätestatud tagajärgi (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 205² alusel, kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 274² lg 1 alusel, karistuse kergendamine KrMS § 206 lg 1 p 6¹ alusel ning kahju hüvitamine SKHS § 4 ja § 5 lg 1 p 6 alusel) ning järeldusi valimise aluseid.

Töö empiirilise osa kirjutamiseks viidi läbi süvaintervjuud kohtunike, prokuröride ja advokaatidega. Kuivõrd tegemist on kvalitatiivse, mitte kvantitatiivse uurimisviisiga, ei olnud võimalik teha uurimistulemuste pinnalt statistilisi järeldusi.

Magistritöö empiirilisest osast järeldus, et üldmenetluses toimub menetluse venitamine. Veel enam – enamik intervjueeritustest leidsid, et menetluse venitamine on kriminaalkohtu-

menetluses suur probleemkoht, mille lahendamisele tuleb tegeleda. Eelkõige toimub menetluse venitamine mahukamates kriminaalmenetlustes, näiteks majandus-, korrupsiooni- ja maksuritegusid puudutavates menetlustes. Vähem esineb menetluse venitamist väiksema mahuga kriminaalmenetlustes. Samuti puudub menetluse venitamise probleem ka neis menetlustes, kus süüdistatavad või kannatanud on alaealised. Menetlustes, kus süüalune viibib vahi all, menetluse venitamist ei toimu, v.a juhul, kui soovitakse vahi alt vabastamist põhjusel, et vahi all viibimise aeg on muutunud ebaproportsionaalseks.

Intervjuudest ilmnes, et menetlust venitavad nii kaitsjad, süüdistatavad, prokurörid, kohtunikud kui ka kannatanud. Intervjueeritud menetluse venitamist ise omaks ei võtnud ega kinnitanud, et neil oleks menetluse venitamiseks motiivid, mida teised intervjueeritud neile omistasid. Samas omistasid intervjueeritud – eriti kaitsjad – menetluse venitamise viise ja motiive oma ametikaaslastele, s.t kaitsjad nentisid, et kuigi nemad selliseid menetluse venitamise viise ei kasuta, on nad näinud, et teised kaitsjad seda teevad. Intervjueeritud pidasid menetluse venitamist üheselt taunimisväärseks ega otsinud menetluse venitamisele õigustusi.

Kõige rohkem menetluse venitamise viise ilmnes süüdistatavate ja kaitsjate käitumises. Kokkuvõtvalt on need järgmised: kaitsja väidab, et tal ei ole aega istungitel osaleda, ehkki tegelikult tal on kalender vaba; süüdistatav hoiab põhjuseta kohtuistungitele tulemisest kõrvale; süüdistatav või kaitsja võtab haiguslehe enda või oma lapse haiguse tõttu; süüdistatav jätab enne kohtuistungit nimelt võtmata ravimid, mis tagaksid tema piisavalt hea tervise kohtuistungil osalemiseks; süüdistatav vahetab viimasel hetkel kaitsjat; kaitsja esitab korduva sisutühje taotlusi; kaitsja või kaitsjad võtavad liiga pikalt sõna; süüdistatav loobub viimasel hetkel kokkuleppe- või lühimenetlusest; kaitsja soovib süüdistataval minna lühi- või kokkuleppemenetluse asemel üldmenetlusesse; kaitseaktiil on halb kvaliteet. Ka prokuröride puhul selgus mitmeid menetluse venitamise viise: prokurör ei lase kaitsjal kogu materjaliga tutvuda või ei anna süüdistatavale ja kaitsjale üle õigustavaid tõendeid; prokurör ei märgi pikkades dokumentides ära, mis osa täpselt tõendina kasutada soovitakse ehk „scrollimine“ kohtusaalis; prokurör esitab asjasse mittepuutuvaid tõendeid; prokurör soovib asja lahendada ühes suures menetluses, kuigi mõistlikum oleks kriminaalasjad eraldada ja lahendada eraldi menetlustes; konkreetsel prokuröril ei ole aega ja prokuratuur ei määra asendusprokuröri. Vähem kriminaalmenetluse venitamise viise toodi välja kohtunike puhul: kohus ei saa hakkama menetluse juhtimise ja ohjamisega; kohus kirjutab liigi pikki dokumente; kohus paneb toime menetlusnormide rikkumisi, mistõttu tuleb asi tagasi madalama astme kohtusse

saata. Kannatanutel on kaks viisi kriminaalmenetluse venitamiseks: asjakohatute tsiviilhagide või avalik-õiguslike nõudeavalduste esitamine; asjakohatute tõendite ja seisukohtade esitamine.

Intervjuudest ilmnes, et enim erinevaid menetluse venitamise motiive on süüdistatavatel ja kaitsjatel, vähem aga kohtunikel, prokuröridel ja kannatanutel. Kokkuvõtvalt on süüdistatavate ja kaitsjate motiivid menetluse venitamiseks järgmised: karistuse kandmise edasilükkamine; kriminaalasja ajas devalveerumine ehk mida rohkem aega on kuriteo toimepanemisest möödunud, seda leebem karistus määratakse; mõistliku menetlusaja lõppemine; kuriteo aegumine; menetlusosaliste survestamine ja neis väsimuse põhjustamine eesmärgiga näidata, et menetlust on keeruline läbi viia, ning taotleda seeläbi leebemat karistust; asjaolude muutumine süüdistatavale soodsamas suunas; prokuröri või kohtuniku või muu menetlusosalise endast välja ajamine või neile kätte maksmine; töö tegemise demonstreerimine ja seeläbi suurema honorari saamine – ainult kaitsjate puhul; vahistamise aja ebaproportsionaalsus – ainult juhul, kui süüdistatav viibib vahi all. Prokurörid soovivad menetlust venitada järgnevalt loetletud põhjustel: prokurör ei soovi avaldada oma süüdistustaktikat; prokurör ei taha huvipuuduse või viitsimatuse tõttu konkreetse menetlusega tegeleda; prokuröril on isiklik viha või vaen süüdistatava vastu. Kohtunike puhul leiti menetluse venitamise motiive ainult üks: kohus ei taha huvipuuduse või viitsimatuse tõttu konkreetse menetlusega tegeleda. Ka kannatanutel on menetluse venitamise motiive üks: nad soovivad välja selgitada „oma tõe“, s.t tahavad, et kohtunik jõuaks otsust tehes just sellisele järeldusele, nagu kannatanud soovivad.

Eelnevast nähtub, et süüdistatavatel ja kaitsjatel on palju nii motiive menetluse venitamiseks kui ka menetluse venitamise viise. Tähelepanuväärne on aga asjaolu, et kuigi nii kohtunike kui ka prokuröride puhul on võimalik rääkida mitmest erinevast menetluse venitamise viisist, ei ilmnunud empiirilisest osast kohtunike ja prokuröride tegevuse kohta eriti palju motiive. Paratamatult tekib siinkohal küsimus, miks peaksid kohtunikud ja prokurörid menetlust venitama ilma eesmärgita. Seetõttu tuleb magistr töö pinnalt eristada „kaht tüüpi“ menetluse venitamist: esiteks menetluse tahtlikku venitamist, kus seatakse eesmärgiks menetluse venimine, ning teiseks menetluse tahtmatut venitamist, kus menetlust venitavaid tegevusi tehakse küll teadlikult, kuid ei seata eesmärgiks menetluse venimist. Töö empiirilisele osale tuginedes kasutavad esimest tüüpi venitamist eelkõige just kaitsjad ja süüdistatavad, teist tüüpi venitamist pigem prokurörid ja kohtunikud.

Töö empiirilisest osast ilmnenuid menetluse venitamise takistamise meetmed on võimalik jagada neljaks:

- 1) seaduses sätestatud juba olemasolevad meetmed, mida tuleks aktiivsemalt kasutada (nt saaks eelistungitel konkreetsemalt paika panna järgnevalt toimuva üldmenetluse olulised aspektid);
- 2) seaduses sätestatud juba olemasolevad meetmed, mida peaks seadusandja täpsustama (nt tuleks täpsustada, kas olukorras, kus isik jätab meelega võtmata ravimid, et kohtuistungil osalemist vältida, kohaldub KrMS § 269 lg 2 p 3, mille kohaselt võib kriminaalasja erandlikult arutada süüdistatava osavõtuta, kui ta on pärast kohtuistungil ülekuulamist viinud end seisundisse, mis välistab tema osavõtu kohtulikust arutamisest);
- 3) seaduses veel sätestamata meetmed, mis võiksid olla sätestatud (nt tuleks kohtuistungitest põhjuseeta kõrvalehoidmise takistamiseks sätestada proportsionaalne meede, kuivõrd elukohast lahkumise keeld on liiga leebe ning vahistamine liiga raske tõkend);
- 4) õpetuslikud-kasvatuslikud meetmed (nt kohtunike koolitused ja diskussioonid menetluse ohjamise ja juhtimise teemal).

Menetluse venitamise takistamise meetmete seaduses sätestamisel ja täpsustamisel tuleb aga silmas pidada, kas ja millisel viisil on menetluse venitamise üldse vaja võidelda ning kas võib juhtuda, et seaduse tasandil konkreetsete meetmete loomisega piiratakse liigselt poolte menetluslikke õigusi. Intervjuudest ilmnis kaks olulist põhjust, miks põhjalik analüüs sel teemal vajalik on. Esiteks saab intervjuude pinnalt väita, et puuduvad objektiivsed viisid menetluse venitamise olemasolu tõestamiseks, kuivõrd menetluse venitamise olemasolu kindlakstegemisel lähtutakse intuitsioonist ja sisetundest, mitte objektiivselt hinnatavatest kriteeriumidest. Teiseks suhtutakse menetlusosaliste käitumisse eelarvamusega ning võetakse seisukoht menetluse venitamise kohta juba enne, kui on põhjalikult analüüsitud, kas menetluslik samm kannab venitamise eesmärki või on sellel tegelikult adekvaatne põhjus.

Lisaks inimkäitumuslikele teguritele, mis menetlust venitavad, on menetluse venimisel kindlasti ka mitu muud põhjust, näiteks ressursiprobleemid. Seetõttu tuleks teema terviklikuks mõistmiseks edaspidi uurida ka menetluse venitamise muude aspektide tausta. Samuti ilmnis tööst, et kohtunikud ja prokurörid on menetluse venitamise suhtes sarnaselt meelestatud,

leides, et menetlust venitavad eelkõige kaitsjad, aga mitte kohtunikud ega prokurörid. Edaspidi tasuks uurida, kas selline ühel meelel olemine on põhjendatud.

REASONABLE TIME AND UNREASONABLE DELAYS IN CRIMINAL TRIALS

Abstract

Reasonable time of proceedings is a term encountered both in law and media. Usually, it is spoken of in situations where reasonable time of proceedings has been exceeded. The fundamental right to reasonable time of proceedings is not provided in Estonian law *expressis verbis*. However, it is provided for in the European Convention on Human Rights. Its article 6 section 1 stipulates the following: in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. In addition to other guarantees, this article provides for the principle of reasonable time of proceedings. Regardless the type of proceedings, the result must be found during reasonable time. Unfortunately, the proceedings are not always conducted within a reasonable time. One reason for it could be undue delay of proceedings.

This thesis is focused on analysing reasonable time of proceedings in criminal matters. Specifically, one of the possible reasons for exceeding the reasonable time is discussed – undue delay caused by human behavioural factors. The purpose of this thesis is to ascertain whether there is undue delay in general procedure and if there is, what are the reasons for it, who are causing the delays in proceedings, how it is done and how it can be avoided. The aim of this thesis is not to make specific recommendations for changes in the law.

In the light of the above, the research questions are following.

- 1) Is there undue delay in general procedure according to the experience of legal practitioners?
- 2) Who are causing undue delay in general procedure according to the experience of legal practitioners?
- 3) How is the undue delay caused in general procedure according to the experience of legal practitioners?
- 4) What are the motives to cause undue delay in general procedure according to the experience of legal practitioners?

5) How to avoid undue delays in general procedure according to the experience of legal practitioners?

To find answers to research questions, the thesis is divided into two sections. The first section is theoretical and is based mainly on legislation and court judgements both Supreme Court of Estonia and European Court of Human Rights. The second section is empirical and is based on in-depth interviews.

In the first section, the concept of reasonable time of proceedings is explained. One can find answers to questions such as what the fundamental right to reasonable time of proceedings is; on which criteria the reasonable time is measured (the complexity of the case, the applicant's conduct, the conduct of the administrative and juridical authorities, and the interests of the applicant at stake); when counting of the reasonable time starts and ends; and what the consequences are when the reasonable time of proceedings has ended (termination of criminal proceedings in connection with lapse of reasonable time of proceedings provided for in the Estonian Code of Criminal Procedure (hereinafter Code) § 205², termination of criminal proceedings at court session in connection with expiry of reasonable time for proceedings provided for in Code § 274², granting commutation due to exceeding of the reasonable time of proceedings provided for in Code § 306, compensation for damage caused in offence proceedings provided for in Compensation for Damage Caused in Offence Proceedings Act § 4 and § 5). As undue delay of proceedings is one reason for exceeding the reasonable time of proceedings, it is important to analyse the concept of reasonable time of proceedings. Thereby it is essential not to reproach delaying the proceedings too lightly, as it could lead to a situation where a person's right to a reasonable time of proceedings is unreasonably disregarded.

In the second section, the issue of undue delay in general procedure is analysed, focusing on five key issues: is there undue delay, who are causing undue delay, how is the undue delay caused, what are the motives to cause undue delay and how to avoid undue delays according to experience of legal practitioners. The second section of thesis is based on study under which 22 in-depth interviews with judges, prosecutors, and lawyers from all over Estonia were conducted. The interviews lasted between 30 and 90 minutes and were conducted through Internet or on face-to-face meeting. Every participant was assured that participation is anonymous. All the interviews were recorded to make a transcript afterwards. As for now, all the recordings and transcripts have been deleted. In addition to the interviews, two of the

participants decided to forward their answers in writing. As a qualitative research method was used, it is not possible to draw statistical conclusions from the research results.

Based on the interviews, it can be concluded that undue delay is a problem in criminal proceedings. Undue delay appears mainly in larger criminal proceedings such as concerning economic, corruption or tax offences. Delays in proceedings are less common in smaller-scale criminal proceedings. There is no problem of undue delays in proceedings where the accused or victims are minors. In proceedings where the accused is in custody, there is usually also no undue delay, unless it is intended to argue that the length of the detention has become disproportionate.

Interviewees found that the proceedings were being delayed by judges, prosecutors, lawyers, defendants, and victims. The interviewees did not admit or confirm that they delayed the proceedings. However, the interviewees – especially the lawyers – attributed the means and motives of delaying the procedure to their colleagues: the lawyers stated that although they did not use such methods, they had seen other lawyers do so. All the interviewees thought that delaying the procedure was deplorable and did not seek any justification for it.

According to the interviews, the most methods of delaying the criminal proceedings appear in the behaviour of the lawyers and defendants. In summary, they are as follows:

- 1) the lawyer states that he does not have time to participate in hearings although his calendar is free;
- 2) the defendant evades attending court hearings without reason;
- 3) the defendant or the lawyer takes the sick note due to the illness of himself or his child;
- 4) the defendant fails to take medicine which ensures his good enough health to participate in hearings;
- 5) the defendant changes the lawyer at the last minute;
- 6) the lawyer submits repeated requests for no reason;
- 7) the lawyer or lawyers speak for too long in hearings;
- 8) the defendant renounces his consent for settlement or alternative procedure at the last minute;
- 9) the lawyer advises the defendant to go to general proceedings instead of settlement or alternative procedure;
- 10) statement of defence is of poor quality.

The methods of delaying the proceedings of the prosecutors can be summarized as follows:

- 1) the prosecutor does not allow the counsel to examine all the material or does not hand over vindicating evidence;
- 2) the prosecutor does not indicate in long documents exactly which part is intended to be used as evidence, *i.e.*, scrolling in the courtroom;
- 3) the prosecutor submits irrelevant evidence;
- 4) the prosecutor wishes to adjudicate the matter in one large proceeding, although it would be more reasonable to separate criminal matters and adjudicate them separately in separate proceedings;
- 5) a particular prosecutor does not have time and the prosecutor's office does not appoint a substitute prosecutor.

The methods of delaying the proceedings of the judges can be summarized as follows:

- 1) the judge is unable to manage and direct the proceedings;
- 2) the judge writes too long documents;
- 3) the judge commits violation of procedural rules and therefore the mater must be returned to a lower court.

The least number of different ways to delay the proceedings were found for victims:

- 1) the victims submit irrelevant civil action or proof of claim in public law;
- 2) the victims present irrelevant evidence and views.

The most varied motives for delaying the proceedings became apparent in the case of the lawyers and defendants. Judges, prosecutors, and victims were found to have fewer motives for delaying the proceedings.

In summary, the motives of the lawyers and defendants are as follows:

- 1) postponement of serving a sentence;
- 2) the devaluation of the criminal matter over time, *i.e.*, the more time has elapsed since the commission of the criminal offense, the less severe punishment is imposed;
- 3) expiry of a reasonable time of proceedings;
- 4) expiry of the criminal offense;

- 5) putting pressure on party of proceedings causing them fatigue to show that the proceedings are difficult to carry out and thereby apply for less severe punishment;
- 6) changes in circumstances to the benefit of defendant;
- 7) revenge or driving prosecutor or judge or other party of proceedings crazy;
- 8) demonstration of work and thus obtaining higher fee – only in the case of lawyers;
- 9) disproportionate time of arrest – only if the defendant has been taken into custody.

In summary, the motives of the prosecutors are as follows:

- 1) the prosecutor does not wish to disclose his prosecution tactics;
- 2) the prosecutor does not wish to engage in a specific proceeding due to boredom or lack of interest;
- 3) the prosecutor has personal anger or hostility towards the accused.

In the case of judges, only one reason was found for delaying the proceedings: the judge does not wish to engage in specific proceeding due to boredom or lack of interest. Victims were found to have also only one reason for delaying the proceedings. Their aim is to find out “their truth” – they want the judge to reach the exact conclusion as the victim.

It should be noted that defendants and lawyers have both many methods and many motives for delaying the proceedings, whereas prosecutors and judges have many methods for delaying the proceedings but only a few motives for doing it. Inevitably, the question arises as to why judges and prosecutors should prolong the proceedings without purpose. Therefore, on basis of this thesis, a distinction must be made between two types of delaying the proceedings: firstly, intentional delaying, where the aim is to delay the proceedings, and secondly, unintentional delaying, where the aim is not to delay the proceedings. First type of delaying is mostly used by defendants and lawyers, and second type by judges and prosecutors.

The measures to prevent undue delay in criminal proceedings which emerged from the empirical part of the thesis can be divided into four groups:

- 1) existing measures provided by law which should be used more actively (*e.g.*, important aspects of the general procedure to be followed could be specified in preliminary hearings);

- 2) existing measures provided by law which should be specified (*e.g.*, it should be specified whether Code § 269 section 2 point 3 applies if the defendant on purpose does not take the medication which helps him to take part of the court proceedings);
- 3) measures not yet provided by law that should be provided (*e.g.*, proportionate measure should be provided to prevent unjustified evasion of court hearings, as the prohibition on departure from residence is too lenient and taking and holding into custody is too severe preventive measure);
- 4) educational measures (*e.g.*, training of judges and discussion on the management and administration of proceedings).

However, when providing and specifying measures to prevent undue delay, it must be analysed, whether and how it is necessary to fight against undue delay, and whether providing specific measures in law may unduly restrict the procedural rights of the parties. The interviews revealed two important reasons why a thorough analysis of this problem is needed. First, based on the interviews, there is no objective justification for providing the existence of an undue delay, as in determining the existence of undue delay is based on intuition and not on objectively assessable criteria. Secondly, the attitude towards the behaviour of the parties is prejudiced and a position about delaying the procedure is formed even before a thorough analysis is conducted whether the procedural step pursues a purpose of delaying or is in fact adequately justified.

KASUTATUD KIRJANDUS

- 1) Advokatuuri juhatus vastus advokaatide 22.01.2021 ühispoordumisele advokatuuri juhatusel, Kohtute Haldamise Nõukojale ja Justiitsministeeriumile.
(<https://advokatuur.ee/est/meedia/blogi.n/advokaatide-toost-kohtus-covid-19-tingimustes---advokatuuri-juhatuseseisukoht-advokaatide-uhispoordumisele-seoses-harju-maakohtu-tookorraldusega-covid-19-tingimustes-1>, 27.04.2021).
- 2) Advokatuuri vastus töö autori 13.02.2020 esitatud teabenõudele.
- 3) American Bar Association. Model Rules of Professional Conduct. Rules 3.1–3.3.
(https://www.americanbar.org/groups/professional_responsibility/publications/model_rules_of_professional_conduct/model_rules_of_professional_conduct_table_of_contents/, 27.04.2021).
- 4) Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne
(<https://pohiseadus.ee/sisu/3486?fbclid=IwAR1zJxaqyxVleRkuSVQpflknDC7-dxgd0CScluoH6zWkNNKBwf6GNm3Qv1Q>, 27.04.2021).
- 5) Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2018. Kohtute statistika. Eesti Kohtud
(https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_2018._a_statistilised_koondandmed.pdf, 27.04.2021).
- 6) Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2019. Kohtute statistika. Eesti Kohtud
(https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/dokumendid/i_ja_ii_astme_kohtute_menetlusstatistika_2019.a.pdf, 27.04.2021).
- 7) Esimese ja teise astme kohtute menetlusstatistika koondandmed 2020. Kohtute statistika. Eesti Kohtud
(<https://www.kohus.ee/sites/www.kohus.ee/files/elfinder/I%20ja%20II%20astme%20kohtute%202020.a%20menetlusstatistika.pdf>, 27.04.2021).
- 8) European Court of Human Rights. Violations by Article and by State
(https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2018_ENG.pdf, 27.04.2021).
- 9) Ginter. J., Ginter Kofkinist: mõistliku menetlusaja kohta reeglit ei ole. – ERR uudisteportaal 14.01.2020 (<https://www.err.ee/1023820/ginter-kofkinist-moistliku-menetlusaja-kohta-reeglit-ei-ole>, 27.04.2021).
- 10) Henzelin, M., Rodorf, H. When Does the Length of Criminal Proceedings Become Unreasonable According to the European Court of Human Rights? – New Journal of

- European Criminal Law, 2014/5, no 1
(https://www.lalive.law/data/publications/NJECL_05_01_0078.pdf, 27.04.2021).
- 11) Hindre, M. Tippadvokaadid tahavad koroonatõttu mitme suure kohtuasja edasi lükkamist. – ERR uudisteportaal 26.02.2021
(<https://www.err.ee/1608086929/tippadvokaadid-tahavad-koroonatottu-mitme-suure-kohtuasja-edasi-lukkamist>, 27.04.2021).
 - 12) Justiitsministeerium. Harju Maakohut esimehe kohustuste täitmise järelevalve aruanne. 2020 (https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/news-related-files/harju_mk_esimehe_jarelevalve_aruanne.pdf, 27.04.2021).
 - 13) Justiitsministeerium. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu (üldmenetluse lihtsustamine ja kohtumenetluse aja lühendamine) väljatöötamise kavatsus. 2020 (<https://eelvoud.valitsus.ee/main/mount/docList/6e6c03a2-5535-4f42-a1da-fadc5583206a?activity=1#En5TZ5zu>, 27.04.2021).
 - 14) Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018.
(https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf, 27.04.2021).
 - 15) Justiitsministeeriumi vastus töö autori 21.02.2021 esitatud teabenõudele.
 - 16) Kergandberg, E. EIK kriitika Eesti kohtusüsteemi suhtes – kas põhjus kohtunike töö hindamiseks. Kohtunike IX korraline täiskogu 11.–12. veebruaril Tallinnas 2010.
(https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/dokumendid/lisa_6_eeirik_kergandberg_ettekanne.pdf?fbclid=IwAR34BDeEasGqGFbh07TUIFD_C6tYg-9iaVmx-1gUWl2Ewnx-_AgUoFQBsxk, 27.04.2021).
 - 17) Kergandberg, E., Pikamäe, P. (koost). Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 212.
 - 18) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) 367 SE. Eelnõu.
([https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon)), 27.04.2021)
 - 19) Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) 367 SE. Seletuskiri.
([https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon\)](https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/d10291ef-980a-4b1d-8852-bab30d7e25f3/Kriminaalmenetluse%20seadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon)), 27.04.2021)

- Oseonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(kriminaalmenetluse%20seadustiku%20revisjon), 27.04.2021).
- 20) Lõhmus, U. Põhiõigused kriminaalmenetluses. Tallinn: Juura 2019.
- 21) Misanin, J. R., Campbell, B. A., Smith, N. F. Duration of Punishment and the Delay of Punishment Gradient. – Canadian Journal of Psychology, 1966/20, no 4 (<https://psycnet.apa.org/record/1967-04338-001>, 27.04.2021).
- 22) Õim, A. Sünonüümisõnastik 2007 (<http://www.eki.ee/dict/sys/sys.html>, 27.04.2021).
- 23) Regis, N. jt. Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. Strasbourg: Council of Europe Publishing 2018 (<https://rm.coe.int/cepej-2018-26-en-rapport-calvez-regis-en-length-of-court-proceedings-e/16808ffc7b>, 27.04.2021).
- 24) Sootak, J. Pikamäe, P. (koost). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2015.
- 25) Sõster, K. Kiirem kriminaalmenetlus mõistliku menetlusaja tagamise kontekstis. Magistritöö. Tartu 2014. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/42812/soster_kaija.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021).
- 26) Talviste, K. Õiguse mõistlikule menetlusajale rikkumise heastamise võimalused kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu 2015. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47794/talviste_karin.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021).
- 27) The 2017 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2017 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2017_en.pdf, 27.04.2021).
- 28) The 2018 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2018 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2018_en.pdf, 27.04.2021).
- 29) The 2019 EU Justice Scoreboard. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2019 (https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_en.pdf, 27.04.2021).
- 30) Tuul, K. Mõistliku menetlusaja rikkumise heastamise teed süüteomenetluses tekitatud kahju hüvitamise seaduses. Magistritöö. Tartu 2018. (https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/60258/tuul_kristjan.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 27.04.2021).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

- 31) Euroopa Inimõiguste Konventsioon
- 32) Justiitsministri 22.02.2007 määrus nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelvalve kord“ – RT I, 12.01.2011, 7
- 33) Eesti Vabariigi põhiseadus – RT I, 15.05.2015, 2
- 34) Advokatuuriseadus – RT I, 22.12.2020, 38
- 35) Kriminaalmenetluse seadustik – RT I, 29.12.2020, 10
- 36) Karistusseadustik – RT I, 03.03.2021, 3
- 37) Süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus – RT I, 20.11.2014, 1

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Eesti kohtupraktika

- 38) HMKm 1-17-10573/316
- 39) RKKKm 1-16-10503/150
- 40) RKKKm 1-16-2411/677
- 41) RKKKm 1-19-766
- 42) RKKKm 3-1-1-27-17
- 43) RKKKm 3-1-1-32-12
- 44) RKKKm 3-1-1-63-13
- 45) RKKKm 3-1-1-9-12
- 46) RKKKo 1-13-5173/196
- 47) RKKKo 1-19-4150/132
- 48) RKKKo 3-1-1-100-09
- 49) RKKKo 3-1-1-109-15
- 50) RKKKo 3-1-1-110-10
- 51) RKKKo 3-1-1-14-11
- 52) RKKKo 3-1-1-14-14
- 53) RKKKo 3-1-1-3-04
- 54) RKKKo 3-1-1-31-14
- 55) RKKKo 3-1-1-4-17
- 56) RKKKo 3-1-1-42-15
- 57) RKKKo 3-1-1-43-10
- 58) RKKKo 3-1-1-53-13
- 59) RKKKo 3-1-1-53-15
- 60) RKKKo 3-1-1-57-11
- 61) RKKKo 3-1-1-6-11
- 62) RKKKo 3-1-1-63-14
- 63) RKKKo 3-1-1-81-11
- 64) RKKKo 3-1-1-84-10
- 65) RKKKo 3-1-1-95-12
- 66) RKKKo 3-1-2-2-13
- 67) RKTko 2-17-7999
- 68) RKÜKm 3-3-1-38-00

- 69) RKÜKo 3-3-1-85-09
- 70) TrtRnKm 1-15-6497/716
- 71) TrtRnKo 1-15-6497/743

Rahvusvaheline kohtupraktika

- 72) EIKo 10597/03, Ommer v. Germany
- 73) EIKo 11681/85, Union Alimentaria Sanders SA v. Spain
- 74) EIKo 11769/04, Kryuk v. Russia
- 75) EIKo 12717/06, Kravtas v. Lithuania
- 76) EIKo 15766/03, Oršuš and others v. Croatia
- 77) EIKo 16308/02, Pecheur v. Luxembourg
- 78) EIKo 16717/05, Todorov v. Ukraine
- 79) EIKo 17628/03, Syngayevsky v. Russia
- 80) EIKo 18273/04, Barry v. Ireland
- 81) EIKo 21961/93, Hozee v. The Netherlands
- 82) EIKo 22663/06, Grigoryev v. Russia
- 83) EIKo 23755/07, Buzadji v. Moldova
- 84) EIKo 24941/08, Polz v. Austria
- 85) EIKo 25725/02, Borisenko v. Ukraine
- 86) EIKo 3009/07, Konashevskaya and others v. Russia
- 87) EIKo 30210/96, Kudla v. Poland
- 88) EIKo 31333/06, McFarl v. Ireland
- 89) EIKo 31407/07, Malkov v. Estonia
- 90) EIKo 32157/06, Gunes v. France
- 91) EIKo 32993/02, Lehtinen v. Finland
- 92) EIKo 35062/03, Shchiglitsov v. Estonia
- 93) EIKo 36719/03, Stojic v. Croatia
- 94) EIKo 36813/97, Scordino v. Italy
- 95) EIKo 39249/03, G.O. v. Russia
- 96) EIKo 39271/98, Kuibichev v. Bulgaria
- 97) EIKo 39813/98, Önder v. Turkey
- 98) EIKo 41008/04, Gerdzhikov v. Bulgaria
- 99) EIKo 41716/08, Kovalenko v. Russia
- 100) EIKo 46793/06, Buldashev v. Russia

- 101) EIKo 48059/06, Dimitrov and Hamanov v. Bulgaria
- 102) EIKo 48339/99, Kangasluoma v. Finland
- 103) EIKo 49183/08, Serrano Contereras v. Spain
- 104) EIKo 49699/99, Siffre and others v. France
- 105) EIKo 50533/99, Mõtsnik v. Estonia
- 106) EIKo 58104/08, Sizov v. Russia
- 107) EIKo 5826/03, Idalov v. Russia
- 108) EIKo 6232/73, König v. Germany
- 109) EIKo 63362/09, Rummi v. Estonia
- 110) EIKo 71092/01, Zandbergs v. Latvia
- 111) EIKo 75778/01, Mamic v. Slovenia
- 112) EIKo 7870/04, Bak v. Poland
- 113) EIKo 8130/78, Eckle v. Germany
- 114) EIKo 918/02, Solovyevy v. Russia
- 115) EIKo 9381/81, Capuano v. Italy